

**Міністерство освіти і науки України
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра міжнародних відносин та права**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«РЕГІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»**

Одеса ОНПУ , 2020

Міністерство освіти і науки України
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра міжнародних відносин та права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«Регіональні системи міжнародних відносин»
для здобувачів вищої освіти спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Затверджено на засіданні
кафедри міжнародних
відносин та права
Протокол №1 від 28 серпня 2020 р.

Одеса ОНПУ - 2020

Конспект лекцій з дисципліни «Регіональні системи міжнародних відносин» для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / Укл.: В. О. Бабіна, І. М. Чістякова, І. В. Кудлай, Татакі Д. Д., Гайтан В. В., Латишева В. В. - Одеса: ОНПУ, 2020. – 120 с.

Рецензенти:

Марущак В. П., доктор наук державного управління, професор, завідувач кафедри права та законотворчого процесу Національної академії державного управління при Президентіві України

Чістякова Ірина Миколаївна, Бабіна Валентина Олександрівна, Кудлай Ірина Володимирівна, Татакі Дмитро Дмитрович, Гайтан Віталій Віталійович, Латишева Вікторія Валентинівна

Конспект лекцій з дисципліни «Регіональні системи міжнародних відносин» для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Одеса: ОНПУ, 2020. 120 с.

У конспекті розміщений матеріал 15 лекцій, який характеризує загальні підходи до аналізу регіональних аспектів міжнародних відносин та регіональних відсистем. До того ж розглянуто теоретичні та методологічні основи аналізу регіональних аспектів міжнародних відносин, реґони та регіональні порядки, регіональні організації та безпеки. Зазначена тематика відповідає змісту програм дисципліни «Регіональні системи міжнародних відносин».

Крім загальних питань, у конспекті є навчальна література, яка може бути використана здобувачами вищої освіти при підготовці до лекційних та практичних занять.

Призначається для здобувачів вищої освіти денної форми навчання.

ЗМІСТ

Передмова	5
Лекція 1. Теоретичні та методологічні основи аналізу регіональних аспектів міжнародних відносин.....	7
Лекція 2. Регіони і регіональні порядки.....	15
Лекція 3. Регіоналізація: основні підходи.....	21
Лекція 4. Регіональні організації	28
Лекція 5. Регіональна безпека.....	34
Лекція 6. Основні компоненти глобального управління.....	39
Лекція 7. Інтеррегіоналізм - поняття і різновиди.....	44
Лекція 8. Європейська регіональна підсистема міжнародних відносин.....	50
Лекція 9. Південна Азія як регіональна підсистема міжнародних відносин.....	63
Лекція 10. Північно-Східна і Південно-Східна Азія як субрегіональна підсистема міжнародних відносин.....	70
Лекція 11. Євразія як регіональна підсистема міжнародних відносин.....	76
Лекція 12. Північно американська регіональна підсистема міжнародних відносин.....	85
Лекція 13. Американська підсистема міжнародних відносин.....	92
Лекція 14. Близький Схід як регіональна підсистема міжнародних відносин.....	97
Лекція 15. Тропічна Африка.....	108
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	119

Передмова

Дисципліна «**Регіональні системи міжнародних відносин**» є складовою частиною вивчення циклу професійної підготовки обов'язкової частини навчального плану і посідає важливе місце серед дисциплін, що викладаються у вищих навчальних закладах, які готують спеціалістів з міжнародних відносин.

Зростаюча роль регіональних та субрегіональних підсистем обумовлюється насамперед новітніми тенденціями сучасних міжнародних відносин — глобалізацією, регіоналізацією, фрагментацією. Дійсно, в теперішніх умовах відбувається інтенсивний процес формування нової геоструктури світу, нового світопорядку і світовлаштування. Серед тенденцій світового розвитку треба особливо виокремити процеси глобалізації, з одного боку, і дедалі зростаючу активність регіональної або субрегіональної інтеграції — з другого.

Іншою надзвичайно важливою актуальною тенденцією сучасного світу є регіоналізація як процес інтегрування локальних спільнот та їхнє прагнення до автаркії. Регіоналізація проявляється передусім у локалізмі, розширенні кордонів між різними спільнотами, збереженні культурних відмінностей, посиленні відчуття виключності, виникненні самодостатніх економічних і політичних утворень, зокрема й наддержавного характеру.

Поняття «регіон» застосовується в багатьох науках і має настільки різний зміст, що за бажанням практично будь-яка компактна територія може бути регіоном. Сучасна наука не дає загальноприйнятого визначення категорії «регіон».

З огляду на головні якості системи регіон (як окремих вид системи) можна визначити як територію, що є складним територіально-економічним комплексом, який обмежено за ознаками наявності, інтенсивності, розмаїття та взаємопов'язаності явищ. Якщо говорити не абстрактно, а точно, з конкретною прив'язкою до реальності і міжнародних відносин, то під міжнародно-політичним регіоном слід розуміти сукупність явищ міжнародного життя, які відбуваються у певних територіально-часових координатах і зумовлені співвіднесеною з цими координатами спільною логікою. Регіон став важливим рівнем політичного дійства і діалогу, своєрідним місцем, де національні, наднаціональні та глобальні сили зустрічаються з місцевими вимогами, потребами, регіональними та місцевими спільнотами.

Теоретики-міжнародники, застосовуючи системну теорію, шукають детермінанту або групу детермінант, які пов'язують десятки держав в одну цілісну систему. Наприклад, «Хартія регіоналізму», прийнята Європейським парламентом у 1988 р., визначає регіон як гомогенний простір. При цьому гомогенність встановлюється на підставі таких критеріїв: фізико-географічна спільність; етнічна, мовна, конфесійна чи культурна єдність населення; спільне минуле; спільність господарських структур. Однак не весь набір означених критеріїв має бути присутнім у кожному конкретному випадку обов'язково. Цілком можлива переважна роль одного або двох. Але вся сукупність критеріїв, безумовно, створює неповторне поєднання, особливу, колоритну регіональну ситуацію. Поняття «регіон» не є застиглим, суворо математично окресленим. Теоретики в галузі міжнародних відносин слушно застерігають від тотального і довільного «розтинання світу» на регіони, коли це робиться без докладного політичного аналізу. Вони вводять важливе для такого роду процедур поняття «міжнародний політичний регіон» (МПР). Цей регіон може збігатися або не збігатися з географічним, але в усіх випадках ці поняття не є тотожними. Слід звертати увагу на те, що міжнародно-політичний зміст терміна «регіон» досить гнучкий і не містить концептуальної суворості. Тому поняття «регіон» у літературі замінюють на «субрегіон», або ж обидва терміни застосовують паралельно. Отже, найважливішим критерієм для МПР є поняття політичних проблем. А це означає: метод системного підходу до визначення регіональних систем передбачає, що всі види відносин, зокрема й економічних, які реалізуються через державу, мають політичний

характер. За такого підходу категорія інтегративності цілісної системи, замінюється на категорію спільності політичних проблем, тому виникає непереборна суперечливість у розташуванні суб'єктів системи міжнародних відносин на глобальному і регіональному рівнях. Усе питання зводиться до взаємодії чогось або когось: системи суб'єктів міжнародних відносин, системи самих міжнародних відносин або ж системи детермінант (наприклад, політичних проблем). Така схема може спричинити втрату системотворчих орієнтирів, навіть голу абстракцію

Мета дисципліни: формування знань і стрункої системи поглядів у здобувачів вищої освіти про механізм функціонування регіональних підсистем міжнародних відносин, основні особливості та тенденції їх розвитку в глобальному світі і в контексті загальних закономірностей глобалізаційних політичних процесів.

Завдання дисципліни:

- сформуванню уявлення про основні етапи розвитку процесу інтеграції та об'єднання держав в регіональні і субрегіональні системи;
- виявити ключові аспекти формування регіональних і субрегіональних організацій;
- дослідження механізмів функціонування регіональних підсистем міжнародних відносин на Сході, Заході, в Північній і Латинській Америці, Африці;
- аналіз конкретних і загальних закономірностей функціонування регіональних підсистем міжнародних відносин в регіонах і субрегіонах Європи, Америки, Азії та Африки.

В результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні знати:

- зміст базових документів і основних спеціальних наукових досліджень стосовно цієї сфери;
- сучасний стан проблематики регіональних аспектів міжнародних відносин;
- особливості регіональної політики різноманітних країн;
- специфіку регіональних інтеграцій в різних регіонах світу;
- основні етапи, ключові події міжнародних інтеграційних процесів в сучасному світі, особливості процесів інтеграції в різних регіонах світу;
- особливості та основні напрямки досліджень в галузі міжнародної інтеграції та дипломатії, функції та характеристики ключових міжнародних інтеграційних об'єднань.

Здобувачі вищої освіти повинні вміти:

- об'єктивно оцінювати форми організації та еволюції державного та суспільного устрою провідних світових держав і особливості їхньої зовнішньої політики;
- систематизувати та аналізувати процеси інтеграційної взаємодії в ключових регіонах світу.
- орієнтуватися в джерелах і літературі з регіональних аспектів міжнародних відносин;
- використовувати отримані методичні навички для самостійного аналізу динаміки розвитку регіональних систем;
- визначати причини регіоналізації.
-

Конспект лекцій підготовлено співробітниками кафедри міжнародних відносин та права Одеського національного політехнічного університету.

Лекція 1. Теоретичні та методологічні основи аналізу регіональних аспектів міжнародних відносин

1. Системний підхід при аналізі регіональних аспектів міжнародних відносин
2. Регіональна інтеграція в розумінні різних теорій міжнародних відносин
3. Спеціальні теорії регіональної інтеграції
4. Глобалізація – основний напрям еволюції сучасної світової системи.

Регіональна інтеграція і дезінтеграція - дві закономірності функціонування світової системи. Регіон як спільність є її територіальною підсистемою (на відміну від нетериторіальних підсистем: економічної, політичної і т.д.). Тому аналізувати регіональні процеси можливо тільки в рамках системного підходу. Практично все, що можна сказати про структуру міжнародних відносин на глобальному рівні, відображується, як у дзеркалі, на регіональному рівні. Регіональна система занурена у зовнішнє середовище - систему міжнародних відносин.

На глобальному рівні структура світової системи визначається боротьбою між великими державами за глобальну гегемонію. Згідно з так званою "теорією гегемонічної стабільності", зміна світових порядків відбувається в результаті воєн за світову гегемонію. Відразу після закінчення війни світовий порядок тимчасово стабілізується, так як ніхто не ставить під сумнів владу гегемона. Потім сила гегемона виснажується, настає «фаза виклику», коли інші світові держави починають замислюватися про його змішування. На цьому етапі виникає багатопольярна система, що складається з гегемона та його суперників, які розв'язують наступну війну. Новий гегемон є зазвичай найменш постраждалим членом воюючої коаліції, що пізніше вступив у війну. У 1945 розпочався цикл гегемонії США, де СРСР виступав в якості суперника. Однак між ними так і не відбулася очікувана війна. Як правило, це пояснюється наявністю в обох сторін ядерної зброї, через це війна за світове панування набула вигляду холодної.

Щоб називатися великою державою, актор повинен володіти певними якостями, серед яких: наявність енергетичних і демографічних ресурсів, володіння ядерною зброєю, внутрішня консолідація і, що є вирішальним, наявність у претендента глобального ідеологічного проекту, навколо якого він сподівається об'єднати майбутніх союзників.

Кожен претендент на світову гегемонію має свої переваги, але жоден з них не може самостійно кинути виклик чинному гегемонові. Перед учасниками міжнародних відносин постає проблема коаліцій. На звання світових держав, які перебувають на рівні нижче наддержави, але беруть участь в управлінні світовими справами можуть претендувати тільки Євросоюз (як ціле), Китай і Росія. Про Європу останнім часом зазвичай говорять навіть не як про майбутню, а як про існуючу «наддержаву».

Крім глобального рівня взаємодії учасників міжнародних відносин, існує регіональний рівень, зі своїми лідерами і ієрархією. Переважна більшість держав рідко має можливість діяти на рівні глобальної системи, хоча їх роль у регіональній системі може бути значною. Серед держав - регіональних лідерів можна назвати, наприклад, Індію, Пакистан, В'єтнам, Бразилію, Аргентину, ПАР. Ще більш низькому рівні знаходяться «малі держави», які не мають власної зовнішньої політики і політики безпеки, приєднуючись до великих держав або регіональним лідерам. «Малі держави» не завжди є маленькими по території - вони малі не в географічному, а в геополітичному сенсі. Наприклад, Канада і Австралія відносяться до «малих держав», хоча володіють значними територіями.

До появи системного підходу роздуми про міжнародні відносини зводилися до ненаукових міркувань про «волю» - добру чи злу. Теорія систем надала можливість наукового дослідження міжнародних відносин завдяки двом принципам:

1. Принцип ізоморфізму, або подоби: формальну відповідність загальних принципів, а іноді і конкретних законів функціонування різних систем. Фізичні характеристики зможуть бути абсолютно різними. Тому для аналізу однієї системи, можна використовувати принцип аналогії з іншою системою, більш вивченою-менш складною, і застосувати отримані принципи до досліджуваної системи.

Можна провести аналогію між системою міжнародних відносин і малої групою людей. Вивчати малі групи простіше, так як є відпрацьовані методики і перевірити правильність теорії легше. Наприклад, теорія малих груп підказує, що при розширенні складу групи, в неї не слід допускати відразу багато нових членів, інакше вони зруйнують, самі того не бажаючи, всю структуру взаємодії в групі. Тому експерти рекомендують допускати невелику кількість нових членів на певних умовах, які полегшують входження в групу. Те ж саме справедливо для регіональних об'єднань.

2. Принцип телеологічності (доцільності) і спрямованості руху системам, причому деякі з них здатні нею керувати.

Існують цілеспрямовані, але повністю непередбачувані системи. У разі абсолютно непередбачуваної системи (як і в разі абсолютно передбачуваною) зникає можливість впливати на функціонування цієї системи. Міжнародна система є частково передбачуваною, так як періодично проходить через «точки нестабільності», коли стає можливим втручання у функціонування системи.

Так звана традиційна парадигма теорії міжнародних відносин стверджує що система міжнародних відносин функціонує згідно з деякими закономірностям, які можна вивчити, але не можна змінити; всі актори мають рівні можливості в рамках системи міжнародних відносин, їх положення в системі залежить від здатності реалізувати ці можливості; існуючий порядок в міжнародних відносинах є справедливим в тому сенсі, що залежить від реальних здібностей акторів діяти в рамках незмінною системи правил.

Системний підхід дає можливість прогнозування можливої поведінки суб'єктів міжнародних відносин і вироблення рекомендацій з нейтралізації негативних явищ. Він дозволяє перейти від поширеного раніше методу простого опису, що відбувається в світовій політиці подій (ідеографічного методу) до методу встановлення законів функціонування світової системи в цілому і її підсистем (номотетичний метод). Тим самим відкривається можливість створення більш справедливих і рівноправних міжнародних і регіональних порядків.

Системний підхід дозволяє аналізувати як структуру, так і елементи міжнародної системи. Структура - це тип зв'язків, що з'єднують елементи системи. Система міжнародних відносин належить до централізованих систем, де один елемент або підсистема відіграє у функціонуванні системи головну роль. Це означає, що в системі міжнародних відносин присутні і горизонтальні, і вертикальні зв'язку. Однак в залежності від точки зору система міжнародних відносин може виступати і як жорстко централізована, і як нецентралізована.

У держави як учасника міжнародних відносин з'являється все більше конкурентів:

1. Міжурядові глобальні (ООН, ОПЕК, ЮНЕСКО, СОТ) і регіональні організації (СНД, ЄврАзЕС, МЕРКОСУР, ЄС, НАФТА та ін). Вони, зрозуміло, не скасовують держава (так як складаються з них), але беруть на себе їх функції.

2. Самостійними суб'єктами можуть виступати також «цивілізації» - культурно-політичні спільності вищого порядку. Це знаменує повернення світової системи в «довестфальське» стан, коли лояльність людини виходила далеко за межі держав («нове середньовіччя»).

3. Позадержавні утворення: сепаратистські рухи або етнічні спільності, які проживають в межах різних держав.

Під час обговорення регіональних систем ведуться суперечки про те чи можна вважати недержавних акторів (неурядові організації, ТНК, діаспори) повноправними членами регіону. Проблема в тому, що такі актори зазвичай не носять регіонального характеру, в кращому випадку - мають регіональні представництва. Останнім часом, однак, їх торкнулася загальна тенденція до регіоналізації.

Різні теорії міжнародних відносин по-різному пояснюють сутність процесів міжнародної та регіональної інтеграції.

Відомий німецький геополітик Карл Хаусхофер (1869-1946) вважав, що розширення держав, їх перетворення в «великі простори» (територіальні одиниці, що перевищують держави) веде до появи «панрегіонів» - географічно єдиних великих територій, незалежних від зовнішніх поставок. Кожен регіон заснований на «панідеї» - наднаціональної всеосяжної ідеї, яка прагне проявити себе в просторі. Згідно Хаусхоферу, ідея передрегує регіону. Основні ідеї - Панамериканська, паназійська, панросійська, пантихоокеанська, панісламська і паневропейська. Подібні думки висловлював Петро Савицький (1895-1968), якого називають «першим російським геополитиком». Він використовував поняття «держава-материк» для позначення економічних об'єднань, що охоплюють великі простори.

Політичний реалізм розглядає світ як держава, в якій йде громадянська війна. На думку політичних реалістів, війна і конфлікт в міжнародних відносинах нормальні, «ненормально» - співпраця, яке може бути тільки випадковою і ґрунтуватися на егоїстичних інтересах кожного учасника.

Чому ж виникає співробітництво? Хоча всі держави однаково прагнуть до домінування і придушення інших, їх можливості в досягненні своїх цілей, природно, різні. Тому стан «війни всіх проти всіх» не існує в реальності. Швидко складається певний «баланс сил»: або держави об'єднуються в союзи для врівноваження найсильніших акторів, або дрібні держави примикають до великого, щоб забезпечити свою безпеку.

Інша позиція у неолібералів, на думку яких, міжнародні відносини базуються на переслідуванні кожним учасником власної вигоди. Вигода може бути порівнянна з національним інтересом політичних реалістів, але, на відміну від останніх, неоліберали не вважають світову економіку «трою з нульовою сумою». На їхню думку, міжнародний поділ праці між різними країнами надає благодійну дію на всіх учасників міжнародних відносин, так створює умови для економічного зростання і кожен в кінцевому підсумку отримує дешевші товари і послуги. Таким чином інтеграція здійснюється з метою мінімізації витрат максимізації прибутків. У довгостроковій перспективі Співпраці вигідніше війни, хоча війна може допомогти добитися короткострокових цілей. Звідси виникає концепція колективної безпеки: створення міжнародної структури, яка давала б відсіч порушникам міжнародного миру.

Інтеграція вигідна всім учасникам процесу, якщо дотримуються принципи вільного ринку. Але це не так. Індустріальне розвинуті країни свого часу пройшли процес індустріалізації під захистом суворого протекціонізму, що не заважає їм вимагати «відкриття» ринків менш розвинених країн для товарів з Заходу. Однак, на відміну від періоду початкового розвитку капіталізму, світовий ринок уже поділений між транснаціональними корпораціями і неоліберали не можуть гарантувати вільного доступу до товарів країнам, що розвиваються. Не маючи можливості розвивати власне виробництво, ці країни перетворюються в «бананові республіки», тобто продають тільки один вид товару.

Неомарксистичні стверджують, що світ ділиться на Центр (світове ядро) і периферію, причому кожен з них складається, в свою чергу, з власних центрів і периферії. Неомарксизм не визнає державу основним суб'єктом міжнародних відносин і відкидає концепцію єдиного національного інтересу, підкреслюючи, що «гармонія інтересів» існує тільки між центрами держав Центру і Периферії, які разом з периферією держав Центру

протистоять інтересам периферії держав Периферії. Крім Центру і Периферії прихильники неомарксизма іноді виділяють «напівпериферію» країни проміжного статусу.

Своєрідне розуміння регіону вироблено в рамках постмодерністського підходу в теорії міжнародних відносин, якому притаманне неklasичне розуміння простору, що не співпадає з фізичним простором. Глобальне простір поділений, на думку постмодерністів, між інститутами на дискретні території і сфери політико-економічного впливу. Простір не обов'язково асоціюється з територіальністю. Таким чином, регіон для постмодерністів не завжди є територіальним поняттям.

На думку постмодерністів, географічне уявлення про регіон в ході глобалізації буде витіснене функціональною, нетериторіальною концепцією регіону. Вони вважають, що географічна близькість країн впливає на їх економічні та політичні контакти тільки на нижчій стадії розвитку міжнародної системи (держави змушені спілкуватися з сусідами). У міру ущільнення загальносистемних зв'язків актори отримують можливість взаємодіяти з віддаленими об'єктами і значення географічного розташування знижується.

Постмодерністи вважають, що географія відображає західний підхід до світу, що передбачає його «об'єктивний опис» і картографування. Колоніальні імперії залежали від постійного проведення досліджень і різного картографування (навігаційного, військового, топографічного, економічного, демографічного, політичного).

Спеціальні теорії регіональної інтеграції

Крім загальнотеоретичних підходів, існує багато спеціальних теорій регіональної інтеграції.

Класичні підходи виходили з уявлення про «норми» регіональної інтеграції (тобто європейських інтеграційних процесів), розглядаючи інші форми інтеграції як «нерозвинені». Ці підходи практично не включали порівняльних досліджень. Можливо, тому на їх основі не вдалося виробити ніякої загальної теорії регіоналізації. Неофункціоналізм виник на базі функціоналізму, найбільш значним представником якого був Девід Мітрані. Функціоналісти вважали, що регіональні організації виникають для функціональних, перш за все економічних, потреб (транспорт, енергія, використання водних артерій, торгівля, виробництво). Вони носять, таким чином, технічний характер, як, наприклад, Європейське об'єднання вугілля і сталі. Прихильники раннього функціоналізму вважали, що не слід жити нереалістичні сподівання щодо передачі країнами-учасницями частини суверенітету регіональним організаціям, тобто, на їхню думку, економічна інтеграція не могла привести до політичної.

Неофункціоністи піддали критиці зазначене положення класичного функціоналізму. Вони вважали, що зростаюча економічна взаємозалежність поступово веде до політичної інтеграції. Провідною постаттю неофункціоналізму став Ернст Хаас. Неофункціоналісти звертали увагу на те, що виключно функціональна інтеграція стає можливою тільки завдяки політичним рішенням. Вони також вважали, що інтеграція, за умови розумної політики, може поглиблюватися і переходити від рішення функціональних проблем на рівень «високої політики». В процесі функціональної інтеграції виникає нова бюрократична еліта, яка стає агентом інтеграції. Очевидний теоретичний зв'язок як функціоналізму, так і неофункціоналізму з неоліберальним підходом в міжнародних відносинах.

Міжурядовий підхід, представлений Стенлі Хоффманом, базувався на політичному неореалізмі, тому їх часто ототожнюють. Класичний неореалізм підкреслює роль держави та його інтересів в процесі регіоналізації. Регіоналізація фактично прирівнюється до створення військових союзів. Як наслідок, зникає різниця між економічної і політичної регіоналізацією, тому що військові блоки збігаються з неомеркантильськими торговими об'єднаннями, які прагнуть досягти економічних цілей політичними засобами. Міжурядовий підхід не заперечує, що держава в ході інтеграції передає недержавним суб'єктам частину суверенітету, але це відбувається за бажанням самої держави і під її контролем.

Існує також ліберальний урядовий підхід, видатним представником є Ендрю Моравчик. Для нього характерне – посилена увага до економічних причин інтеграції, а також детальний аналіз самого інтеграційного процесу з точки зору здібностей держави «виторговувати» вигідніші для себе умови.

Перераховані та інші спеціальні теорії, однак, були не здатні вийти за рамки емпіричного аналізу поточних процесів і створити загальну теорію регіональної інтеграції, яка була б застосована не тільки до Європи. В останнє десятиліття ХХ століття відбувається «вибух» публікацій з регіональних проблем - присвячені окремим та загальнотеоретичним регіонам світу.

На думку Лютвака, в даний час дії держав все більше диктуються економічними пріоритетами.

Теоретики геоekonomіки продовжували обґрунтовувати провідну роль держави у світовій системі, як політичної, так і економічної. В епоху геоekonomіки, підкреслює Лютвак, держави змушені співіснувати з іншими суб'єктами (від індивідуальних підприємців до ТНК). Лютвак прогнозував використання державами корпорацій як інструменту ведення війни (війни в новому розумінні, тобто економічної війни). Мова йде не стільки про окремі держави, скільки про «блоки». З аналізу політичних можливостей торговельних блоків почалося дослідження регіонів як відгалуження геоekonomіки, що отримало назву «нового регіоналізму».

Новий регіоналізм відрізняється від старих підходів насамперед тим, що не обмежується аналізом європейських процесів, приділяючи основну увагу порівняльній регіоналістики. Деякі представники нового підходу навмисно відмовлялися вивчати Європу і займалися тільки порівнянням несвропейських регіонів один з одним. Порівняльний аналіз дозволяє перейти від первинних емпіричних узагальнень до створення більш загальної теорії регіону і регіоналізації, а також позбутися від європоцентричного підходу до регіоналізації, від уявлення про європейський шлях інтеграції як «норми».

Глобалізація - основний напрямок еволюції сучасної світової системи

Розуміння регіоналізації неможливо без розуміння головного процесу, що характеризує сучасну світову систему, тобто глобалізації. Зараз про глобалізацію говорять в політичному, культурному, інформаційному сенсі, але почалася вона як економічний процес.

Глобалізація, в найзагальнішому розумінні, являє собою процес розчинення національних економік окремих держав у єдиній світовій економіці, яка втягує в себе окремі галузі або навіть окремі підприємства. Якщо раніше (у 1980-ті роки) говорили про зростаючої взаємозалежності щодо незалежних економік різних країн, тепер мова йде не просто про взаємодію (нехай і тісному), але про поступове включення однієї національної економіки за одну в єдину глобальну економічну систему.

Початки глобальної економічної системи з'явилися паралельно з географічними відкриттями, розвитком засобів транспорту і зв'язку, всієї капіталістичної економіки. Щось схоже на сучасну глобалізацію відбувалося до Першої світової війни, коли світ, поділений між колоніальними державами, був більш однорідним і керованим. Процес так званої «першої глобалізації» (до 1914 р) був спочатку перерваний Першою світовою війною, а потім надовго зупинений Великою Жовтневою революцією 1917 року, відірвавшись радянський блок від світового капіталістичного господарства. Перетворення світової економіки в глобальну було неможливо до тих пір, поки зберігалися соціалістичний і капіталістичний сектори світового господарства. Тільки в 1990-і роки капіталістичне господарство стало дійсно світовим, так як після зникнення соціалістичного сектора глобальної економіки лише кілька анклавів (КНДР, Куба та ін.) продовжують співпрацювати зі світовою економічною системою ззовні, зберігаючи певну незалежність. Наявність цих анклавів не дає можливості говорити про глобалізацію як

доконаний факт. Однак немає сумнівів, що зазначені анклавні будувати рано чи пізно інтегровані в глобальну систему капіталістичного господарства.

Існування двох громадських систем не тільки породжувало серйозні перешкоди на шляху до їх взаємодії, але і ускладнювало для кожної з них втягування в свою орбіту інших країн, які ще не визначилися зі своїм шляхом розвитку.

Безсоромний захоплення нових ринків, «відкриття» іноземних економік для проникнення західного капіталу, що практикувалися в ХІХ - початку ХХ століття, стали неможливі, тому що занадто відверта демонстрація негативних сторін капіталізму могла підштовхнути країни, що розвиваються в «стан ворога». Поняття «розвивається» країни, ще не вибрала шляху розвитку, стало можливим тільки в результаті поділу світу між соціалістичним і капіталістичним секторами.

Міжнародний поділ праці існував і до початку глобалізації, але не носило такого жорсткого характеру, як зараз, оскільки світова економіка була сегментована. Соціалістичний блок був майже повністю закритий від капіталістичного ринку, і економіка країн РЕВ орієнтувалася на самозабезпечення. Відірвана від світового капіталістичного господарства, вона вимушено носила багатогалузевий характер, а деякі раніше відсталі або зруйновані війною національні економіки отримали шанс на майже безболісну в соціальному відношенні модернізацію (приклад: Югославія). Модернізація стала можливою тому, що в якості головного економічного суб'єкта виступало суверенна держава, що ставив розвиток і соціальний захист населення вище економічної ефективності. Навіть якщо країна брала участь у міжнародному поділі праці, функції її економіки цим не вичерпувалися, а пріоритет віддавався потребам національної безпеки, забезпеченню потреб населення, розвитку і т.п.

Існує небезпека, що триває глобалізація може привести до ослаблення суверенних держав і націо економік. Глобалізація супроводжується процесом фрагментації, а саме розкладання держави як економічної, а потім і політичної одиниці. В середині держави виділяються мікрорегіонах, економічно більш розвинені або володіють запасом ресурсів, які можуть увійти в глобальну економіку безпосередньо, без посередництва держави, а також мікрорегіонах, менш розвинені і не володіють ресурсами (наприклад, Італія фактично розділена на багату Північну і бідну Південну). «Багаті» мікрорегіони прагнуть до політичної самостійності не тільки з політичних, скільки з економічних причин, не бажаючи містити «бідні» регіони. Глобалізація може призвести до перетворення держав в «клаптеві ковдри», де «клаптями» будуть багаті і бідні області. Їх близьке територіальне співіснування загрожує соціальними вибухами, а також етнічними та конфесійними конфліктами (часто межа між бідними і багатими мікрорегіонами проходить за етноконфесійним принципом). Регіон суверенної держави може безпосередньо увійти в глобальне кримінальне співтовариство, у веденні якого знаходяться такі «галузі» глобальної кримінальної економіки, як торгівля наркотиками, зброєю і людьми. Це теж може заохочувати сепаратистські тенденції, породжуючи в середині держави кримінальні економічні анклавні (приклад: відділення Косово). Розпад Югославії, як відомо, почався не з бідної Боснії і Герцеговини, ас багатою Словенією. В кінці 1980-х років за рівнем життя ця республіка СФРЮ зрівнялася з Австрією. Словенія становила 8% населення Югославії, але відповідала за третину її ВВП і чверть доходів від експорту. Тому для неї членство в федерації стало перешкодою на шляху приєднання до Євросоюзу. Імпульс розпаду Чехословаччини також виходив від багаті Чехії, а не від щодо бідної Словаччини. Чехія, по суті, змусила Словаччину піти на відділення, прагнучи до якнайшвидшої інтеграції в ЄС. Інший приклад - острів Бугенвіль, який прагне до відділення від Папуа -Новий Гвінеї, так як там знаходяться великі запаси нафти. Навіть в Північній Італії спостерігаються карикатурні спроби сепаратизму в вигляді проголошення регіону «паданья», який подав у ЄС заяву про вступ, мотивуючи його тим, що страждає від несправедливого перерозподілу ресурсів на користь бідного півдня Італії. Тому для неї членство в федерації стало перешкодою на шляху приєднання до Євросоюзу. Імпульс розпаду Чехословаччини

також виходив від багатой Чехії, а не від щодо бідної Словаччини. Чехія, по суті, змусила Словаччину піти на відділення, прагнучи до якнайшвидшої інтеграції в ЄС. Інший приклад - острів Бугенвіль, який прагне до відділення від Папуа -Новий Гвінеї, так як там знаходяться великі запаси нафти. Навіть в Північній Італії спостерігаються карикатурні спроби сепаратизму в вигляді проголошення регіону «паданья», який подав у ЄС заяву про вступ, мотивуючи його тим, що страждає від несправедливого перерозподілу ресурсів на користь бідного півдня Італії. Тому для неї членство в федерації стало перешкодою на шляху приєднання до Євросоюзу. Імпульс розпаду Чехословаччини також виходив від багатой Чехії, а не від щодо бідної Словаччини. Чехія, по суті, змусила Словаччину піти на відділення, прагнучи до якнайшвидшої інтеграції в ЄС. Інший приклад - острів Бугенвіль, який прагне до відділення від Папуа - Нової Гвінеї, так як там знаходяться великі запаси нафти. Навіть в Північній Італії спостерігаються карикатурні спроби сепаратизму в вигляді проголошення регіону «паданья», який подав у ЄС заяву про вступ, мотивуючи його тим, що страждає від несправедливого перерозподілу ресурсів на користь бідного півдня Італії. прагнучи до якнайшвидшої інтеграції в ЄС. Інший приклад - острів Бугенвіль, який прагне до відділення від Папуа -Новий Гвінеї, так як там знаходяться великі запаси нафти. Навіть в Північній Італії спостерігаються карикатурні спроби сепаратизму в вигляді проголошення регіону «паданья», який подав у ЄС заяву про вступ, мотивуючи його тим, що страждає від несправедливого перерозподілу ресурсів на користь бідного півдня Італії.

В результаті стихійної, неконтрольованої глобалізації відбувається поступове розмивання ролі суверенної держави. Цей процес можна розглядати з суто економічної точки зору або ж з урахуванням соціально-політичної ціни економічної ефективності. Неоліберали пропонують оптимістичний прогноз розвитку подій. На їхню думку, глобалізація подібна інтеграції національних ринків в Європі XVIII століть; зрелий обмін товарами, капіталами і трудовими ресурсами сприятиме бурхливому розвитку економіки і запобігання застійних явищ. Країни, що розвиваються зі свого боку побоюються перетворення світової економічної «піраміди» в політичну, коли не тільки економічні, а й інші рішення, що зачіпають життя людей, будуть прийматися десь далеко і без урахування соціальної ціни виконання цих рішень. Ті, хто стурбований наслідками глобалізації розглядають її не просто як процес, що забезпечує кращу взаємодію транснаціональних корпорацій, більш вільне переміщення капіталів і т. п., але й як процес, який має руйнівні соціальні наслідки, сприяє поширенню злиднів, голоду та криміналу.

Реалізація песимістичного прогнозу виглядає більш імовірною. Поки немає ознак, що глобалізація може сприяти розвитку слаборозвинених економік і звуження розриву в рівні життя між бідними і багатими країнами. Глобалізація викликає ефект «консервації відсталості». Якщо на момент виникнення світової економічної системи одні країни (або навіть різні регіони однієї країни) були багатими і економічно розвиненими, а інші бідними і відсталими, то у перших є всі шанси збільшити своє багатство, а у останніх - майже ніяких можливостей подолати відсталість. Вільний рух товарів з розвинених країн в країни, що розвиваються обмежує можливості останніх створювати і розвивати власне виробництво багатьох галузях. Країни, що розвиваються, як правило, продають тільки один вид товару (сировина або робочу силу). «Монокультурні» економіки не завжди стабільні світових цін. Деякі економісти з країн, що розвиваються протестують проти вживання терміна «глобалізація», так як він, на їхню думку, приховує реальну природу міжнародної експлуатації.

Глобалізація має місце тільки на ринках товарів і капіталу, але не на світовому ринку праці, де мобільність людських ресурсів обмежена різними імміграційними правилами. Розвинені країни також ставлять величезну кількість бар'єрів на ринку інтелектуальної власності, прагнучи не допустити країни, що розвиваються до високих технологій (особливо - подвійного, цивільного і військового призначення). З цих причин країни, що розвиваються сприймають глобалізацію як ширму, прикриваючись якою розвинені країни вимагають відкриття внутрішніх ринків країн, що розвиваються, опираючись в той же час вільному переміщенню робочої сили і технологій, так само як і зворотному потоку товарів. Реальна глобалізація ринків не вигідна розвиненим країнам, активно застосовують протекціоністську політику. Вони як і раніше зберігають високі тарифи на товари, які могли б експортувати країни, що розвиваються. Зберігається практика субсидування виробництва сільськогосподарської продукції в розвинених країнах. Це призводить до того, що розвиваються, не можуть експортувати туди свою сільгосппродукцію, і до того ж продукція розвинених країн домінує на внутрішніх ринках тих, що розвиваються.

Факти, однак, не дозволяють погодитися з позицією тих експертів, які розглядають глобалізацію лише як прикриття для неокolonіальної експлуатації країн, що розвиваються. Глобалізація не завжди вигідна розвиненим країнам. Описаний вище процес фрагментації відбувається в усьому світі: навіть в багатих країнах з'являються депресивні регіони і осередки політичної нестабільності. У розвинених країнах також можна спостерігати соціальну фрагментацію, коли в суспільстві виділяються численні групи, які не можуть знайти собі місця в сучасній економіці: некваліфіковані робітники, молодь, яка не має достатнього досвіду, етнічні меншини. Всі ці групи є джерелом соціальної напруженості, яка загрожує розвиненим країнам небезпечними наслідками.

Небезпека для всього світу виходить і від так званих «ізгоїв глобалізації» - народів, регіонів, груп, які не можуть і без спеціальних надзвичайних заходів не зможуть знайти свого місця в глобалізованій економіці. Існують окремі країни і цілі регіони, які навіть у віддаленому майбутньому не мають шансів на залучення інвестицій і взагалі на включення в світову економіку. Це в першу чергу стосується дуже бідних країн, що не володіють ніякими ресурсами, - населення цих країн не має можливості споживати і тому не цікавить транснаціональні корпорації. Найбідніші країни не можуть розвиватися навіть за рахунок продажу дешевої праці, тому що праця тут занадто некваліфікований, щоб його купували.

Положення «ізгоїв глобалізації» можна змінити на краще за допомогою спеціальних програм перенавчання і соціальної підтримки, але ці країни або мають корумповані уряди, або знаходяться в стані громадянської війни. Таким чином, навіть повна глобалізація всіх ринків не змогла б сприяти розвитку цих країн і регіонів. Збереження подібної ситуації виливається в політичний екстремізм, який спостерігається у всіх бідних регіонах світу. Крім того неможливість знайти собі місце в глобальній економіці може штовхнути населення цілих країн на участь в глобальній злочинній діяльності. У зв'язку з уже проявилися або потенційними негативними наслідками глобалізації однією з найбільш обговорюваних тем став пошук альтернатив глобалізації. З'явилися такі альтернативні проекти розвитку світової системи:

(1) Процес глобалізації потрібно зупинити, повернути назад. З'являються проекти «виходу» з глобальної економіки, автаркії, повного самозабезпечення, які не є реальною альтернативою - якби якомусь державі вдалося повністю закрити свою економіку від зовнішніх впливів (це в принципі можливо, якщо держава досить широко і багато ресурсами), воно було б приречене на економічний застій, деградацію і розпад.

(2) Негативні наслідки несе не глобалізація сама по собі, а її стихійний, неконтрольований характер. Завдання не в тому, щоб «зупинити» глобалізацію, а в тому, щоб свідомо сприяти прояву її позитивних сторін. Проблема управління глобалізацією і пом'якшення її наслідків знаходиться в центрі уваги ООН, на думку якої, подолання

негативних наслідків глобалізації може сприяти створення глобальних інститутів контролю за фінансовими потоками і діяльністю транснаціональних корпорацій. Але поки не ясно, чи можливо створити такі інститути.

(3) В якості альтернативи глобалізації висувається проект регіональної інтеграції, що представляє собою не автаркію окремих держав, але об'єднання територіально близьких приблизно однакових розвинених суверенних держав в регіональні організації. Більш докладно регіоналізація як альтернатива гобалізації буде розглянута пізніше.

Питання для самоконтролю

1. Чим визначається структура світової системи?
2. Як пояснюють сутність інтеграційних процесів реалізм, неолібералізм і неомарксизм?
3. У чому полягає позиція постмодерністів?
4. У чому відмінність функціонального і межурядового підходу до регіональної інтеграції?
5. Яка сутність гео економічного підходу?

Лекція 2. Регіони і регіональні порядки.

1. Поняття «регіону».
2. Структура регіональних порядків.

Поняття «регіону»

Для початку виділимо основні різновиди регіонів з точки зору їх місця в світовій політичній системі. Під назвою «регіон» відомі такі політичні одиниці:

Мікрорегіони, тобто регіони всередині однієї держави: провінції, райони, департаменти. У 1980-ті роки була сформульована концепція «Європи регіонів». У найбільш радикальній формі вона передбачає зникнення національної держави як проміжної ланки між регіонами і Європою як цілим.

Транскордонні регіони - мікрорегіони, що поширилися на кілька держав. Наприклад, так звані «євро регіони» створюються відповідно до Європейської конвенції з транскордонного співробітництва (1980). Суб'єктами співпраці виступають органи місцевого самоврядування та місцеві адміністрації. Засновник концепції «Європи регіонів» швейцарець Дені де Ружмон вважав, що транскордонні регіони є «потенційними» регіонами, які розбиті на частини державами. Європейські країни свідомо заохочують транскордонне регіональне співробітництво з метою вирівнювання розвитку різних регіонів і запобігання маргіналізації прикордонних регіонів. Перший транскордонний євро регіон був створений в 1976 р. в складі регіонів Бельгії, Німеччини і Нідерландів (регіон «Маас-Рейн»).

Зараз євро регіони включають не тільки членів Євросоюзу, а й прикордонні області прилеглих до нього країн. Можна навести приклади євро регіонів «Буг» (Брестська область Білорусі, Польща, Україна) або «Німан» (Гродненська область Білорусі, Польща, Литва, частина Калінінградської області Росії).

Транскордонні регіони існують і в Південно-Східній Азії, де вони відомі як «трикутники зростання». Наприклад, південний трикутник об'єднує Індонезію, Сінгапур і Південну Малайзію. Індонезія надає дешеву робочу силу і земельні ресурси, Малайзія - напівкваліфікованих робочих, фабрики і загальне керівництво, Сінгапур - високі

технології, фінансові послуги, порти і т. п. Мета трикутників - використання взаємодоповнюючих ресурсів в географічно близьких районах, що належать різним державам. У Південній Африці транскордонні регіони називають «просторовими ініціативами розвитку» або «коридорами розвитку» (наприклад, коридор розвитку Мапуту).

У певних випадках транскордонні регіони створюються не свідомими зусиллями держав, а завдяки діяльним фірм. Наприклад, регіон, що простягнувся вздовж кордону США і Мексики, іноді називають неформальним транскордонним регіоном «Текс-Мекс».

Транскордонні регіони можна назвати варіантом мікрорегіонів. Мікрорегіони всередині національних держав формуються за принципом вертикального взаємодії (регіон - центральний уряд), транскордонні регіони - за принципом горизонтального взаємодії (регіон-регіон). Розрізняють декілька різновидів внутрішньонаціональних або транскордонних мікрорегіонів (по Ф. Седербауму):

(1) Фізико-географічні, тобто визначаються природними географічними межами (річками, горами). Приклади: Великі Озера в Африці, Амазонія в Південній Америці.

(2) Культурні, що мають спільну історію, релігію, культуру, мову. Приклади: Квебек в Канаді, Курдистан на Близькому Сході. Культурні мікрорегіони можуть перебувати в натягнутих відносинах з національними державами, аж до розвитку сепаратизму.

(3) Економічні, тобто сформовані на основі вимог виробництва і економічного розвитку. Приклад: «трикутники зростання», євро регіони.

(4) Адміністративні, створені державою для зручності управління і / або статистичного обліку. Такі регіони не мають географічної, культурної чи економічної спільності. Приклад: регіони Італії.

(5) Політичні, тобто мають органи самоврядування (законодавчі та виконавчі). Приклади: німецькі землі, американські штати.

Зараз нові мікрорегіони утворюються в основному на економічній або політичній основі. «Провінціалізм», тобто регіоналізація по культурному принципу, виглядає застарілою. Мікрорегіоналізація відбувається навіть в державах, де раніше зберігали унітарний устрій (наприклад, в Греції).

Макрорегіони, міжнародні регіони або регіони світу складаються з багатьох держав. Вони є основним об'єктом аналізу регіональних аспектів міжнародних відносин. Єдиної схеми регіонального поділу світу не існує. Зазвичай мають на увазі такі макрорегіони, як Європа, Євразія (Росія), Латинська, Центральна і Північна Америка, Східна, Південно-Східна, Південна Азія, Північна Африка, Близький і Середній Схід, Африка на південь від Сахари, Австралія і Океанія. У цій регіональній схемі, що склалася до початку 1980-х років, є прогалини - Монголія, Афганістан і інші держави, які різні фахівці зараховують до різних регіонів. Викликом традиційній схемі макрорегіонального поділу є поняття «Азіатсько-Тихоокеанський регіон», «регіон Середземномор'я», «циркумпольних регіон» та інші.

Хоча ООН є універсальною організацією, регіональний поділ світу важливий для її функціонування. Ротація непостійних членів Ради Безпеки ООН здійснюється на основі їх регіональної приналежності. Вибори Генерального секретаря ООН також відбуваються з урахуванням його походження з різних регіональних груп.

Існує теорія, що Рада Безпеки ООН в майбутньому буде складатися не з представників окремих держав, а з представників регіональних об'єднань.

Субрегіони виділяються всередині макрорегіонів як менші регіональні групи. Як приклад можна привести такі поняття, як «країни Магрибу» або «Андські держави».

Наукова література розрізняє «фізичні і «функціональні» регіони. Функціональні регіони менше залежать від територіальних факторів, тому в їх формуванні провідну роль відіграють недержавні суб'єкти. На відміну від геополітичних регіонів, вони виникають «поверх» державних кордонів. Наприклад, культурні регіони («слов'янський світ», «арабський світ») будуються на основі спільної ідентичності. З точки зору геополітики регіону «слов'янський світ» не існує, так як він є культурне поняття. У той же час поняття «арабський світ» політично.

Один зі складних моментів аналізу регіонів – визначення їх просторових меж.

Ґрунтуючись на виділених характеристиках, можна визначити макрорегіон як групу географічно близьких країн, взаємопов'язаних і усвідомлюючих свою єдність.

Виділяють такі різновиди макрорегіонів (по Б. Хеттне):

1) Ключові регіони («Тріада»: Європа, Північна Америка, Східна Азія). Вони політично стабільні, економічно розвинені і утворюються з свідомою метою підвищення конкурентоспроможності в глобальній економіці.

2) Проміжні регіони (Південна Америка, Південно-Всхідна Азія). Вони залежать від ключових і очікують інкорпорування в них, у міру того як досягнуто певного рівня економічного розвитку і політичної стабільності.

3) Периферійні регіони (Південна Африка, Південна Азія, Близький Схід, Євразія). Вони політично нестабільні і економічно нерозвинені, але змушені консолідуватися, щоб уникнути маргіналізації в глобалізованому світі.

Структура регіональних порядків

Внутрішня структура регіону визначається через полярність: наявність в ньому особливо потужних держав (полюсів сили), їх кількість і конфігурація. На регіональному рівні як би відтворюється глобальна система гегемонії. На вершині світового порядку стоять «наддержави» (зараз так можуть називатися тільки США), потім йдуть «світові держави» (до них відносять зазвичай ЄС, Китай, Індію та Росію), а потім - «регіональні держави». Регіональна система зазвичай включає наступні елементи:

Регіональний гегемон або протогегемон. Термін «протогегемон» використовується тому, що більшості держав, оснащених всім необхідним для гегемонії в регіоні, все ж не вдається її досягти. Основною причиною є протидія з боку інших протогегемонів або світових держав, які прагнуть контролювати обстановку в регіоні.

Регіональний гегемон - держава, рівень сили якої вище, ніж у її сусідів по регіону. У разі необхідності гегемон повинен бути здатний діяти поодиночці, не залучаючи інші держави. Компонентами сили є в першу чергу військова міць, розмір населення і валовий національний продукт. Крім потужних традиційних збройних сил, регіональний гегемон зазвичай володіє ядерною зброєю або знаходиться на порозі її виготовлення. Світова держава, якщо така є, завжди є гегемоном в своєму регіоні, але регіональний гегемон не завжди є світовою державою (наприклад, Бразилія, Нігерія). Північна Америка унікальна, так як тут регіональним гегемоном є наддержава.

Гегемон встановлює «правила гри» в своєму регіоні, хоча не володіє формальною політичною владою над іншими державами. Регіональні гегемони не просто «командують», а й несуть реальну відповідальність за регіональну безпеку і підтримання порядку, втручаючись в разі агресії, етноконфесійних конфлікту або інший дзвінок регіональної безпеки.

Виділяють наступні ознаки регіонального гегемона:

- а) географічно відноситься до даного регіону;
- б) може протистояти будь-якій коаліції інших держав регіонів;
- в) має в регіоні великий вплив;
- г) визнаний в якості гегемона внутрішньо- і позарегіональними акторами.

Регіональний гегемон повинен мати достатні ресурси, щоб виконувати роль лідера і здійснювати миротворчі дії. Для цього йому необхідна внутрішня стабільність і певний ступінь консолідації. Б. Бьюзан і Оле Вевер (Waever) виділяють сильні і слабкі держави. Сила визначається ступенем соціополітичної консолідації між громадянським суспільством і урядом. Сильні держави протистоять головним чином загрозам ззовні. Слабкі страждають від внутрішніх чвар і загроз, тому іноді не можуть справлятися зі своїми функціями. Тільки сильна (в зазначеному сенсі) держава може стати регіональним гегемоном.

Б. Бьюзан підкреслює, що в слабких державах часто бувають сильні (тобто диктаторські) уряди.

Інші держави регіону і глобальні держави (в першу чергу - глобальний гегемон США) повинні визнавати право гегемона на лідерство. Регіональний гегемон (як і глобальний) зобов'язаний пропонувати «регіональний проект» - об'єднавчу ідеологію для можливих прихильників. Навколо регіональних гегемонів утворюються потенційні центри сили, що сприяють створенню багатопольярного світу.

Залежно від відносин між регіональними полюсами сили регіональних порядків можуть бути наступними:

1. Однопольярний порядок, коли одна держава володіє достатньою силою для підтримки безпеки в регіоні. Класичними прикладами є Північна Америка, Південна Африка (безумовне домінування ПАР), Західна Африка (Нігерія). Регіон Євразії (більш-менш збігається з сучасним СНД) теж можна віднести до однопольярних, так як жодна держава регіону або ж їхня коаліція не може кинути виклик Росії.

2. Біпольярний або багатопольярний порядок, коли в регіоні знаходиться кілька протогогемонів, що обмежують один одного. Прикладом суворого біпольярного порядку є Південна Азія, де Індія і Пакистан знаходяться в стані застиглої конфронтації, яка перешкоджає перетворенню Індії з протогогемона в реального гегемона. Біпольярні порядки можна спостерігати також у Східній Азії (Китай - Японія) і Південній Америці (Бразилія - Аргентина). В останньому випадку держави регіону змогли відмовитися від довгої традиції гегемонічного суперництва і створити працюючу регіональну організацію. До початку процесів євроінтеграції Західна Європа також характеризувалася біпольярним суперництвом Німеччини і Франції. Перетворення біпольярного порядку в систему колективної безпеки відбувається, коли держави-суперники усвідомлюють переваги співпраці перед безплідним суперництвом.

Прикладом багатопольярного порядку є Близький Схід, де на гегемонію претендує безліч держав. Крім суперництва сильних держав багатопольярного порядку

характеризуються наявністю «другого рівня» суперництва - між менш сильними державами.

3. Система колективної безпеки, коли держави регіону відмовляються від гегемонічного суперництва і приймають певні норми і правила, необхідні для підтримки стабільності і стримування агресії. Прикладами можна назвати Південно-Східну Азію, Латинську Америку. Південно-Східна Азія до розширення АСЕАН в Індокитай вважалася однополярним регіоном, де домінувала Індонезія. Позиція гегемона є ключовою для створення працюючої системи колективної безпеки.

У регіоні, де склалася система колективної безпеки, можна говорити про концерт найбільших держав, керівників регіональних порядком. Концерт характеризується тим, що його члени висловлюють прихильність загальним цілям, зберігаючи право на переслідування власних інтересів.

Крім концерту формою регіональної організації колективної безпеки є спільнота безпеки (security community). Цей термін ввів К. Дойч в кінці 1950-х років, визначивши співтовариство безпеки як стан, коли держави-учасниці не можуть уявити війни один з одним. Виникаючі суперечки між членами організації (а вони виникають неминуче і можуть бути жорсткими) вирішуються тільки дипломатичним шляхом, використання сили виключається.

Спільнота безпеки розглядається теоретиками міжнародних відносин як альтернатива класичному балансу сил політичних реалістів. Це означає, відзначав К. Дойч, не просто стабільний порядок, але стабільний мир. Створюючи співтовариство, держави долають «дилему безпеки» політичних реалістів. Сучасні автори, наприклад О. Вевер, вважають, що нездатність держав уявити насильницький конфлікт перетворює безпеку в «заперечення безпеки», тобто відносини держав більше не розглядаються в термінах безпеки.

Концепцію спільноти, взяту з соціології, Дойч застосував до міжнародних відносин. Раніше вважалася, що спільноти можуть виникати тільки всередині держав, але не між державами. Дойч поділяє «об'єднані» і «плюралістичні» спільноти безпеки. У першому випадку виникає спільний уряд (приклад - Сполучені Штати (тобто держави) Америки), у другому - учасники спільноти зберігають суверенітет. Плюралістичні спільноти безпеки припускають сумісність ключових цінностей, загальні соціально-політичні інститути і взаємну відповідальність. Для них характерні взаємна ідентичність і лояльність, почуття «ми». На думку більшості авторів, Європа і Північна Америка безумовно є спільнотами безпеки (деякі вважають, що ЄС - вже не плюралістичне, а об'єднане співтовариство).

Концерт - перехідна форма, яка зберігає багато риси балансу сил. Держави повинні навчитися обмежувати себе у використанні сили. Більш того, співтовариство безпеки починає поширювати практику мирного вирішення конфліктів на свою периферію, тобто на держави, які межують з даними спільнотою, але не входять до нього. Інструментом поширення виступають партнерські ініціативи, створення форумів з безпеки.

Процес інституціоналізації регіону починається з визначення його територіальних кордонів (на історичній основі або довільно). Потім відбувається символічне самовизначення регіону: він отримує назву, «столицю», іноді такі атрибути суверенітету, як герб, прапор, гімн. Наприклад, гімн Європи (він позиціонується саме так, а не як гімн

ЄС) - «Ода до радості» Бетховена, яка виконується без слів через лінгвістичні проблеми. Символи необхідні для зміцнення регіональної ідентичності.

4. Неструктуровані регіони - жодна країна не володіє достатньою силою, щоб діяти за межами власних кордонів. Навіть двосторонні зв'язки з сусідами є слабкими. Прикладом неструктурованого регіону є Центральна Африка.

Наявність в регіоні загально визнаного лідера є одним з факторів успіху регіональної інтеграції. Навпаки, відсутність інтеграції пояснюється співіснуванням декількох конкуруючих протогогеомонів, приблизно рівних за силою (Східна Азія). Проте залежність інтеграції від наявності лідера не є абсолютною. Інтеграція в Південно-Східній Азії стала можливою не тому, що серед численних протогогеомонів виділився загально визнаний лідер, а тому, що була ініційована позарегіональними актором - Сполученими Штатами.

Крім протогогеомонів, на регіональному рівні діють також держави-партнери, які недостатньо сильні для протистояння гегемонам, але володіють достатньою силою для угод з ними. Ці держави можуть прагнути до збереження статус-кво - тоді їх стратегічною метою стає стабільність - або перегляд (ревізії) сформованої системи. Прихильники статус-кво в тій чи іншій мірі підтримують гегемона. Ревізіоністські держави прагнуть до перерозподілу влади всередині сформованої системи або зміни організаційних принципів самої системи. За партнерами слідує «периферійні васали», які утворюють кільце сателітів навколо гегемона.

Частиною регіональної системи зазвичай є також зовнішні держави наприклад, США і «держави-парії», які географічно знаходяться в регіоні, але з тих чи інших причин виключені з регіональних процесів. «Парії» часто мають гегемоністские устремління, але не можуть їх реалізувати, тому що їх не приймають в якості регіональних гегемонів ні сусіди, ні (часто) міжнародне співтовариство. Прикладами «парій» є Ізраїль і ПАР до закінчення апартеїду. Ізраїль демонструє, що «парія» може знайти підтримку поза регіоном, в тому числі в особі наддержави (США). Для позначення держав, подібних Ізраїлю і ПАР, виник парадоксальний термін «гегемон-парія».

Приклади розподілу ролей в регіональних системах

(Суб)регіон	Протогогеомон	Партнери	«Васали»	Зовнішні виклики
Південна Азія	Індія	Пакистан, Бангладеш	Бутан, Непал	США, Кітай
СНД	Росія	Україна, Казахстан, Узбекистан	Молдова, Киргизія, Вірменія	США, Кітай, Туреччина, ЄС
Західна Африка	Нігерія	Гана, Камерун	Чад, Нігер	Франція, ПАР

Б. Бьюзан ввів поняття «регіонального комплексу безпеки» (РКБ), який утворюється в тих випадках, коли питання безпеки держав регіону настільки тісно взаємопов'язані, що будь-які зміни в сфері безпеки однієї держави негайно зачіпають інші держави і безпеку регіону в цілому. Регіональні комплекси безпеки утворюються на основі як позитивних, так і негативних геополітичних зв'язків: наприклад, Південна Азія є таким комплексом постійних ворожих відносин між через Індією і Пакистаном. У певних випадках РКБ може перерости в «плюралістичне суспільство безпеки».

У двох випадках РКБ не можуть формуватися: 1) коли регіон повністю контролюється зовнішніми державами і в ньому не існує місцевої системи безпеки (наприклад, Західна Європа в роки «холодної війни») і 2) коли держави регіону дуже слабкі (Центральна Африка) або ж не можуть взаємодіяти через географічної ізоляції (наприклад, Океанія). РКБ відокремлені один від одного буферами або «інсуляторами» (в термінології Бьюзана), тобто державами, що не належать до жодного з сусідніх регіонів. До таких відносять Туреччину, М'янму, Монголію, Непал, Афганістан. РКБ діляться на внутрішні Субкомплекси, розділені на власні інсуляторами.

Питання для самоконтролю

1. Чим міжнародні регіони відрізняються від інших видів регіонів?
2. Які необхідні і достатні характеристики регіону?
3. Які основні елементи регіональної системи?
4. У чому полягає різниця варіанти регіональних порядків?
5. Що таке «регіональний протогогемон»?
6. Як визначається регіональний комплекс безпеки?

Лекція 3. Регіоналізація: основні підходи.

1. Регіоналізація після закінчення «холодної війни».
2. Основні теоретичні пояснення процесу регіоналізації: державно-центричний підхід.
3. Основні теоретичні пояснення процесу регіоналізації: «когнітивний регіоналізм».

Регіоналізацію слід відрізнити від регіоналізму. Регіоналізм - ідеологія, усвідомлений проект створення або підтримки регіональної єдності. Регіоналізація - емпіричний процес наростання щільності внутрішньорегіональних зв'язків (політичних, економічних, культурних та інших). (Так само глобалізм визначають як ідеологію створення світу, розділеного кордонами, а глобалізацію - як емпіричний процес становлення такого світу.) Регіоналізація може виражатися в створенні наднаціональної регіональної організації, подібної Євросоюзу, створення взаємопроникної мережі регіональних режимів без формальної організації або створення єдиного географічного простору, в якому зберігаються лише рудименти старих держав (так званий «неомедієвалізм» або «нове середньовіччя»). Можлива також інтеграція регіону під керівництвом сильного гегемона (незалежно від наявності або відсутності формальної організації) як приклад можна привести пострадянський простір. На вищих стадіях регіоналізації держави регіону змушені змінювати свою внутрішню і зовнішню політику, підкоряючись вимогам регіональних структур. Як правило, процес регіоналізації супроводжується формуванням регіональної організації.

Регіоналізація після закінчення «холодної війни»

Регіоналізація порівняно нове явище в міжнародних відносинах. До Другої світової війни регіональних організацій в сучасному розумінні не було (крім Панамериканського союзу, який під різними назвами існує з 1889 р). Ідея регіоналізму була чужа Лізі Націй з її глобальними устремліннями. До того ж більшість країн світу залишалися колоніями і для регіональних організацій не знайшлося б членів. Декolonізація відкрила можливість для появи перших регіональних організацій. Однак в ході «холодної війни» регіональні об'єднання служили майже виключно цілям протистояння наддержав. Більшість з них

виникали не з ініціативи самих учасників, а на вимогу зовнішніх акторів. В цьому суть так званого «гегемонічного регіоналізму».

Типовими організаціями часів «холодної війни» були Варшавський договір, НАТО, СЕАТО, СЕНТО, АНЗЮС, Організація американських держав. Лише деякі організації виникали поза зв'язком з боротьбою двох систем. Проте в 1950-1960-і роки з'явилося відносно багато регіональних організацій, які об'єднували країни «третього світу» (наприклад, Організація африканської єдності, Ліга арабських держав, Карибське співтовариство). Їх поява була частиною реалізації стратегії розвитку, запропонованої економічною комісією ООН по Латинській Америці і Конференцією ООН з питань праці і розвитку, якими керував аргентинський економіст Рауль Пребіш (Prebisch). Але більшість цих організацій до початку Другої хвилі регіоналізації (1990-ті роки) залишалося на папері.

Виникнення організацій, які об'єднують країни «третього світу», пов'язане з поширенням ідей боротьби проти неоколоніалізму через інтеграцію за схемою «Південь - Південь» - «інтеграцію для розвитку», яку створили прихильники неомарксистського підходу в міжнародних відносинах (Г. Мюрдаль, Р. Пребіш). Велика частина виникали організацій, однак, не ставилася до регіональних, а претендувала на те, щоб об'єднати весь «Південь» (Рух неприєднання, ОПЕК).

Оскільки регіональні організації зазначеного періоду не спиралися на інтереси своїх членів, вони порівняно легко розпадалися. Наприклад, в 1955 р США створили Багдадський пакт (Туреччина, Іран, Ірак, Великобританія), потім перейменований і військовий блок СЕНТО (CENTO - Central Treaty Organization, організації центрального договору), так як Ірак після повалення монархії в 1958 р покинув пакт. У 1979 р Іран також вийшов з СЕНТО, і ця організація припинила існування. Сенс створення СЕНТО полягав в реалізації американського плану по оточенню СРСР кільцем підконтрольних США військових союзів. Прорадянські східноєвропейські організації ОВС та РЕВ розпалися відразу ж, як тільки СРСР перестав підтримувати їх існування.

Після закінчення «холодної війни» прийшов час «нового регіоналізму». Більшість регіональних організацій звільнилися від диктату наддержав і зазнали трансформації. Деякі організації розпалися (ОВС, РЕВ), інші перейшли в нову якість (АСЕАН), треті виникли на новій основі, не пов'язаної з біполярним протистоянням (ШОС). Потрібно відзначити, що організації, створені за вказівкою третіх країн (ГУАМ), виникають досі. У країнах, що розвиваються, проте, виникла потреба у створенні власних організацій, що реалізують інтереси своїх членів. На зростання числа і впливу регіональних організацій вплинув також приклад Європейського союзу, який відразу ж після свого утворення в 1992 р став «моделлю», на яку орієнтуються багато регіональні угруповання. АСЕАН, МЕРКОСУР, СНД вже виступали з планами створення спільних ринків і єдиної валюти, хоча не завжди володіли реальними підставами для таких заяв. З'явилися навіть теорії створення спільного ринку для всієї Африки. Важливим каталізатором регіоналізації стала глобалізація світової економіки, яка надавала на держави руйнівний вплив і вимагала від них створення регіональних структур, щодо захищених від глобального впливу.

Наступні загальносвітові тенденції в сукупності можна визначити як зростаючу регіоналізацію:

1) Поява, відродження або розширення різних регіональних проектів і організацій (МЕРКОСУР, АСЕАН, САДК, ШОС і т. Д.).

2) Вхідження в регіональні організації колишніх ворогів або виключених з них членів (вступ ПАР в САДК, В'єтнаму в АСЕАН).

3) Освіта регіональних форумів - прообразів регіонального співробітництва в найбільш конфліктних регіонах світу (наприклад, на Близькому Сході).

4) Зростаюча залученість регіональних організацій в миротворчість і вирішення конфліктів.

Основні теоретичні пояснення процесу регіоналізації: державно-центричний підхід

«Новий регіоналізм» сколихнув серед дослідників інтерес до проблем регіонів та регіоналізації. Вже склався, хоча і без належного методологічного забезпечення, ряд підходів до регіоналізації, що по-різному пояснюють цей процес. Ці підходи можна розділити на кілька груп.

Перша група підходів розглядає регіоналізацію з державно-центричної точки зору як результат свідомих домовленостей між державами. Через створення регіональних організацій (або режимів) держави намагаються вирішити різні проблеми. В рамках групи державноцентричних підходів, в свою чергу, виділяються дві школи.

Перша школа (найбільш впливова) розглядає регіоналізацію як результат тиску ззовні. Регіональні об'єднання можуть виникати для протистояння зовнішній небезпечно економічній або політичній. Прикладом може служити розуміння європейської інтеграції президентом Франції Ш. де Голлем як протистояння американському економічному і політичному тиску. Небезпека може виходити як ззовні регіону (США по відношенню до Європи), так і зсередини. Джерелом небезпеки може виступати регіональний гегемон, на противагу якому формується регіональна коаліція (наприклад, АСЕАН спочатку створювалася як контрсіла по відношенню до В'єтнаму). Іноді регіональна організація включає в себе потенційного гегемона, тим самим пов'язуючи його і обмежуючи його амбіції (наприклад, членство Німеччини в ЄС, НАТО та інших європейських структурах служить засобом стримування її потенційного гегемонізму).

В рамках зазначеної школи виникла впливова теорія регіоналізації як альтернативи неоліберальної глобалізації. Об'єднання територіально близьких і приблизно однаково розвинених суверенних держав в регіональні організації веде до того, що суверенна держава не слабшає, а стає рушійною силою інтеграції, так як регіональні організації союзи держав. Характерні приклади - ЄС, що починався з німецько-французьких міжурядових угод, або МЕРКОСУР (Mercado Común del Sur / Південний спільний ринок), який почався з аргентинсько-бразильської програми економічної інтеграції (1986). У ранніх переговорах приватний сектор не брав участі, це була повністю міждержавна ініціатива (її навіть називають «міжпрезидентською», щоб ще більше підкреслити державно-центричний характер МЕРКОСУР).

В даному випадку регіон об'єднує не проти загальної геополітичної загрози, а для полегшення входу в глобальну економіку. З'являється можливість перетворення регіону в закритий простір, суперництва регіональних блоків (своєрідний неомеркантилізм). Класична геополітична теорія трактувала «регіон» саме як велику територію, що не залежить від зовнішньоекономічних зв'язків (все, що необхідно, проводиться всередині).

Регіональні об'єднання багатofункціональні.

По-перше, в рамках регіональних об'єднань розвиваються внутрішні ринки збуту, що дозволяють кожній національній економіці зберігати багатогалузевий характер і не перетворюватися в монокультурну. Деякі товари, неконкурентноспроможною на світовому ринку, можуть бути цілком конкурентоздатні на ринку регіональному.

По-друге, в регіональному об'єднанні суверенна держава зберігається і продовжує захищати інтереси своїх громадян і навколишнє середовище, проводити програми модернізації та розвитку.

По-третє, регіональні об'єднання захищають інтереси держав-членів в умовах глобальної економіки. Оскільки регіональні блоки виступають як єдине ціле, стає менше можливостей застосовувати на переговорах тактику «розділяй і володарюй».

Коли мова заходить про внутрішніх ринках регіональних об'єднань, майже завжди лунають звинувачення в протекціонізмі. Регіоналізація дійсно передбачає певний рівень протекціонізму, але це не означає повної автаркції, закриття регіонального об'єднання від зовнішнього впливу. В умовах глобалізації протекціонізм служить головним чином цілям розвитку. Щоб уникнути перетворення економіки в монокультурну, деякі галузі

промисловості повинні бути тимчасово захищені від конкуренції ззовні будуть розвинені або модернізовані настільки, щоб зрівнятися за рівнем конкурентоспроможності із зарубіжними. Інші галузі економіки потребують захисту з міркувань безпеки, так як в разі відсутності зовнішніх поставок функціонування промисловості і життя людей не повинні опинитися під загрозою.

Фактично країни, що розвиваються тяжіють до «закритому» регіоналізму, розуміючи регіональні об'єднання як спосіб захисту від глобалізації. Розвинені країни закликають до «відкритого» регіоналізму, коли інтеграційний проект є частиною процесу глобалізації світової економіки. Існуючі регіональні союзи не є ні повністю закритими, ні повністю відкритими. Швидше вони тяжіють до того чи іншого полюсу: АСЕАН до відкритості, МЕРКОСУР до закритості. Коріння такої різниці у поведінці криються в історії створення цих об'єднань: МЕРКОСУР виник як ініціатива кількох країн, що розвиваються, АСЕАН була створена за вказівкою наддержави.

Оскільки регіональні об'єднання створюються державами і в інтересах держав, регіоналізація є перешкодою на шляху фрагментації і розпаду держав на окремі «клапти». Це важливо для більшості населення, так як держава єдиний інститут, здатний пом'якшити соціальні наслідки глобалізації і навіть забезпечити розвиток і економічне зростання ринок цього зробити не може, так як ґрунтується на вимогах ефективності, залишаючи соціальні питання без уваги.

Існує також друга школа в рамках державноцентричного підходу. На думку її прихильників, взаємозалежність в регіоні наростає природним чином, незалежно від державної політики. Відбувається природне взаємопроникнення ринків і встановлення зв'язків між приватними компаніями. Рушійними силами регіоналізації в даному випадку виступають не держави, а ринок і громадянське суспільство. Регіоналізація супроводжується вільним переміщенням людей в рамках регіону та створенням неформальних мереж відносин між ними. Природний процес регіоналізації призводить до того, що рівень економічної взаємозалежності всередині регіону перевищує залежність між регіоном і іншими частинами світу. Зовнішні загрози не грають особливої ролі, так як причина регіоналізації лежить не поза, а всередині регіону. Дана школа трактує регіоналізацію як процес,

Державі відводиться вторинна роль, так як регіоналізація виявляється не результатом свідомої політики держав, а природним процесом. Створення регіональних міждержавних організацій і регіональних режимів в даному випадку закріплює природні процеси інтеграції, за допомогою яких простіше вирішувати спільні проблеми, що виникають на основі зростаючої взаємозалежності. Прикладом може служити створення НАФТА. Це не штучно створена організація, а результат зрослої взаємозалежності, що досягла такого ступеня, що виникає необхідність її інституціоналізувати.

Дослідження витоків НАФТА і ЄС розкриває значну роль транснаціональних компаній у створенні цих організацій. Проте далеко не всі американські фірми були прихильниками НАФТА; деякі з них хотіли захистити свої ринки від мексиканських товарів. В кінцевому підсумку рішення про створення НАФТА брали політики, а бізнесмени могли лобювати свої інтереси. Роль мексиканської політичної еліти (в порівнянні з бізнес-спільнотою) була навіть більша, ніж в США. Якби при владі в Мексиці перебували не ліберали, угоди про НАФТА могли не бути підписані.

Значну роль недержавних гравців грають в процесах регіоналізації Східної Азії, де формально не існує регіональних організацій. Природна регіоналізація відзначається на пострадянському просторі інвестиційної та іншої діяльності російських фірм (в той же час міждержавні регіональні угоди залишаються здебільшого на папері).

На практиці природне регіонообразование і державна політика доповнюють і взаємно підсилюють один одного. Існують поняття «регіоналізація де-юре» і «регіоналізація де-факто», або ж «формальна» і «неформальна» регіоналізація. Держави сприяють природній регіоналізації, наприклад, створюючи або знімаючи бар'єри на шляху

торгівлі, що позначають межі регіону. Політика держав може полягати як в створенні формальних інститутів, так і у встановленні регіональних режимів, тобто принципів і правил, які можна застосувати тільки в межах даного регіону. Проте друга школа розглядає держава як самостійну рушійну силу регіоналізації: воно робить кроки по інтеграції регіонів, де природні процеси регіоналізації не досягнули найвищої стадії (МЕРКОСУР). Поняття «регіональна ідентичність» грає підлеглу роль: вона природно виникає в міру поглиблення інтеграції. Поява такої ідентичності знаменує вищу стадію регіональної інтеграції, наступну навіть після вироблення спільної зовнішньої політики регіону.

Слабким місцем даних теорій регіоналізації є неявне визнання, що природна »регіоналізація може відбуватися, не звертаючи уваги на кордони держав. Регіон, «природно» склався таким чином, може включати фрагменти різних держав, наприклад, Азіатсько-Тихоокеанський регіон включає тільки Далекий Схід Росії, але не всю Російську Федерацію. Це може привести до розвитку сепаратистських і іредентистських настроїв.

Школа «природною регіоналізації» фактично визнає недержавних акторів рівноправними учасниками регіональних процесів. Очевидно, однак, що ці актори не носять регіонального характеру, вони лише діють на регіональному рівні. Проте дослідження недержавних регіональних мереж набувають все більшої популярності. З'явилося поняття «тіньовий регіоналізм», яке описує регіональні взаємодії в сфері організованої злочинності, тероризму, торгівлі наркотиками тощо.

Обидва варіанти державно-центричний групи підходів приділяють регіональній ідентичності мало уваги, розглядаючи регіоналізацію як раціональний, свідомо направляється процес об'єднання зусиль для досягнення спільної мети.

Основні теоретичні пояснення процесу регіоналізації: «Когнітивний регіоналізм»

Друга група підходів до регіоналізації, навпаки, будується на понятті «регіональної ідентичності» і «регіонального свідомості». Їх прихильники виходять з того, що регіональне свідомість виникає раніше самого регіону як економічної або політичної одиниці. Перефразовуючи відомий вислів Е. Геллнера «спочатку виникає націоналізм, потім нація», можна сказати, що для деяких вчених спочатку виникає регіональне свідомість, потім регіон ». Зазначені підходи з'явилися не раніше 1990-х років в рамках «критичного» або постмодерністського підходу в теорії міжнародних відносин. Оскільки для даної групи підходів виключно важлива наявність регіонального свідомості або когнітивної взаємозалежності », вони відомі як «когнітивний регіоналізм ». В рамках цієї групи також можна виділити дві школи.

Першу з них можна визначити як конструктивізм. Конструктивістське розуміння регіоналізації зросла з конструктивістських теорій національного будівництва, які передбачають, що нації існують не «природно» і «одвічно», а штучно конструюються в період модернізації (не раніше кінця XVIII століття). Регіони, в розумінні конструктивістів, теж не є чимось «природним» або «заданим». Регіональна ідентичність, як і національна, вимагає, з одного боку, уявлення про деяку загальну культуру, історію, традиції, загалом господарському або політичне минуле. З іншого боку, вона потребує образі «іншого» (можливо, навіть в образі ворога). Наприклад, Європейський союз у міру поглиблення інтеграції змушений все більше протиставляти себе «іншим»: США, Росії, мусульманського світу.

Конструктивісти наводять переконливі аргументи на користь своєї теорії. Сучасна регіональна схема почала складатися лише в середині XX століття. У регіонах, до яких ми звикли, мало природного ». Частина з них є наслідком «холодної війни». Розглянемо, наприклад, сучасний регіон Південно-Східної Азії, який можна ототожнити з членами АСЕАН до приєднання Індокитайському держав. Ще в 1830-і роки Південно-Східною Азією називали всю неарабськими Азію: Хіндустан, Малайю, Сіам і Китай. «Звуження»

регіону до сучасних розмірів сталося не з економічних чи етнографічним, а по військово-політичних причин. Спочатку різномірні складові західних колоніальних імперій об'єднувалися в єдиний театр військових дій, а в 1945 р регіон Південно-Східної Азії вперше з'явився на картах як єдиного цілого під такою назвою. Південно-Східна Азія - конгломерат держав, які твердо стояли на капіталістичному шляху розвитку і були вірними геополітичними партнерами США. Комуністичний Китай, таким чином, за визначенням не міг ставитися до Південно-Східної Азії (частиною якої його вважали за сто років до закінчення Другої світової війни).

Інший приклад конструювання регіонів (на цей раз не історія регіону «Індокитай», яку наводить Бенедикт Андерсон в книзі «Уявні спільноти»). Французькі колоніальні влади всесвітньо сприяли формуванню єдиної ідентичності регіону, що включав сучасні Камбоджу, Лаос і В'єтнам, а також частина сучасного Китаю. цей процес полягав, з одного боку, в подоланні зв'язе з іншими країнами регіону, що не перебували під владою Франції, перш за все з Таїландом і Китаєм. з іншого боку французи намагалися створити загальну позитивну ідентичність («Індокитайському»). з цією метою французька влада збудували на території колоній єдину систему освіти на основі романізованого фонетичного письма. Однак даний проект створення регіону зазнав невдачі. Як тільки колоніальна імперія Франції розпалася, країни передбачуваного «Індокитаю» віддалилися один від одного і пішли власними шляхами. Вони знову увійшли в єдиний регіон тільки після приєднання до АСЕАН в 1990-і роки.

Радикальний конструктивізм становить основу концепції Ларрі Вульфа, викладеної в книзі «Винайдення Східної Європи». Східна Європа, на думку автора, не більше ніж ментальна конструкція. Л. Вульф вважає, що Східну Європу винайшли в XVIII столітті, в епоху Просвітництва, як «друга створення власної ідентичності» Західної Європи «як цивілізованого світу. Традиційне, або класичне, поділ Європи на «варварський» північ і «Цивілізований» південь змінюється в кінці XVIII століття новим членуванням континенту на захід і схід.

Як писав маркіз де Кюстін у відомій книзі «Росія 1839 році», на що б не претендували російські після Петра Великого, за Віслою починається Сибір. Вульф проводить паралель між цією фразою і концепцією «залізної завіси», вказуючи, що книга де Кюстіна стала одним з пропагандистських аргументів «холодної війни». Неможливо з упевненістю стверджувати, чи існує взагалі Східна Європа і хто в неї входить. Вульф демонструє, як у свідомості європейців межа цього регіону весь час зміщала: Польща виявлялася то частиною Європи, то «дикої Татарією»; Прага, яка географічно знаходиться на захід від Відня, ставилася до «Сходу». Така ситуація склалася через те, що спостерігачі, які відвідували регіон, намагалися вишукувати відмінності від «Заходу», що підтверджують, що вже склалася в їх головах схему регіонального поділу Європи.

Більш сучасні приклади можна знайти в діяльності субрегіональних організацій. Припустимо, Організація чорноморського економічного співробітництва включає країни, що не мають виходу до Чорного моря (наприклад, Молдавію), до Ради держав Балтійського моря входять Ісландія і Норвегія, Ісландії було послано спеціальне запрошення. Виходить, що держави виявляються включеними в певні регіони (або виключеними з них) на довільній основі.

Конструктивізм йде від государствоцентризма, так як прихильники не зводять регіони до об'єднань держав. Кордон регіону може не збігатися з кордоном конкретної держави, і тоді одні частини держави опиняються всередині регіону, а інші поза ним. Наприклад, прибережні райони КНР розглядаються як частина регіону Південно-Східної Азії, в той час як внутрішній Китай традиційно відносять до Східної або Північно-Східної Азії. в Швеції східна частина відноситься до Балтійського субрегіону, західна до Атлантичного, до власне Європи. До того ж економічний регіон може не збігатися з політичним або культурним. Регіони, як і нації, в розумінні конструктивістів є «уявними спільнотами», приналежність до яких визначається суб'єктивно. Тому регіональна схема

рухлива: хоча карта світу давно «розкреслений» і вільного простору на ній немає, нові регіони виникають дивно часто. Їх «поява» знаменується виділенням особливої області досліджень, присвячених даному регіону. Знаменно, наприклад, що в самий найближчий час почали розвиватися «європейські дослідження», тобто Європу стали досліджувати в ряду інших регіонів. Поява цих досліджень викликало спочатку деяке здивування, так як до 1960-х років «європейськими» були взагалі все дослідження. Однак європейські дослідження означають, що значення Європи знизилося: з центру світу вона перетворилася в такий же регіон, як, скажімо, Близький Схід. що в самий найближчий час почали розвиватися «європейські дослідження», тобто Європу стали досліджувати в ряду інших регіонів. Поява цих досліджень викликало спочатку деяке здивування, так як до 1960-х років «європейськими» були взагалі все дослідження. Однак європейські дослідження означають, що значення Європи знизилося: з центру світу вона перетворилася в такий же регіон, як, скажімо, Близький Схід.

Друга школа в рамках когнітивного регіоналізму «теж сконцентрована на понятті ідентичності, але на відміну від конструктивістів її прихильники вважають, що ця ідентичність природна і що регіон об'єднується насамперед спільністю культури, мови, господарства і т. Д. Даний підхід аналогічний антиконструктивізму (примордіалізм) в теорії нації, сприймається націю не як продукт модернізації, а як спільність, природно виниклу значно раніше. Ентоні Сміт, наприклад, вважає, що британська нація склалася вже до кінця XIV століття, тоді як конструктивісти відносять її повне формування до кінця XIX століття. Біблія сприймається як історія єврейської нації. Приклад Жанни д'Арк також, на думку примордіалістів, доводить існування нації до модернізації. В рамках цього підходу менше уваги приділяється такому ознакою нації,

Регіон фактично ототожнюється з «цивілізацією» культурно-економічно-політичною єдністю (в першу чергу культурним). Можна звести Примордіаліський варіант «Когнітивного регіоналізму» до «панрегіонам» К. Хаусхофера, заснованим на наднаціональних «панідеях». Тим самим регіон уподібнюється організму, має не тільки природні обриси і замкнуту систему підтримки життя, але і єдине свідомість. Хоча С. Хантінгтон не був прихильником критичного підходу в теорії міжнародних відносин, його «Цивілізації» можна розглядати як природно сформовані регіони, засновані на культурній (точніше - релігійної) спільності і на спільності долі.

Концепція «циркумпольних регіону» - свіжий приклад Примордіаліська підходу. Передбачається, що цей регіон природно склався на основі кліматичних умов близькості до Північного полюса, що визначили схожість культур і способу господарювання північних народів. «Циркумпольних цивілізація простягається над територіями декількох держав, умовно створивши кордони всередині єдиного духовно-історичного простору проживання», пишуть прихильники існування «нового» регіону ". Ми бачимо, що реально існуючі кордони держав позначені тут як «умовність», а гіпотетична циркумпольних цивілізація - як реальна підсистема. Не можна не відзначити, що в примордіалізмі, формально отрицающем конструктивізм, міститься значний елемент конструювання регіональної ідентичності, без належної уваги до існуючих кордонів держав. Очевидно, однак, що за поняттям «циркумпольних регіону» не варто ні економічна, ні політична реальність.

За аналогією з «прихованими» або «бездержавності» націями примордіалістів говорять про «прихованих» («з'являються») регіонах, які роз'єднані «умовними» державними кордонами, але потенційно існують і можуть в будь-який момент бути викликані до життя. Ця позиція близька примордіалістичного націоналізму, який розглядає

націю як щось споконвічне, приховано існувала до появи власної держави. Конструктивісти сприймають ту ж ситуацію інакше: нові регіони штучно створюються, а вже потім виникає загальна міфологія і уявлення про нібито споконвічної спільності.

Сильним аргументом проти примордіалізму є відсутність ознак регіонального свідомості у слов'янських країн. Спільність культури та історичної долі, здавалося б, повинна була привести до формування «слов'янського регіону» як економічної і навіть політичної одиниці. Сучасні панслависти висувують план створення Всеслов'янського економічного союзу, у якого була б єдина розрахункова валюта. Багато панслависти сприймають «слов'янське співтовариство», «слов'янський світ», «слов'яно-православну цивілізацію» як усвідомлює себе спільність 12 держав, узгоджено діючих на міжнародній арені, але «слов'янський світ» існує не на рівні держав, а на рівні неурядових панславістських рухів і особистих зв'язків між окремими панславістами. Така «слов'янська цивілізація» не володіє істотною політичною силою.

Поява на карті світу «нестандартних» регіонів, як правило, не мають під собою історичного підґрунтя, відображає політичні проекти, деякі з яких спрямовані на підрив суверенітету держав. Регіони проектується буквально «з нічого», тому люди виявляються нездатні ідентифікувати себе з ними. Наприклад, існує політичний проект «регіону БУМ» (Білорусія - Україна - Молдова), мета якого - з'єднати перераховані держави, що мають різну культуру, історичну пам'ять, мову і т.д., в єдиний регіон, а потім вивести з-під російського впливу. Поки цей проект особливого успіху не має.

Таблиця 3

Основні теорії регіоналізації

I-1	Регіон свідомо створюється державами	I-1	Регіон свідомо конструюється ментально
-2	Регіон природно виникає на функціональній основі	I-2	Регіон природним чином виникає ментально

Як видно з наведеної таблиці, спостерігається відповідність не тільки між школами всередині кожного з підходів, але і між прихильниками природного появлення регіонів, що належать до різних підходів (I-2 і II-2). Перетин різних шкіл і теорій, їх недостатня диференціація свідчить про те, що міжнародна політична регіоналістика як область наукових досліджень ще не склалася.

Питання для самоконтролю

1. Які основні характеристики процесу глобалізації?
2. Як глобалізація пов'язана з фрагментацією?
3. Які відмінні риси регіоналізації в роки «холодної війни»?
4. Чим відрізняються рамки державноцентричного підходу?
5. Яка взаємозв'язок між процесами глобалізації та регіоналізації?
6. Що таке «когнітивний регіоналізм»?

Лекція 4. Регіональні організації

1. Відмінності співробітництва від інтеграції.
2. Класифікація регіональних організацій.

Регіоналізація може набувати форму регіонального співробітництва або регіональної інтеграції. Відмінність співпраці від інтеграції полягає в наступному.

Найпростіші форми співпраці - двосторонні або багатосторонні зв'язки між декількома учасниками міжнародних відносин (укладення між двома державами договору

про дружбу і співробітництво). Такі відносини співпраці припускають можливість для кожного партнера в будь-який момент припинити їх. На більш високому рівні співробітництва створюються міжнародні та регіональні режими і організації. Приєднавшись до даної організації або конвенції, держави не можуть в односторонньому порядку припинити відносини співпраці, але зберігають свободу виходу з даної організації або режиму. Вищим ступенем регіональної співпраці є інтеграція: в цьому випадку Держава настільки повно входить у відносини співпраці, що не може припинити їх без шкоди для себе.

У сфері економіки співпрацю легко переростає в інтеграцію, так як виникають постійні угоди і інститути. Розрізняють п'ять послідовних етапів економічної інтеграції: (1) зона вільної торгівлі, (2) митний союз, (3) загальний ринок (на цьому етапі відбувається перехід від свободи торгівлі до інтеграції виробничих процесів), (4) економічний союз (спільна економічна політика виробляється міждержавними органами) і (5) економічний і валютний союз (єдина валюта і емісійний банк).

В області безпеки мова зазвичай йде про просте співробітництво суверенних держав з невеликими елементами інтеграції. Політичні регіональні організації, що передбачали колективну оборону від зовнішнього противника, в роки «холодної війни» зазвичай створювалися позарегіональними силами.

Багато регіональних організацій наполягають на тому, що з часом можуть перейти від економічної до політичної інтеграції. Політична інтеграція пов'язана з передачею суверенітету від держав до регіональних інститутів управління. Серед її етапів можна назвати: (1) міждержавну угоду, (2) регіональний режим, (3) політичний союз, (4) наявність дорадчих органів управління, (5) перехід до єдиної армії і зовнішній політиці, (6) конфедерацію, (7) федерацію. На цьому етапі регіональне об'єднання перетворюється в нову державу. Поки цим шляхом досить далеко просунувся тільки Європейський союз, про який останнім часом все частіше говорять як про «наддержаву». На прикладі ЄС можна припустити, що гіпотетичні нові держави будуть менше схожі на національні держави минулого і більше на демократическі керовані імперії.

За таких причин регіональна політична інтеграція в регіонах за межами ЄС йде повільно із труднощами:

1. Відсутність фінансування. У країн-учасниць недостатньо ресурсів для підтримки регіональних інститутів.

2. Культурне розмаїття більшості регіонів, відсутність пам'яті про спільне минуле, що перешкоджає виробленню регіональної ідентичності.

3. Знаходження при владі корумпованих еліт, які не хочуть появи регіональних інститутів, перед якими вони повинні нести відповідальність. До того ж еліти перешкоджають виконанню укладених угод, в тому числі економічних, коли це стає небезпечним для їх політичної або економічної влади.

4. Переважання традиційної політики регіонального гегемонізму і її зворотна сторона: націоналізм і страх перед втратою суверенітету.

5. Слабкі внутрішньорегіональні економічні зв'язки, переважання торгівлі з зовнішніми суб'єктами (США, Японією і країнами ЄС). У найменш розвинених регіонах (в Африці, частково в Азії) це призвело до того, що відсутні внутрішньорегіональні комунікації (залізні дороги пов'язують швидко псуються, ніж столиці).

6. Занадто велика кількість що змагаються між собою регіональних і субрегіональних організацій, які не можуть поділити «сфери впливу» і відповідальності.

Проте майже в кожному регіоні світу є принаймні одна панівна регіональна організація. До небагатьох виключень відноситься Східна Азія, де регіональної інституціоналізації не відбувається. Крім неї до найменш інституціоналізованих регіонів належать Близький Схід, Центральна Африка, Кавказ і Центральна Азія.

Класифікація регіональних організацій

За типом формування регіональні організації можна розділити на:

(1) Політичні блоки, що формуються на основі заданих ідеологічних принципів, виходячи з яких ставляться цілі організації. Членство в ідеологічних організаціях є постійним і часто виключає членство в інших організаціях. За ідеологічною типом сформовані МЕРКОСУР, СНД, АЛБА. Такі організації можуть бути успішні, якщо максимально конкретизують свої цілі.

У період біполярності приналежність держави до міжнародних організацій майже завжди визначалася його ідеологічною орієнтацією. Організація Варшавського договору, НАТО, РЕВ були жорсткими структурами, що входять в систему протистояння двох великих держав. Навіть організації, покликані об'єднувати всі держави регіону, брали і виключали своїх членів, виходячи з їх ідеологічної орієнтації (наприклад, в 1962 р було призупинено членство Куби в Організації американських держав, яка була частиною американської системи «стримування комунізму»). В рамках суперництва двох блоків все держави ділилися на «своїх» і «чужих», друзів і ворогів. Не можна було складатися одночасно в НАТО і в ОВС, в СЕС і в РЕВ. Від місця, займаного в системі ідеологічного протистояння, залежало зовнішньополітична поведінка держави.

(2) Організації ad hoc тимчасові коаліції держав, які формуються для вирішення конкретної проблеми або проблем (боротьба з тероризмом, наркотрафіком). До організаціям ad hoc можна віднести ІОС; в такій якості почав формуватися Євросоюз (Європейське об'єднання вугілля і сталі організація ad hoc). Їх називають також «Гнучкі альянси» або «альянси за інтересами». Такі коаліції можуть не мати інституційного оформлення або характеризуватися мінімальною інституціоналізацією. Одним із прикладів альянсу за інтересами є Антитерористична коаліція держав, що склалася терористичного акту 11 вересня 2001 р без будь-якого інституційного оформлення.

Як правило, основою для створення таких організацій стають транснаціональні загрози безпеки (міжнародний тероризм, міжнародна організована злочинність, нелегальне розповсюдження наркотиків, незаконна торгівля зброєю, нелегальна міграція і так далі). Для вирішення цих проблем необхідні узгоджені зусилля декількох держав. Наприклад, проблема незаконного обігу наркотиків не може бути вирішена без співпраці держави-постачальника, транзитної держави і держави-одержувача. Проблема тероризму не знає державних кордонів і може бути дозволена тільки зусиллями світової спільноти в цілому.

Коаліції ad hoc мають ряд переваг в порівнянні з жорсткими ідеологізованими блоками:

1. Вони дозволяють об'єднувати зусилля держав, які на міжнародній арені є суперниками або навіть ворогами.

2. Гнучкі альянси не пред'являють до держав-членів жорстких ідеологічних вимог, а значить, можуть включати держави- «ізгої», які не беруть участі в міжнародному співробітництві.

3. Альянси дозволяють державі брати участь одночасно в кількох інтеграційних, ініціативах.

Гнучкі альянси за інтересами поступово інституціоналізуються, перетворюючись в міжнародні організації (як ШОС, що розвинулася з «Шанхайської п'ятірки»). З іншого боку, помітна і протилежна тенденція Багато старих, «жорсткі» альянси намагаються перетворитися в гнучкі і більше орієнтуватися не на ідеологічну єдність, а на необхідність партнерства у вирішенні транснаціональних проблем безпеки (наприклад, НАТО, АСЕАН).

До недоліків «гнучких» альянсів можна віднести наступні

Характеристики:

- Виявляючи неухвагу до внутрішньої політики країн-членів, такі альянси мимоволі легітимізують авторитарні режими, зводячи на «ні» зусилля по їх демократизації

(наприклад, коли АСЕАН почала перетворюватися з «жорсткого» альянсу в «гнучкий», в неї була прийнята М'янма, де при владі знаходиться військова диктатура).

- Гнучкі альянси не накладають серйозних зобов'язань на країни-члени, які можуть в будь-який момент вільно покинути альянс і тим самим підірвати розпочаті спільні ініціативи.

За змістом діяльності виділяються такі різновиди регіональних організацій:

(1) Класичні, тобто створені відповідно до глави 8 Статуту ООН (ОБСЄ, Організація американських держав, Африканський союз). Зазвичай вони покривають чітко певний географічний регіон. Їх називають «міні-ООН», так як в них входять всі або майже всі держави регіону. Членство в таких організаціях не накладає суттєвих обмежень на суверенітет країн-членів, вони носять характер форумів.

(2) Організації колективної оборони (НАТО, ОВД). Їх члени зобов'язані вступати у війну в разі нападу на інших членів організації. Багато організацій колективної оборони не можна назвати в повному розумінні слова регіональними, так як завдання оборони часто вимагали включення внерегіональних членів. Зокрема, в багато «регіональні» організації входили США і Великобританія (НАТО, СЕНТО). Після закінчення «холодної війни» ці організації, здавалося б, втратили сенс існування і повинні були саморозпуститися, як ОВС. На прикладі НАТО можна побачити, що цього не сталося.

НАТО пододала колишню пасивну роль оборонного союзу і починає відігравати активну роль в конструюванні безпеки не тільки в Європі, але і за її межами. На ювілейному саміті 1999 року було прийнято нову Стратегічну концепцію альянсу, яка продемонструвала, що «Нова НАТО» розглядає себе в якості військового і політичного інструменту попередження і врегулювання регіональних конфліктів, включаючи здійснення миротворчих операцій без схвалення ООН («операції з врегулювання кризових ситуацій, які не підпадають під дію статті 5», тобто статтю 5 Північноатлантичного договору про утворення НАТО (Вашингтон, 1949 р), яка встановлює, що єдиною підставою для застосування сили може служити відкритий напад на одного з членів альянсу). Військова операція «Союзна сила» в Югославії (березень 1999 р) стала першим прикладом практичного застосування нової концепції НАТО.

Все більше місця в діяльності НАТО займають невійськові проблеми безпеки і «нетрадиційні загрози», такі як захист навколишнього середовища, міграція, поширення озброєнь (особливо ядерних), боротьба з організованою злочинністю та тероризмом. Серед своїх цілей НАТО називає також поширення цінностей демократії, свободи і миру. НАТО демонструє, таким чином, що готова вирішувати широкі транснаціональні завдання.

(3) Організації, створені з більш широкими цілями, ніж оборона і безпека, економічними, політичними, культурними та іншими (ЄС, АСЕАН, МЕРКОСУР). Зазвичай це організації не регіональні в широкому сенсі (НЕ континентального масштабу), а субрегіональні. Ці організації створювалися за принципом «Економіка випереджає політику», тобто переходили до політичної інтеграції і створення миротворчих сил після досягнення певного рівня економічної інтеграції. До цього типу належить СНД, яке не створювалося як організація безпеки, але незабаром почало займатися миротворством і врегулюванням регіональних конфліктів.

(4) «нерегіональні регіональні організації» спільноти держав, об'єднаних не географічною близькістю, а яким-небудь іншим фактором (релігією, мовою, культурою). Можна назвати Британську Співдружність націй, Лігу арабських держав, Міжнародну організацію франкофонії і організації, створені на основі релігії (Організація Ісламська конференція (ОІК), Міжпарламентська асамблея православ'я).

Перераховані організації отримали парадоксальну назву «нерегіональних регіональних» через свою подвійної природи. З одного боку, принцип прийому в НАТО і ЄС не залежить від географії. Наприклад, членами ОВК є одна держава, розташоване в Європі (Албанія), і два (Гвіана і Суринам) в Латинській Америці. З іншого боку, ніхто не

заперечує наявності географічного ареалу поширення ісламу. Якщо всі країни члени ОВК на мапі зафарбувати зеленим кольором, можна побачити щільно зафарбовані зеленим географічну область, що простягнулася від Північної Африки до Індонезії. Нерегіональні члени ОВК виглядають як «острівці», що відколотися від основного континенту. Тому ОВК, будучи організацією нерегіональних, набуває практичний елемент регіональності, чого не можна сказати про неурядові ісламських організаціях (наприклад,

Міжпарламентська асамблея православ'я (МАП), створена в 1993 р з ініціативи парламенту Греції, об'єднує парламенти країн, що відносяться до культурного ареалу поширення православ'я. До 2000 р організація носила регіональний (без лапок) характер і називалася ЕМАП Європейська міжпарламентська асамблея православ'я. Але згодом про бажання брати участь в організації заявили парламентарії з країн, що не відносяться до Європи, наприклад з Уганди, Казахстану. Проте ареал бути широко розповсюдженим православ'я (або хоча б культури, заснованої на цінностях православ'я) залишається географічно обмеженим (Росія, Західна Євразія, Східна і Південно-Східна Європа, невелика частина Близького Сходу).

Міжнародна організація франкофонії (Франкофонія) формально не носить регіонального характеру (в неї входять Греція, Молдова). Однак основу організації становлять колишні французькі колонії в Африці і Південно-Східної Азії. Регіональність Франкофонії, як і створеного в 1996 р Співдружності португаломовних країн, стає очевидною, якщо зафарбувати країни-учасниці на мапі певним кольором.

Досвід існуючих «нерегіональних регіональних організацій» показує, що форум, побудований на основі загального релігійного и культурної спадщини, не обов'язково повинен займатися специфічними релігійними або культурними питаннями. На порядку денному Організації Ісламська конференція стоять деякі проблеми, що мають відношення до ісламу. Але ОВК не місце дозволу богословських суперечок (тим більше що в різних державах домінують різні напрямки ісламу). Велика частина діяльності організації присвячена співпраці ісламських країн в різних областях світської діяльності (економіка, культура, цивільна авіація, боротьба з тероризмом та інше). Наприклад, в 1999 р члени ОВК підписали Конвенцію по боротьбі з міжнародним тероризмом, в рамках організації відбуваються зустрічі міністрів сільського господарства, охорони здоров'я.

На порядку денному МАП можна побачити не так багато «узкоправославних» проблем. Наприклад, Генеральна асамблея МАП 2003 р обговорювала тему «Війна бідність. Погляд православ'я». У поле зору МАП постійно перебувають проблеми окупації Туреччиною Північного Кіпру та боротьби палестинців за створення власної держави. Це проблеми безпеки, які певним чином пов'язані з православ'ям, але в принципі є міжнародними політичними проблемами. І хоча МАП офіційно не є політичною організацією, вона не змогла піти від обговорення питань політики.

Співпраця франкомовних держав не обмежується технічними проблемами вивчення французької мови. Уже на другому саміті Франкофонії (Канада, 1987) створено Діловий форум, прийняті резолюції по різних міжнародним політичним проблемам (ситуація в Чаді, Лівані, на Близькому Сході; економічна ситуація в світі; навколишнє середовище). У 2002 р була прийнята «Декларація Бамако» (за назвою міста в Малі) про демократію, права і свободи людини на франкофонії просторі.

У сучасному світі переважають субрегіональні організації широкого профілю, подібні ЄС, тому їх еволюція становить найбільший інтерес. Засновники ЄС бачили його як політичний союз, але політична складова європейської регіональної організації постійно придушувалася домінуванням США. Після «холодної війни» тенденція до політизації ЄС продовжувала посилюватися, поки до кінця першого десятиліття ХХІ століття Європейський союз не знайшов риси конфедерації.

Подібний шлях може виконати і АСЕАН. Зростаючу роль у мирному врегулюванні спорів та сприяння демократизації в регіоні відіграє ОАД. Процес перетворення субрегіональних економічних організацій в політичні йде і на Африканському континенті.

При Африканському союзі створені Всеафриканський парламент і Суд з прав людини і народів, АС здійснює кілька миротворчих місій. Найбільші субрегіональні організації Африки, ЕКОВАС і САДК, пройшли шлях від організацій широкого профілю до регіонального миротворчості. Миротворчі сили намагаються створювати і інші субрегіональні організації Африки, в тому числі в малоструктурізованих субрегіонах. Наприклад, Економічне і валютне співтовариство Центральної Африки в 1999 р створило багатосторонні сили, які навіть проводили навчання.

З точки зору внутрішньої архітектури регіональні політичні організації можуть мати форму угод (без створення постійних інститутів) або інституалізовані організації, які є суб'єктами міжнародного права. Перший шлях регіональної інтеграції умовно визначається як азіатський, другий як європейський (хоча його імітують і в інших регіонах).

Азіатський спосіб «тріумф процесу над інституціоналізацією» відомий як «шлях АСЕАН». Під цим мається на увазі регіональне співробітництво, засноване на прийнятті рішень за допомогою консенсусу і невтручання у внутрішні справи один одного. Дії АСЕАН повинні бути узгоджені між членами при одностайному голосуванні. Тому АСЕАН важко проводити послідовну політику. На відміну від ЄС, який пред'являє до нових членів високі вимоги (в тому числі що стосуються дотримання демократичних норм), АСЕАН будується на принципі «включення», інклюзівізму. До цієї організації був прийнятий не тільки В'єтнам, чи не відмовився офіційно від соціалістичного шляху, але і «Держави-парії» М'янма і Камбоджа.

Слабкість інклюзівістських організацій в тому, що таке співтовариство може включати багато членів, але бути нездатним до дії. Однак «шлях АСЕАН» поки найбільш можливе для регіону політичне співробітництво. Ідея створення «НАТО для Азії» звучала ще в 1950-1960 роках, але була відкинута з очевидних причин. По-перше, не відчувалося безпосередньої загрози з боку СРСР. Основним полем політичного протистояння двох систем була Європа. По-друге, регіон характеризувався високою нестабільністю, нестійкістю кордонів, територіальними суперечками. У НАТО була тільки одна проблема - ОВС, внутрішні розбіжності між членами не носили антагоністичного характеру. По-третє, культурне відмінність країн регіону диктувало їх різні підходи до питань оборони і безпеки.

Назви «європейський» і «азіатський» шлях є умовними. Так звана «Вишеградська група (четвірка)», що складалася з європейських країн (Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини), вважала за краще «азіатський» спосіб субрегіонального співробітництва. Ця група, утворена в 1991 р, проводить регулярні саміти глав держав і міністрів закордонних справ, але не прагне інституціоналізувати себе, що не перешкоджає її успішному функціонуванню (з 2004 р в рамках ЄС).

Європейський шлях представляє «тріумф інститутів над процесами». Це особливо очевидно, коли цим шляхом намагаються йти регіональні організації, що знаходяться за межами Європи. У деяких випадках інститути заходять далі процесів: наприклад, створення при Африканському союзі інститутів парламенту і суду не відображає глибини процесів інтеграції на континенті. Європейський шлях характеризується політикою «виключення», ексклюзивізму. Навіть «старі» члени організації не застраховані від критики в разі відходу від принципів ЄС. Наприклад, коли в 2000 р права Австрійська партія свободи увійшла до правлячої коаліції, країни ЄС скоротили співпрацю з Австрією і оголосили їй бойкот. Бойкот тривав до тих пір, поки Йорг Хайдер, який отримав славу радикального націоналіста, офіційно не склав з себе обов'язки лідера АНС.

Не слід абсолютизувати відмінності між інститутами і процесами. Відзначено, що деякі організації, які мають розвинену мережу формальних інститутів (наприклад, ОАД), на практиці вважають за краще будувати роботу на основі неформального взаємодії (процесів). Формальна інституціоналізація не завжди означає високу ступінь інтеграції та більш ефективну співпрацю. Наприклад, субрегіональне угруповання Організація

чорноморського економічного співробітництва формально володіє такими інститутами, як Чорноморський банк торгівлі та розвитку або Парламентська асамблея, однак практично ці інститути або не функціонують, або відверто не виконують заявлених завдань (зокрема, названий банк не фінансував жодного регіонального проекту, але лише національні).

Можна також розділити регіональні організації на симетричні, що складаються з держав, приблизно рівних за силою (АСЕАН, МЕРКОСУР), і асиметричні, що включають яскраво вираженого гегемона (СНД, НАФТА, ЕКОВАС, САДК). Очевидно, що асиметричних організацій більше, ніж симетричних, так як гегемона часто виступають ініціаторами створення регіональних організацій. Іноді регіональні організації ділять на однорідні, що складаються з держав з приблизно однаковим суспільно-політичним устроєм (ЄС, МЕРКОСУР), і різномірні, що включають широкий спектр держав, від воєнних диктатур до парламентських демократій (АСЕАН, АС, ОАД). Але спроби класифікувати держави таким чином відрізняються занадто великою суб'єктивністю.

Питання для самоконтролю

1. Які причини слабкості інтеграційних процесів за межами Європи?
2. Чим коаліції ad hoc відрізняються від політичних блоків?
3. Які різновиди регіональних організацій можна виділити за змістом діяльності?

Лекція 5. Регіональна безпека.

1. Регіональні організації та підтримання міжнародного миру.
2. Регіональні конфлікти і багатосторонність.
3. Принципи успішного врегулювання конфліктів на регіональному рівні.

Регіональні організації і підтримання міжнародного миру

З точки зору міжнародного права, регіональні організації є, в порівнянні з ООН, вторинним або додатковим засобом підтримання міжнародного миру і безпеки. Глава 8 Статуту ООН (статті 52-54) присвячена проблемі регіональних організацій і регіонального врегулювання. Згідно зі статтею 51 регіональні організації займаються тільки строго певними регіональними проблемами. Стаття не дає ні визначення регіону, ні класифікації регіонів. Вона теж не відповідає на питання, чи повинна регіональна «організація безпеки» включати всі держави регіону.

Спроби дати визначення регіону та регіональній організації були зроблені на установчій конференції ООН в Сан-Франциско (1945). Хоча ці визначення не були прийняті, вони представляють теоретичний і практичний інтерес. Пропонувалося визначити «регіональні угоди» (arrangements) як організації постійного характеру, що складаються з декількох географічно близьких країн, що несуть спільну відповідальність за мирне вирішення суперечок, захист своїх інтересів і розвиток економічних і культурних відносин. Таким чином, спочатку ООН не припускала відрізняти інституалізовані організації (мають секретаріат і штаб-квартиру) від «угод», тобто простих міждержавних договорів. І ті, і інші можуть бути по праву названі регіональними організаціями в дусі Глави 8 ». Те ж саме, за замовчуванням, відноситься до субрегіональних організацій.

Деякі експерти вважають, що правом на участь в підтримці міжнародного миру і безпеки мають лише «Класичні» організації (міні-ООН). Очевидно, що для успішної миротворчої діяльності регіональній організації вона повинна включати всіх головних учасників регіонального комплексу безпеки. Якщо конфлікт відбувається на субрегіональному рівні, для його вирішення досить втручання субрегіональної організації.

В даний час статус організації як «регіональної» і «відповідної статті 54 Статуту ООН» встановлюється за її заявою. Будь-яких критеріїв «регіональність» ООН не

виробила. Наприклад, ОБСЄ (тоді НБСЄ) в 1992 р оголосила себе «регіональною організацією в сенсі Глави 8», і ООН не заперечила на це, хоча ОБСЄ є не регіональною в строгому сенсі слова, а трансрегіональною організацією. Ліга арабських держав у 2002 р також проголосила себе регіональною організацією, що діє в згоді зі статтею 54 і теж не викликала заперечень (хоча вона формується не за регіональною, а по культурно-мовним принципам).

Статут ООН передбачає дві форми діяльності регіональних організацій: мирне врегулювання суперечок або застосування примусових заходів. В області мирного врегулювання ООН і регіональні організації наділені правом діяти паралельно, і останні мають широку самостійність. Однак всі заходи в сфері примусу повинні бути схвалені Радою Безпеки, а регіональним організаціям відводиться роль виконавців його рішень. Згідно зі статтею 53 Статуту ООН, регіональні організації не мають права на самостійне здійснення примусових заходів без схвалення Ради Безпеки ООН (за винятком випадків самооборони від агресора).

Основна проблема миротворчої діяльності регіональних організацій полягає в нестачі ресурсів. Зазвичай з усіх членів організації ресурсами володіють тільки регіональні гегемони, що перетворює такі організації в інструмент силової політики гегемонів в регіоні. Регіональні організації можуть створюватися для обмеження впливу гегемонів або, навпаки, створюватися гегемонами для забезпечення свого впливу в регіоні. У будь-якому випадку для кожної регіональної організації участь гегемона є ключовим. Деякі гегемони, підкоряючись регіональним нормам, обмежують потенціал свого впливу (наприклад, Індонезія в АСЕАН), але гегемон може обмежувати і можливості організації, так як вона побоюється його реакції. Наприклад, АСЕАН побоювалася втручатися в східнотиморської криза, щоб не дратувати Індонезію. Можна згадати, що в 1975 р.

У деяких регіонах існує одне чітко виражене держава-гегемон, в інших таких держав кілька. Останнім особливо важко здійснювати будь-які спільні регіональні дії в області безпеки. Іноді формальна багатосторонність регіональної системи приховує за собою гегемонію (наприклад, формально багатосторонній порядок в Південно-Східній Азії в роки «холодної війни» фактично базувався на американській гегемонії).

У регіоні, де йде змагання за гегемонію між великою кількістю держав, багатостороннє співробітництво в сфері безпеки може виникнути в результаті загрози з боку якоїсь держави (групи держав). Такі альянси зазвичай короткострокові, тобто відносяться до ad-hoc-коаліцій (наприклад, численні альянси арабських держав проти Ізраїлю, які миттєво розпалилися після закінчення чергової війни). Організації колективної оборони більш довгострокові, так як спрямовані на відображення постійної загрози. Найбільш довгостроковими є організації колективної безпеки, які не спрямовані проти конкретної зовнішньої загрози. Оскільки негайної загрози немає, організація може бути не ексклюзивістської, а інклюзівістської. Такий союз складно підтримувати, не допускаючи його поділу на внутрішні оборонні альянси. Постає питання про колективної ідентичності, спільних цінностях, духовної базі спільності. Не випадково НАТО, втративши спільного ворога, стала заявляти про себе як про «союз цінностей».

Регіональні конфлікти і багатосторонність

Більшість сучасних конфліктів не носить внутрішнього характеру і не є в той же час проблемою чітко визначеної вузької групи держав. Зазвичай конфлікт зачіпає, в більшій чи меншій мірі, весь регіон. Це може виражатися як в його безпосередньому виході за рамки конфліктної зони (ефект spillover), так і в тому, що держави регіону стикаються з проблемами торгівлі зброєю, міграції і т. Д. Загрози безпеки часто виходять з транскордонних регіонів.

Сучасні конфлікти вимагають втручання багатьох суб'єктів, в тому числі і держав, які не беруть участі в конфлікті безпосередньо, міжнародних або неурядових організацій. Через зростаючу взаємозалежність держав багато проблем, які раніше розглядалися як

внутрішні або незначні (на тлі глобального протистояння двох систем), стали вважатися міжнародними проблемами особливої важливості. Іноді (наприклад, під час громадянської війни 1992 року в Сомалі) в країні немає національного уряду, яке могло б взяти на себе врегулювання конфлікту.

Слабкі держави, внутрішня згуртованість яких невисока, зазвичай наполягають на повному невтручанні у внутрішні справи. Але іноді втручання сусідів буває необхідним для збереження правлячого режиму. Виникає так звана «Дилема невтручання». У спробах її дозволити навіть держави, які не зацікавлені в регіональній інтеграції, намагаються створювати своєрідні режими безпеки (приклад: Рада співробітництва арабських держав Перської затоки).

Єдиною організацією, чиє право на втручання в конфлікт визнано на міжнародному рівні, залишається ООН. За час існування ООН були вироблені певні методи і принципи миротворчої діяльності в зоні конфлікту, але в кінці 1990-х років їх стали критикувати. У роки «холодної війни» ООН здійснювала свою діяльність головним чином у відсталих регіонах, де було мало сучасної зброї і миротворцям було нескладно дотримуватися принцип неучасті в бойових діях. Але коли конфлікти почали розпалюватися в самій Європі, де ворогуючі сторони мають більш сучасною зброєю, включаючи артилерію і авіацію, традиційні принципи миротворчості ООН проявили себе не кращим чином. Особливо гострій критиці була піддана діяльність миротворчих сил ООН (ЮНПРОФОР) в Боснії,

Широкий міжнародний резонанс отримало взяття в липні 1995 р боснійськими сербами мусульманського анклаву Сребрениці, який ООН оголосила «районом безпеки». Основне звинувачення на адресу ООН полягало в тому, що, незважаючи на неодноразові прохання голландського батальйону ЮНПРОФОР, який захищав Сребреницю, повітряна підтримка з бази НАТО була викликана занадто пізно, що призвело до захоплення батальйону і падіння Сребрениці. Рішення про застосування авіації постійно відкладалося, так як керівництво ЮНПРОФОР вважало використання військової сили таким, що суперечить принципам миротворчості ООН, заснованим на мінімальному втручанні і нейтральності. Солдати голландського батальйону не могли чинити опору підійшла армії боснійських сербів, так як, будучи миротворцями, не володіли важким озброєнням. Тодішній Генеральний секретар Кофі Аннан визнав провину ООН за події в Сребрениці, підкресливши, що ООН намагалася зберегти мир і застосовувати правила операцій по збереженню миру там, де не було світу, щоб його зберігати. Розслідуючи обставини падіння Сребрениці, він прийшов до висновку, що миротворчі сили ООН оптимально застосовні в ситуації вже досягнутих мирних угод, але не безпосередньо в ході військового конфлікту.

Більш-менш успішне здійснення мирних місій силами ООН можливо тільки при дотриманні як мінімум трьох умов:

1. Всі сторони конфлікту зацікавлені в його мирне врегулювання.
2. Організація, що здійснює мирну місію, є нейтральною або, точніше, сприймається як нейтральна усіма учасниками конфлікту.
3. Хоча б одна сторона конфлікту є державою.

Зазначені умови не характерні для сучасних конфліктів. По-перше, воюючі сторони часто прагнуть не до мирного врегулювання, а ще більшої ескалації конфлікту. Зокрема, в разі падіння Сребрениці ні серби, ні боснійці не прагнули до перемир'я. По-друге, організації, покликані здійснювати нейтральне врегулювання, сприймаються однією або всіма сторонами як упереджені. Боснійські серби розглядали миротворців ООН як своїх ворогів і тому без зайвих вагань брали їх в заручники. Боснійські мусульмани зі свого боку звинуватили голландський батальйон ЮНПРОФОР в співучасті в геноциді. Нарешті, по-третє, в сучасних конфліктах принаймні одна сторона зазвичай не є державою. Звідси неповагу до ООН і її вимогам, яке виявляли всі сторони конфлікту в Боснії.

Система реагування на кризи з боку ООН потребує реформ з урахуванням зміни природи конфліктів. Методи збереження миру (peacekeeping) можуть застосовуватися тільки тоді, коли ворогуючі сторони дійшли згоди. Якщо конфлікт знаходиться в гострій фазі, необхідна операція з примусу до миру (peace enforcement). Поступово в рамках ООН відбувся перехід від «старої» до «нової» концепції миротворчості.

Нове миротворчість, принципи якого вперше були викладені в роботі Бутроса Галі «Порядок денний для світу» (1992), не обмежує використання сили випадками самооборони, але дозволяє миротворцям застосовувати силу, щоб покласти край військовим діям. Нове миротворчість включає п'ять послідовних стадій: запобігання конфлікту (1), мирні переговори (2), збереження миру (3), примус до миру (4) і постконфліктне відновлення (5). Військова сила застосовується на четвертому етапі. РБ ООН може уповноважити держави-члени застосувати «всі необхідні засоби», включаючи силу, для досягнення цілей миротворчої операції. Регіональні організації мають право робити з власної ініціативи миротворчі місії традиційного характеру, але місії з примусу до миру - тільки після попереднього схвалення РБ ООН.

«Нове» миротворчість насправді не більш ніж «добре старе». Спочатку ООН була задумана як організація колективної безпеки, що має всі інструменти, щоб в разі необхідності дати збройну відсіч порушнику міжнародного миру. Однак на практиці застосувати ці механізми ООН змогла лише два рази в своїй історії: в ході корейської кризи початку 1950-х років (тільки тому, що радянський делегат бойкотував засідання РБ) і в ході кувейтської кризи 1991-року (тому що СРСР підтримав американську резолюцію, а Китай утримався). Постійні військові сили ООН, передбачені статтями 43-45 Статуту ООН, так і не були створені.

Деякі експерти вважають за необхідне провести реформи для перетворення ООН в повноцінний інструмент врегулювання внутрішніх конфліктів. Це вимагало б глибоких інституційних змін. Міжнародний суд, міжнародні сили швидкого реагування, міжнародна система збору даних та раннього попередження конфліктів, міжнародна система кредитування постконфліктного відновлення деякі наднаціональні інститути, які необхідно зі Здаті для успішного врегулювання внутрішніх конфліктів міжнародними силами. Крім цього необхідно глобальне переосмислення поняття суверенітету. Першим кроком до цього могло б стати скасування принципу згоди національного уряду на втручання ООН або регіональних організацій в тих випадках, коли такого уряду немає або воно не може захистити громадян від геноциду, військових злочинів,

Багато аналітиків вважають, що створення (на базі ООН або якимось інакше) наднаціональних політичних інститутів і передача їм частини суверенітету були б найкращим способом врегулювання конфліктів. Однак поки немає не лише таких інститутів, а й юридичних принципів, на основі яких їх можна було б створити. Система міжнародного права, як і раніше будується головним чином на понятті невтручання в справи суверенної держави як з боку інших держав, так і з боку міжнародних організацій. Виникає вакуум, який стихійно заповнюється найбільш сильними в військово-політичному відношенні регіональними гегемонами і організаціями.

Поступово формується «регіонально-глобальний» механізм підтримки міжнародної безпеки. У ряді випадків регіональні організації проводили свої операції без санкції ООН і її участі (місія ЕКОВАС в Ліберії, місія НАТО в Косово). Можливі змішані місії (під керівництвом ООН в особі її спеціальних представників), засновані на співробітництві ООН і регіональних організацій. Регіональні організації вимагають міжнародно-правових можливостей для того, щоб самим визначати, коли їх втручання необхідне, так як рішення РБ ООН легко блокуються великими державами за допомогою вето. Функції ООН вимагають передати регіональним організаціям ще й з наступних причин:

- ООН нездатна врахувати всі тонкощі регіональної ситуації і культурні особливості регіону.

- Принцип обов'язкової авторизації будь-якою регіональною операції застарів. Часто авторизація здійснюється постфактум, що робить її багато в чому номінальною (операція ЕКОВАС в Ліберії була авторизована через три роки після початку).

ООН не підтримує ідею надання регіональним організаціям свободи дій в сфері миротворчості. Авторитет ООН часто є єдиною можливістю протистояти регіональним гегемонам, які, користуючись конфліктною ситуацією, намагаються досягти власних цілей. Якщо гегемон не хоче надавати конфлікту регіональний вимір, регіональні організації ніколи не зможуть втрутитися в нього і запропонувати свої послуги щодо врегулювання (приклади: конфлікт Індії і Пакистану з приводу Кашміру, конфлікт в Чечні). Найсильніші держави регіону не допускають ні регіонального, ні глобального втручання в конфлікт третіх партій, оголошуючи його «внутрішнім» або «предметом двостороннього врегулювання».

Можна виділити наступні принципи, що лежать в основі успішного врегулювання конфліктів на регіональному рівні:

1. Основні зацікавлені у вирішенні конфлікту сторони повинні однаково розуміти, хто входить в даний регіон.
2. Регіональні суб'єкти повинні позитивно ставитися до втручання позарегіональних акторів (наприклад, Ради Безпеки).
3. Бажано наявність в регіоні держави-гегемона, що володіє широкими можливостями по створенню коаліцій і шанованого всіма учасниками.

Ключовим поняттям для вирішення регіональних конфліктів є багатосторонність (multilateralism). Вона має кількісну складову, яка б означала, що в процесі вирішення конфлікту задействовани три і більше держав. Але багатосторонність містить і якісний аспект, що має на увазі наступні характеристики:

(1) Заборона дискримінації. Сторони домовляються підходити один до одного з однаковими критеріями і пропонують однакові гарантії безпеки (приклад: НАТО чи будь-яка інша організація колективної оборони).

(2) Нероздільність однаковий підхід сторін до базових принципів альянсу. Наприклад, поняття «агресія» має однаково розумітися усіма членами і однаково застосовуватися до всіх членів. Одна з причин невдачі Ліги Націй полягає в тому, що вона не дотримувалася принципу нерозділеності: наприклад, Японія і Італія не були піддані серйозним санкціям за агресію.

(3) Послідовність, тобто довгостроковість, проекція на майбутнє.

Багатогранність може бути «глибокою» або «дрібною». Глибока багатосторонність означає готовність учасників альянсу почати війну; дрібна передбачає надання допомоги, відмова від підтримки агресора, збереження нейтралітету. Зазвичай глибока багатосторонність поєднується з ексклюзивізмом, прагненням створювати високоінтегровані альянси і регіональні інститути. Ширша (інклюзивна) організація, швидше за все, прийме форму діалогу і процесів з метою нарощування взаєморозуміння і встановлення довіри (приклад: Регіональний форум АСЕАН). Розширення альянсу може привести до його перетворенню з глибокого в невеликий (в НАТО присутній страх перед таким розвитком подій).

У багатосторонності найбільше зацікавлені малі держави. Більші держави проявляють до неї інтерес тільки в разі прямої та явної загрози. Наприклад, при вторгненні Іраку в Кувейт США були зацікавлені у формуванні багатосторонньої регіональної коаліції. Надалі, коли США не могли отримати мандат ООН на проведення своїх операцій (Афганістан в 2001 р, Ірак у 2003 р), вони оголошували вільний «набір» держав учасників коаліції, що отримало в американській науковій літературі назву «Поссе» (posse - група людей, що скликана шерифом з метою надання допомоги в підтримці громадської безпеки, зазвичай в критичних обставинах). В цілому можна стверджувати, що за формальною різноманітні можливості майже завжди ховається силова політика держав-гегемонів.

У країнах НАТО зародилася концепція «гуманітарної інтервенції» Військового втручання в справи держави з метою припинення внутрішнього конфлікту. Сполучені Штати і більшість інших країн НАТО не відчують особливого інтересу до створення наднаціональних структур управління можна, тому, що вважають себе заміною будь-яких міжнародних структур (невипадкова тенденція називати військові дії НАТО «діями світової спільноти»). У США є неприємний досвід взаємодії з Міжнародним судом справедливості (справа «Нікарагуа проти Сполучених Штатів»), і вони побоюються, що наднаціональні інститути можуть бути використані перш за все проти них. США і їх союзники, таким чином, не прагнуть до перегляду концепції суверенітету взагалі, вони хочуть розділити держави на ті, які мають право на суверенітет, і ті, які такого права не мають («невдалі держави», «держави, що викликають тривогу»).

Таким чином, нинішня ситуація з внутрішніми конфліктами виглядає парадоксально: з одного боку, очевидно, що зупинити конфлікт можна тільки різким, силовим втручанням ззовні, з іншого - якщо це втручання здійснюється тільки однією країною або групою країн, воно може принести більше шкоди, ніж користі. Однак сама по собі проблема втручання залишається. Крім одностороннього військового втручання існують тільки два способи врегулювання внутрішньодержавних конфліктів - або зміцнення окремих суверенних держав, або створення наднаціональних інститутів управління. У першому випадку «гуманітарна інтервенція» не потрібна, у другому 0 здійснюється в чітко визначених межах.

Питання для самоконтролю

1. Що таке «нерегіональні регіональні організації»?
2. Які можливості надає регіональним організаціям Статут ООН?
3. Чому миротворча діяльність ООН критикують?
4. Які характеристики багатосторонності вирішення конфліктів?

Лекція 6. Основні компоненти глобального управління

1. Складові глобального управління.
2. Регіональний рівень глобального управління.
3. Пояснення феномена інтеррегіоналізації.

Зачатки глобального управління з'явилися в XIX столітті і спочатку мали суто функціональне (не політичне) призначення. Першими міжнародними організаціями стали, як відомо, Міжнародний телеграфний союз (1865) і Всесвітній поштовий союз (1874). (Згодом ці функціональні організації почали використовувати в політичних цілях. Наприклад, строгі санкції передбачають, що на територію країни і з її території не надсилається пошта.) В 1899 і 1907 рр. з ініціативи російського імператора Миколи Другого збираються гаазькі конференції, в яких беруть участь всі держави, в тому числі неєвропейські і малі європейські держави, думка яких раніше ніким не враховувалося. в Гаазі полягає перша Конвенція про мирне вирішення міжнародних суперечок і створюється Постійний арбітражний суд (1899).

Стаття 16 Статуту Ліги давала їй право встановлювати санкції проти агресора в разі нездатності сторін використовувати мирні способи вирішення диспутів. Таким чином, агресія однієї держави повинна була стримуватися колективними діями інших. На рахунок Ліги ряд успіхів: проведення референдумів в Сілезії і Саару, демаркація польсько-німецького кордону, успішна мандатна система. Але невдачі організації значно переважають її успіхи. До невдач перш за все слід віднести нездатність Ліги адекватно відреагувати на вторгнення Японії в Маньчжурію (1931) і вторгнення Італії в Ефіопію

(1935). Ліга не втручалася в громадянську війну в Іспанії, що не чинила ремілітаризації Гітлером Рейнської зони, окупації Австрії та Чехословаччини.

Після 1945 р система глобального управління почала формуватися заново, але імпульс швидкого розвитку вона отримала тільки після закінчення «холодної війни» (в світі, розділеному на два табори, управління не могло бути глобальним). Сучасні процеси глобального управління є поєднанням формальних та неформальних механізмів. Глобальне управління складається з наступних основних компонентів:

(1) Міжнародне право. Істотне обмеження міжнародного права як механізму глобального управління полягає в тому, що воно може бути застосовано тільки до держав (за винятком військових злочинів і злочинів проти людяності), але не до корпорацій, неурядовим організаціям, окремим особам і т. Д. Друга проблема відсутність механізмів втілення в життя прийнятих рішень. Наприклад, Міжнародний суд справедливості не має можливості змусити держави виконувати свої рішення. У 1984 р він почав розгляд знаменитого справи «Нікарагуа проти США» Нікарагуа звинуватила США в замінуванні своїх гаваней і підіривних Політичних діяч. Суд прийняв рішення на користь Нікарагуа (1986), але США заявили, що не підкоряються юрисдикції цього суду. Американські представники навіть не брали участь в слуханнях.

Інші приклади інститутів міжнародної юстиції: трибунали по колишній Югославії (1993) і по Руанді (1994). Щоб замінити практику створення трибуналів *ad hoc*, в 1998 р створено Міжнародний кримінальний суд, який може судити індивідів і приводити свої рішення у виконання (під його юрисдикцію потрапляють чотири Типу злочинів: геноцид, злочини проти людяності, військові злочини, агресія). Основний противник цього інституту США, які уклали різними країнами понад шістьдесят угод про те, що вони не зрадять американських громадян Міжнародному кримінальному суду.

Національні суди ряду країн мають право переслідувати громадян інших країн за порушення прав людини. У 1998 р в Великобританії за ордером, виданим іспанським суддею, був затриманий колишній диктатор Чилі Аугусто Піночет, формальною причиною арешту стали докази злочинів, скоєних в Чилі проти громадян Іспанії. Але іспанський суд також вимагав права звинуватити Піночета у злочинах проти людяності.

(2) Міжнародні міждержавні організації, в першу чергу ООН. На відміну від Ліги Націй ООН має право на відновлення міжнародного миру насильницькими методами в разі, якщо санкції показали свою неефективність. Однак не ясно, який поріг, за яким вторгнення стає необхідним (називають, наприклад, «широкомасштабні етнічні чистки»). Крім підтримки міжнародного миру і безпеки, ООН займається проблемами соціально-економічного розвитку та прав людини. Відповідальність за цю сферу лежить на Економічній і соціальній раді (ЕКОСОП) і спеціалізованих установах ООН.

Під егідою ООН проводяться глобальні конференції, що збирають лідерів держав, глав ТНК, неурядові організації, вчених, представників громадськості (1992 - «Саміт Землі» в Ріо-де-Жанейро, 1995 Всесвітня конференція ю проблемам жінок в Каїрі 2010 - «Кліматичний саміт» в Копенгагені). Конференції є частиною глобального управління, так як виробляють рамкові документи, слідуючи яким держави змінюють свою політику. Наприклад, Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку 1992 року («Самітом Землі») був вироблений принцип «забруднювач платить» (*Polluter-Pays Principle*), закріплений в міжнародних документах. Приєднуючись до цих документів, держави визнавали обов'язковість даного принципу. На саміті була також прийнято Рамкову конвенцію з питань зміни клімату. У 1997 р підписані Кіотські протоколи до цієї конвенції, ратифікація яких стала складною міжнародною проблемою.

(3) Транснаціональні неурядові організації (НУО). Свою історію НВО відраховують від міжнародної кампанії проти рабства, що почалася в 1787-1788 рр. У ХІХ столітті виникає міжнародний рух за мир. Уже Ліга Націй запрошувала НПО брати участь в своїх заходах (наприклад, в конференції з роззброєння 1932 г.). Тоді ж починається практика перетворення в міжнародні документи пропозицій, підготовлених НВО. На

установчій конференції ООН були присутні представники 1200 НВО. Для сучасного світу характерно стійке зростання ролі НУО. Вони беруть участь в процесах глобального управління, проводячи різні міжнародні кампанії. Наприклад, міжнародна кампанія за заборону протипіхотних мін, в якій брало участь понад тисячу організацій з 60 країн, призвела до того, що в 1998-1999 рр. був укладений міжнародний договір про заборону протипіхотних мін. У кампанії не було керівного центру, і тільки коли вона була удостоєна в 1997 р Нобелівської премії миру, для отримання грошей довелося створити формальну організаційну структуру. НВО беруть на себе функції держави, якщо воно виявляється нездатним їх виконувати. Наприклад, в Бангладеш працює понад 19 тисяч НУО, які забезпечують освіту, охорону здоров'я, сільське господарство, кредитування для населення країни. Спеціалізовані установи ООН активно інкорпорують НПО в свою діяльність, укладаючи субконтракти на польовому рівні. Багато американських (наприклад, USAID) та європейські урядові агентства вважають за краще надавати через НУО, щоб уникнути звинувачень в імперіалізмі. Деякі НУО мають консультативний статус при ЕКОСОП, що не дає їм особливих переваг, крім доступу в будівлю ООН. Консультативний статус підрозділяється на три категорії: генеральна, спеціальна і спискова. Перші два статусу припускають, що організація кожні чотири роки надає ООН звіт про свою діяльність. Дві НУО отримали статус спостерігача при Генеральній Асамблеї ООН: Організація звільнення Палестини (1978, в 1998 р Піднято до статусу, що не голосують члена ГА) та Міжнародний комітет Червоного Хреста (з 1990 р) в якості визнання його довгої історії і унікальної ролі у вирішенні гуманітарних проблем. Останнім часом НПО, на рівні консультацій, залучаються до роботи Ради Безпеки.

НВО намагаються впливати на світові економічні інститути Всесвітній банк, МВФ, СОТ. Однак ці організації чинять опір спробам зробити їх діяльність «прозорою». НВО виступають проти політики економічного неолібералізму, виходячи з того, що вона призводить до подальшого зубожіння бідних країн. Мета так званого «антиглобалізму» - демократизація глобального економічного управління.

(4) Міжнародні режими, тобто системи правил, щодо яких учасники режиму досягли згоди і які регулюють їх поведінку. Режими представляють собою інститути, не забезпечені формальними структурами. Режим ядерного нерозповсюдження почався з того, що в 1967 р дві наддержави (США і СРСР) підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. Зараз в нього не входять тільки Індія, Пакистан, Куба і Ізраїль. Країни, які оголосили, що не збираються створювати атомну зброю, мають право на допомогу в здійсненні мирних ядерних програм. В рамках режиму нерозповсюдження створена система інспекцій МАГАТЕ. З 1998 р діє глобальний мораторій на ядерні випробування. Нарешті, в рамках режиму нерозповсюдження створені чотири без'ядерні зони: Латинська Америка, Південно-Східна Азія, Південна частина Тихого океану і Африка.

Спроба створення міжнародного режиму прав людини поки не увінчалася успіхом. Не всі країни ратифікували базові конвенції, що становлять цей режим. Наприклад, США досі не ратифікували Конвенцію про соціальні, економічні та культурні права людини (1966), Конвенцію про права дитини (1989). Проблема прав людини перетворилася в сферу подвійних стандартів. Наприклад, в 1989 р в Китаї стався розстріл демонстрантів на площі Тяньаньмень. Спочатку США відреагували досить гостро (ембарго на постачання озброєнь, скасування переговорів про надання допомоги). Але вже в 1994 р США надали Китаю статус Найбільший сприяння без всяких умов, що стосуються прав людини. Єдиною країною, проти керівництва якої було висунуто звинувачення в геноциді, стала Сербія.

(5) Міжнародні економічні інститути (МВФ і Світовий банк). Їх участь в глобальному управлінні обумовлено тим, що вони ставлять свою економічну підтримку в залежність від виконання політичних умов. Якщо генеральні ООН підбираються з різних регіонів світу, то, по несогласенію, МВФ завжди керує європеець, а Світовим банком

американець. Отримання позик МВФ завело багато країн в боргову пастку. В середньому у країн, які займали кошти у МВФ, на обслуговування боргу йде близько 19% ВВП.

(6) Неформалізовані групи. В першу чергу це «Велика сімка (вісімка)» - самопроголошені лідери глобального економічного і політичного управління. Зустрічі групи почалися в 1975 р У 1999 р заявила про себе «Велика двадцятка», що включає країни, що розвиваються. Але поки про заміну «вісімки» на «двадцятку» мови не йде.

З 1954 р існує Більдерберзький (за назвою готелю) клуб - неофіційна щорічна конференція, яка збирає приблизно 130 впливових діячів зі сфер політики, бізнесу, банківської справи. Оскільки діяльність клубу оповита таємницею, соціалісти звинувачують його в бажанні встановити на Землі ліберальний капіталізм, а ультраправі в бажанні встановити комунізм. Такі ж суперечать одна одній звинувачення висувають проти Тристоронньої комісії - міжнародної організації, створеної в 1973, американським банкіром Д. Рокфеллером для зміцнення співпраці між США, Європою і Японією. Тристороння комісія є напівформалізоване групою і має консультативний статус при ЕКОСОП.

До неформалізованих групам відноситься також Всесвітній економічний форум в Давосі. З'явилося поняття «давоська культура»: образ мислення глобальної еліти, яка утворює на території своїх держав своєрідні анклавів, не піклуючись про благо населення цих держав. Неодноразово НВО намагалися домовитися з координаторами давоських форумів про відкритість засідань останніх, але їх пропозиції були відкинуті. З 2001 р НВО намагаються зривати давоські форуми та саміти інших закритих міжнародних організацій.

Оскільки діяльність неформалізованих груп зберігається в таємниці, ніхто не може точно сказати, наскільки велика їх частка в глобальному управлінні. Однак ці організації турбують тим, що: 1) ніким не обираються; 2) нікому не підзвітні. Можна визнати справедливими вимоги тих, хто хотів би бачити їх діяльність відкритою для громадськості.

Умовою досягнення цілей і виконання завдань, що стоять перед державою, та реалізації нею своїх функцій є наявність відповідних фінансових коштів. Формування цих фінансових коштів виражається через таку категорію, як державні доходи.

Державні доходи — це частина внутрішнього валового продукту, що надходить у вигляді різних грошових платежів і надходжень у власність держави, які компетентні державні органи спрямовують на забезпечення цілей і завдань, що стоять перед державою.

Муніципальні доходи є частиною внутрішнього валового продукту, що надходить у вигляді платежів і надходжень до місцевих бюджетів і слугує для вирішення різних питань, що стоять перед органами місцевого самоврядування.

У формуванні державних доходів беруть участь усі ланки фінансової системи країни. У результаті цієї цілеспрямованої діяльності держава формує грошові фонди (державний і місцевий бюджети, централізовані позабюджетні цільові фонди). Утворення цих фондів відбувається за різними напрямками. Це кошти держави, надходження від юридичних і фізичних осіб, кошти громадських організацій тощо.

Державні й муніципальні доходи — досить різнобічна і водночас єдина система. Класифікація державних і муніципальних доходів здійснюється за різними ознаками:

1) за методом утворення: обов'язкові; добровільні (наприклад, кошти, отримані від проведення лотерей чи випуску акцій);

2) за порядком утворення: централізовані (зосереджуються на рівні державного бюджету); децентралізовані (акумулюються на рівні державних підприємств, організацій чи установ);

3) за юридичною формою: податкові (податки і збори податкового характеру: збори, мито і плати — ці платежі становлять основу доходів держави і органів місцевого самоврядування); неподаткові (наприклад, штрафи, кошти, що надходять від реалізації державної власності);

4) за територіальним рівнем: загальнодержавні; місцеві;

5) за джерелом утворень: від державного або муніципального господарства; від юридичних осіб, заснованих на недержавній власності; від громадських організацій; від фізичних осіб.

У Бюджетному кодексі (ст. 8) виділено такі складові частини доходів бюджету: 1) податкові надходження; 2) неподаткові надходження; 3) доходи від операцій з капіталом; 4) трансферти.

Суспільні відносини у сфері формування державних і муніципальних доходів виступають у правовій формі. Аналіз чинного фінансового законодавства дає підстави для висновку, що правові норми, якими регулюються питання формування державою грошових фондів, переважно розосереджені, розкидані між такими підгалузями фінансового права, як бюджетне і податкове. Так, ст. 2 Бюджетного кодексу України визначає доходи бюджету як податкові, неподаткові й інші надходження на безповоротній основі, здійснення яких передбачене законодавством України (включаючи трансферти, подарунки, гранти).

Формування державних (муніципальних) доходів і використання їх для забезпечення державних (місцевих) потреб є взаємозалежними процесами, а відповідно державні (муніципальні) доходи і державні (місцеві) витрати - взаємозалежними категоріями. Обсяг витрат прямо залежить від обсягу доходів. У разі їх невідповідності неминуче виникають негативні наслідки (бюджетний дефіцит, інфляція, уведення додаткових податкових важелів, фінансова криза). Тому, плануючи витрати, державні органи та органи місцевого самоврядування обов'язково передбачають можливості їх покриття за рахунок передбачуваних доходів.

Державні витрати є однією зі сторін фінансової діяльності держави. Так само, як і мобілізація державних доходів, цей процес відбувається безперервно, безупинно.

Державні витрати - це планова діяльність органів держави і місцевого самоврядування з цільового використання публічних коштів. При цьому у складі державних витрат виділяють витрати бюджетів. Це зумовлено як значенням стрункої бюджетної системи в житті держави, її роллю і місцем у системі централізованих фондів, так і абсолютними величинами акумульованих бюджетами коштів. Цілком природно, що через це значною є роль бюджетного права в регулюванні питань державних і місцевих витрат.

Державні витрати класифікують за:

1) формою власності: державні; муніципальні;

2) характером участі в суспільному виробництві: основні кошти; оборотні кошти; резерви;

3) джерелом одержання і використання: централізовані (фінансуються з державного і місцевого бюджетів та державних позабюджетних цільових фондів); децентралізовані (фінансуються державними або муніципальними підприємствами за рахунок власних коштів, залишених у їх розпорядженні);

4) цільовим призначенням: заробітна плата; господарські витрати; витрати на поточний ремонт і т. ін.;

5) роллю в суспільному виробництві: на розвиток матеріального виробництва; на нематеріальну сферу;

Особливий інтерес становить класифікація витрат за функціональною ознакою. Кошти при цьому спрямовуються на виконання функцій держави. Зокрема, розрізняють витрати на:

- економіку держави (з вирізненням її галузей: будівництво, промисловість, зв'язок і та ін.);

- національну оборону;

- соціально-культурну сферу;

- науку й освіту;

- державне управління і місцеве самоврядування;
- правоохоронну систему;
- судову систему;
- охорону здоров'я;
- запобігання надзвичайним ситуаціям, стихійних лих та ліквідацію їх наслідків;
- обслуговування державного боргу;
- міжнародну діяльність тощо.

Державні і муніципальні витрати здійснюються через фінансування — безоплатне й безповоротне виділення коштів з державних або муніципальних фінансових фондів на задоволення публічних потреб.

Фінансування поширюється переважно на державні об'єкти. Водночас порядок фінансування залежить, наприклад, від цільового призначення коштів, суб'єктів, що їх одержують, або джерел фінансування. Фінансування є також діяльністю, яка має плановий характер, тому розрізняють короткострокове фінансування, середньострокове, довгострокове й річне.

Суспільні відносини у сфері державних і місцевих витрат детально регулюються правовими нормами. Фінансово-правові норми, що регламентують державні й муніципальні витрати, згруповані у відповідні фінансово-правові інститути, у свою чергу, утворюють такий розділ Особливої частини фінансового права, як "Правове регулювання державних і муніципальних витрат".

Питання для самоконтролю

1. Які основні компоненти глобального управління?
2. Яким чином неурядові організації беруть участь в глобальному управлінні?
3. Що таке «неформалізовані групи»?

Лекція 7. Інтеррегіоналізм - поняття і різновиди.

1. Основні види інтеррегіонального взаємодії.
2. Діяльність АТЕС та АРФ.

Інтеррегіоналізм означає, що два (або більше) регіону взаємодіють саме як регіонів (визначення, запропоноване Ф. Седербаум). Проблематика інтеррегіоналізма мало вивчена, і наукові підходи до нього знаходяться в стадії становлення (звідси походить недолік літератури, особливо російською мовою).

Регіон може бути представлений в процесах інтеррегіональним впливу одним державою, формалізованою регіональною організацією або регіональною групою - більш-менш скоординованою групою держав, що належать до одного регіону. Регіональні групи зазвичай мають широкі позначення, наприклад АСЕАН і три її партнера по діалогу (КНР, Японія, Південна Корея) представляють «Азію» в рамках Азіатсько-Європейської ради (Азем Asia-Europe Meeting, ASEM, 1996 г.); в рамках Каїрського саміту «Африка - Європа» «Африка» представлена Африканським союзом і не входять в нього Марокко. Склад регіональних груп більше залежить від суб'єктивних політичних чинників, ніж від об'єктивно-географічних. На відміну від інституалізованих регіональних організацій, регіональні групи формуються виключно для участі в інтеррегіональним форумах, що отримало назву «регіоналізм за допомогою інтеррегіоналізма». Приклад Євросоюзу викликає у партнерів з іншого регіону прагнення домогтися такої ж координації дій.

Можна виділити п'ять основних видів інтеррегіональним взаємодії (по Х. Хенггі, Hanggi):

- (1) Відносини регіональної організації (регіональної групи) з третьою країною (наприклад, партнерські відносини АСЕАН - Японія, АСЕАН - Австралія, ЄС - Росія, ЄС -

Японія, ЄС - Індія, ОБСЄ - Таїланд, Група Ріо - Канада). Нескладно помітити, що в якості першого учасника партнерства переважають формалізовані регіональні організації, а не регіональні групи.

Іноді такі відносини не інституціоналізуються. Наприклад, партнерство ЄС - США ніде не зафіксовано, але є найважливішим елементом глобального управління. Найбільша кількість партнерських відносин з окремими країнами встановив за ним слід АСЕАН. Крім партнерських відносин до сфери інтеррегіональним співпраці можна віднести отримання статусу спостерігача при регіональних організаціях країнами, які не належать до даного регіону.

Наприклад, Росія має статус спостерігача при Африканському союзу, Організації Ісламська конференція, Організації американських держав. Китай також має статус спостерігача ОАД, хоча географічно не належить до Америки.

(2) Відносини однієї регіональної організації з іншого (приклади: ЄС - АСЕАН, ЄС - САДК, ЄС -

АСЕАН- МЕРКОСУР, ЕКОВАС - МЕРКОСУР).

ЄС, як найбільш інтегрована організація, спочатку виступав у ролі центру тяжіння інших блоків, які встановлювали відносини з ЄС, але не контактували між собою. Ця модель отримала назву «трійника» (див. Малюнок 4). Після закінчення «холодної війни» і початку нової регіоналізації партнери ЄС почали встановлювати двосторонні відносини, минаючи європейський «трійник». З'явилися партнерські форуми СААРК АСЕАН, АСЕАН МЕРКОСУР, Андское співтовариство націй МЕРКОСУР та інші. Другим після ЄС центром інтеррегіональним співпраці («трійником») стала АСЕАН, але слід зазначити, що партнерство з ЄС більш інституціоналізованих, так як зазвичай включає політичний елемент і базується на рамкових угодах про співпрацю.

(3) Відносини регіональної організації з регіональною групою, що належить до іншого регіону. На таких форумах, як Азем, саміт «Африка - Європа», саміт «Європа - Латинська

Америка» Європа представлена формалізованої організацією - Європейським союзом, а її партнери по діалогу є не більше ніж регіональними групами. Як правило, держави приєднуються до форумів на основі індивідуального членства.

Найбільший інтерес з інтеррегіональним угруповань третього типу являє «АСЕАН плюс три» (АПТ), яка поки є єдиною платформою, яка об'єднує країни Північно-Східної Азії один з одним і з сусідами з Південно-Східної Азії.

(4) Відносини між двома або більше регіональними групами. Поки можна привести єдиний приклад: Форум сотруднічества Східної Азії і Латинської Америки, створений в 2001 р Це єдиний форум, при створенні якого вдалося обійтися без «каталізатора» згуртованої регіональної організації, подібної ЄС або АСЕАН.

(5) Багатосторонні відносини між державами, регіональними державами і регіональними групами, які належать до різних регіонів (приклади: АТЕС, АРФ, Асоціація регіонального співробітництва країн Індійського АРСІО). НАТО і ОБСЄ фактично є інтеррегіональним форумами, але офіційно іменуються регіональними організаціями. Такі відносини виникають, коли країни, розташовані в різних регіонах, намагаються створити метарегіональное співтовариство. Усередині форумів учасників не групуються по регіонах, тому слово «інтеррегіоналізм» в повному обсязі відбиває сутність цих організацій. Іноді для характеристики форуму п'ятого типу використовуються терміни «мегарегіоналізм», «трансрегіоналізм» або «трансконтиненталізм».

Динамічно розвивається створена в 1989 р інтеррегіональним багатостороння організація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), що об'єднує АзіатскоТихоокеанській метарегіон. в організації беруть участь країни АСЕАН, Росія, Мексика, Чилі, США фактично всі держави, що мають вихід до Тихого океану. Поки складно визначити, чи дійсно АТЕС є інтеррегіональним організацією або її поява

знак народження нового метарегіона, що об'єднує кілька «старих» регіонів або їх фрагментів.

Типологія інституалізовані інтеррегіональним відносин (по Х. Хенггі).

Створення АТЕС було ініційовано США з метою запобігти об'єднанню Східної Азії «проти» Америки. Американці наполягають на «відкритому регіоналізмі» в якості ідейної основи АТЕС, заохочуючи лібералізацію торгівлі і інвестицій, що дозволяє американському капіталу надходити на азійські ринки (так само як азійському на американський ринок). Крім США, неоліберальну порядку денного підтримують Австралія, Нова Зеландія і Канада, а також Гонконг і Сінгапур. Інші члени АТЕС, не заперечуючи в принципі проти лібералізації економіки, побоюються можливого підриву своїх зусиль по індустріалізації і вирішення внутрішніх соціально-економічних проблем.

Довгостроковою метою АТЕС є досягнення повної свободи торгівлі і інвестицій в регіоні. Основний метод роботи - вироблення спільних рішень регіональних економічних проблем. Застосовуваний в організації підхід отримав за свою гнучкість назву «об'єднано-одностороннього» (concerted unilateralism). АТЕС займається лише економічними питаннями, але не проблемами безпеки регіону. Проте повністю заперечувати політичну значимість АТЕС не можна, так як вона є своєрідним регіональним форумом і способом зміцнення довіри. АТЕС прославилася тим, що у свій час в неї мирно входили три Китаю: КНР, Тайвань і Гонконг. Після повернення Гонконгу Китаю КНР і Тайвань продовжують залишатися членами АТЕС, так як офіційно в організацію входять не «Держави», а «економіки». Тайвань, не будучи державою де-юре, безумовно, є економікою. На табличках тайваньських делегатів пишуть «Тайбей», «Тайвань» або «Провінція Тайвань» (офіційна назва незвіданої держави Китайська Республіка). Після 2001 року в порядок денний АТЕС увійшла проблема тероризму, що грає на руку США та їх проекту домінування в АТР, так як саме ця проблема безпеки особливо важлива для Америки.

Регіональний форум АСЕАН арф (ASEAN Regional Forum, ARF) створений в 1994 р Цілі АРФ визначені як зміцнення довіри, превентивна дипломатія і вирішення регіональних конфліктів. АРФ включає держави, які традиційно не належать до Азії, тим більше до Південно-Східної: крім десяти членів АСЕАН в нього входять Австралія, Канада, Китай, ЄС, Індія, Японія, Корея, Монголія, Нова Зеландія, Папуа - Нова Гвінея, Росія, США. Всі ці країни, а також Пакистан розглядаються в якості партнерів АСЕАН по діалогу. АРФ навіть більшою мірою, ніж АСЕАН, будується на основі «мінімального інституціоналізму». Дискусія і діалог ведуться до тих пір, поки не буде знайдено задовольняє всіх рішення.

АРФ означає щорічні зустрічі і консультації на рівні міністрів закордонних справ з проблем регіональної безпеки у Східній Азії і АТР. У діяльності АРФ є одна особливість: консультації проходять як на міжурядової (перший ешелон Track One), так і на неурядовій основі (другий ешелон Track Two). Перший ешелон включає три послідовних стадії: заходи по зміцненню довіри, превентивна дипломатія, вирішення конфліктів шляхом угод. Сутність першої стадії, тобто заходів по зміцненню довіри, прозорість намірів, стану оборони і збройних сил. Поки перший ешелон залишається на першій стадії.

Другий ешелон неформальні зустрічі вчених, журналістів, політиків, в тому числі співробітників урядових відомств. Однією з організацій другого ешелону є Рада зі співробітництва в галузі безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (The Council for Security Cooperation in the Asia Pacific, CSCAP), створений в 1993 р (по-російськи вимовляється «Сис-Кеп»). Також можна згадати Інститут стратегічних і міжнародних досліджень АСЕАН (ASEAN-ISIS), який публікує різні доповіді, які потім обговорюються в АРФ. Вважається, що другий ешелон слід називати «другим з половиною», так як багато його учасників тісно пов'язані з урядами. Поки результати роботи другого ешелону можна оцінити як скромні.

Одна з переваг подібних форумів не зробити метарегіон більш гомогенним, то дещо зменшити відмінності, що заважають інтеграції не тільки всієї Східної Азії, але і її

субрегіонів. На неурядові зустрічі можна запрошувати представників «країн-парій», з якими в принципі не рекомендується підтримувати відносини. Неурядові, неформальні способи політичного співробітництва можна вважати першим кроком до створення справжніх інститутів політичної інтеграції. Існує думка, що неформальний шлях інтеррегіоналізації більш традиційний і краще підходить для Азії. До того ж неурядовий діалог може стосуватися сфер, які уряди побоюються виносити на обговорення.

Відносини в рамках інтеррегіональним багатосторонніх форумів можуть бути формальними і неформальними. «Велика вісімка» є неформальним інтеррегіональним об'єднанням.

Асоціація регіонального співробітництва країн Індійського океану (АРСІО), створена в 1997 р з ініціативи Індії, привертає особливу увагу дослідників, так як є однією з небагатьох інтеррегіональним організацій, що не включають найбільш економічно розвинені країни (США не має навіть статусу спостерігача). АРСІО слабо інституціоналізована і носить чисто економічний характер.

У 2009 р вперше відбувся офіційний саміт країн членів БРІК, трансрегіонального форуму, що об'єднує Бразилію, Росію, Індію та Китай. Іноді до них додають Мексику («БРІК + М»), ПАР, інші країни, що розвиваються. Ці країни відрізняються швидким економічним розвитком (їх називають «висхідним гігантами»), але володіють незначним (за винятком Росії) геополітичним впливом в світі, де домінує «Тріада» на чолі з США. Країни БРІК намагаються трансформувати свою економічну силу в політичний вплив. Поява БРІК відображає невдоволення нових індустриальних країн становищем швидше об'єктів, ніж суб'єктів Глобального управління. Ті ж настрої призвели в 1999 р до створення «Великої двадцятки», що складається з розвинених і країн, що розвиваються. Перший саміт «двадцятки» відбувся у 2008 році, другий - в 2009 р.

Регіональний рівень глобального управління

Глобальне управління має багаторівневу структуру. Перший рівень - національні держави, вищий - посередньо структури глобального управління. Трансрегіональні інтеграційні процеси відбуваються на середньому рівні. Їх включення в глобальне управління можливо, якщо регіональна інтеграція не буде обмежуватися економічними питаннями. Як свідчать факти, регіональна економічна інтеграція в сучасному світі переростає в політичну.

Процес неформальній інтеррегіоналізації управління капіталістичним сектором світової економіки йшов протягом усього періоду «холодної війни». Поступово сформувалася так звана «стратегічна Тріада», спочатку складалася з трьох провідних економічних держав (США, Європейського співтовариства і Японії), які представляли різні регіони. Поступово концепція еволюціонувала з державноцентричної в регіоноцентричну, і під «тріадою» стали розуміти Північну Америку, Європу і Східну Азію. Кожен регіон намагається втягнути в свою сферу регіони, що залишилися поза «Тріади»: США прагнуть створити зону вільної торгівлі для обох Америк, Європа орієнтується на Африку, де знаходяться колишні колоніальні володіння європейців, а також на партнерство з Росією; Східна Азія в перспективі може з'єднатися з Південною, утворивши метаазіатській регіон. Таким чином, «Тріада» стає центром світової системи, а інші регіони периферією. Регіони «Тріади» відповідальні за три чверті глобальної торгівлі та приблизно 85% глобального ВВП.

У 1990-ті роки неформальні відносини членів «Тріади» поступово починають інституціоналізованої. Нинішній склад «Тріади» такий: НАФТА (з перспективою розширення на обидві Америки) ЄС - «Велика Східна Азія». Нескладно помітити, що третій елемент поки існує лише в проекції (див. Розділ 7 «Азія»). Якщо Східна Азія інституціоналізується (зачатки інституціоналізації можна побачити в групі «АСЕАН плюс три»), тріадності світової економіки стане очевидною, а потім може послідувати «тріалізація» глобального управління.

Економічна «Тріада» не має адекватного політичного відображення, так як в сфері безпеки ЄС (через НАТО) і Східна Азія (через АНЗЮС і двосторонні договори) повністю залежать від США. Тільки Євросоюз робить спроби вийти з-під американського «парасольки», формуючи власну зовнішню політику і політику безпеки.

Трансрегіональна організація НАТО була створена в 1949 році як альянс безпеки між Західною Європою і Північною Америкою. В економічній сфері між ними сформувалося слабоінституціоналізоване, але близьке партнерство. В основному діалог здійснюється у формі самітів «ЄС - США», але в середині 1990-х років проявилася тенденція до інституціоналізації євроатлантичних відносин. У 1995 р була сформульована так звана Нова трансатлантична порядок денний (New Transatlantic Agenda), яка в 1998 р переросла в Трансатлантичне економічне партнерство. Ні те, ні інше не можна було назвати організаціями, але в 2007 р утворений Трансатлантичний економічна рада двосторонній (ЄС - США) орган, який відповідає за поглиблення партнерства.

Трансатлантичний зона торгівлі обговорювалася, але так і не виникла, так само як і формальне партнерство НАФТА з ЄС. Це викликає сумніви в трансрегіональній природі НАТО і змушує говорити (в дусі теорій антиконструктивістів) про «прихованому» Євро-Атлантичному регіоні. Якщо такий регіон дійсно існує, НАТО слід вважати не трансрегіональною, а класичною регіональною організацією.

Відносини США і ЄС не оформлені в організацію, проте їх партнерство ґрунтується не тільки на загальних економічних і політичних вигодах, а й на спільності цінностей, культури, світогляду, ідеології. Деякі вчені (наприклад, Крістофер Дент, Dent) пропонують розрізняти інтеррегіоналізм і трансрегіоналізм. Інтеррегіоналізм ділове взаємовигідне партнерство віддалених регіонів, яка не передбачає духовної спільності. Трансрегіоналізм означає виникнення трансрегіональної ідентичності, загального «простору», в якому різні суб'єкти (індивіди, громади, організації) встановлюють один з одним тісні зв'язки. На рівні трансрегіоналізму (в даному розумінні) немає необхідності в інституціональному оформленні партнерства.

Азіатсько-Європейський рада (Азем) являє собою «загублена ланка» «стратегічної Тріади»: в його рамках встановлюються партнерські відносини між ЄС і Східною Азією. З європейської сторони в ньому беруть участь всі члени ЄС і Єврокомісія як незалежний член, з азіатської країни АСЕАН, Китай, Японія і Південна Корея. Азем має асиметричний характер, тому що європейська сторона має переваги перед азіатської. Коли членом АСЕАН стала М'янма, європейські партнери не дозволили цій країні автоматично інкорпоруватися в форум. Європейська сторона більше зацікавлена в наданні діалогу політичного характеру, а азіатська - в економічному співробітництві. Інтеррегіоналізм іноді включає інтеграцію на рівні громадянських суспільств. Наприклад, при Азем з 1997 р існує Азіатсько-Європейський фонд, мета якого культурні та інтелектуальні обміни і міжрегіональна мобільність.

Інтеррегіональним інтеграція в Східній Азії не носить антиамериканської або антизахідного характеру. Партнери по діалогу (Південна Корея, Японія) турбуються, що, якщо антиамериканізм стане частиною політики АСЕАН, боротьба з пануванням США в регіоні призведе до появи «гірших форм домінування» (під цим мається на увазі Китай, а у Кореї, може бути, і страх перед японським гегемонізмом). Антиамериканська тематика звучить головним чином в Малайзії, яка прагне дистанціюватися від глобалізаційних процесів. У Малайзії вважають, що США ПОВИННІ триматися подалі від процесів восточноазиатської інтеграції. Однак не можна забувати, що один із засновників, спочатку соопартнерів США в справі стримування комунізму в Азії.

Східна Азія змушена розглядати Захід як партнера, а не як ворога, так як її процвітання неможливе без західних інвестицій і доступу до західних ринків. Як би Азія ні дистанціювалася від Заходу на словах, як би не стверджувала власну самостійність, у неї поки немає спільної думки, досить сильною, щоб розірвати зв'язок із Заходом і переорієнтуватися, наприклад, на Латинську Америку. Ідея «відходу від Заходу»

Популярна, але її практичне втілення виглядає неможливим. Регіони, які не входять в «Триаду», майже не встановлюють один з одним партнерських відносин (за винятком АРСІО і партнерства МЕРКОСУР - ЕКОВАС).

Вчені намагаються пояснити феномен інтеррегіоналізації. Юрген Рюланд (Ruland) пропонує наступні пояснення:

(1) Інтеррегіоналізм є результатом пошуку балансу сил. Наприклад, НАТО виконувала функцію балансу проти СРСР і можливих амбіцій Німеччини. Азем і АТЕС не є організаціями колективної безпеки, але і в них можна побачити спробу двох членів «Триади» врівноважити третього (США) шляхом «м'якого балансування».

(2) Інтеррегіоналізм виконує функції управління. Наприклад, НАТО з організації колективної оборони намагається стати основою зони безпеки і демократії в Європі. Вона взяла на себе невластиві їй раніше миротворчі обов'язки, в тому числі далеко за межами своєї зони відповідальності. Здатність інших інтеррегіональних організацій брати участь в регіональному або глобальному управлінні залишається під питанням.

(3) Інтеррегіоналізм служить побудові ідентичності, сприяючи як виробленні загальної свідомості учасників інтеррегіональних організацій, так і конструюванню образу «іншого». Одна з цілей участі ЄС в Азем - консолідація самого Євросоюзу, відточування його здатності виступати на світовій арені як єдине ціле. Азіатські партнери теж вчать поводитися як консолідована спільність, виробляти і відстоювати спільні інтереси. Інтеррегіональним угрупованням можуть створювати власну ідентичність: наприклад, в рамках АТЕС виникла ідея «Тихоокеанського співтовариства», заснованого на спільних цінностях.

Інтеррегіоналізм можна розглядати як сходинка до багатополярності. Б. Хеттне вводить поняття «Мультирегіон» світового порядку, заснованого на взаєминах регіональних організацій. На його думку, мультирегіоналізм буде наступним етапом після інтеррегіоналізму, в цьому випадку система суверенних держав змушена буде частково поступитися місцем регіоналізованому світовому порядку.

Поки США використовують трансрегіональні організації (НАТО і АТЕС) для того, щоб запобігти перетворенню двох інших членів «Триади» в геополітичні полюси, здатні кинути виклик американській гегемонії. Але інші трансрегіональні проекти (БРІК, «двадцятка») не так схильні до американського домінування. Деякі автори розглядають БРІК як знамення переходу до багатополярного світопорядку. Навіть ЄС і АТЕС дрейфують від нерозривному зв'язку з США до певної міри політичної самостійності.

Можливі два варіанти співвідношення регіональних інтеграційних процесів з рівнем глобального управління. По-перше, регіональні процеси можна сприймати як відтворення глобальних на регіональному рівні. В цьому випадку глобальне і регіональне управління розрізняються лише набором акторів. Така позиція характерна для неолібералів, так як регіональні ініціативи розглядаються лише в якості будівельного матеріалу глобалізації. По-друге, регіональні проекти можуть розглядатися як форма опору глобалізації та місце вироблення альтернативних норм і практик. Однак серед діючих регіональних проектів мало таких, які дійсно можна вважати альтернативними (можливо, до таких належить блок АЛБА).

Питання для самоконтролю

1. Які різновиди інтеррегіональним взаємодії?
2. Що таке «стратегічна Триада»?
3. Чим пояснюється процес інтеррегіоналізації?
4. Яким чином інтеррегіоналізм пов'язаний з глобальним управлінням?

Лекція 8. Європейська регіональна підсистема міжнародних відносин.

1. Походження назви «Європа».
2. Від Західної Європи – до Європейського союзу.
3. Розширення Європейського союзу.
4. Соціалістична інтеграція Східної Європи та проблема «повернення в Європу».
5. Розширення НАТО на схід та нова архітектура європейської безпеки.
6. Україна в Європейських структурах

Європа-один з найзагадковіших регіонів світу, хоча, здавалося б, самий вивчений. Протягом століть Європу розглядали з різних точок зору, але не "як Європу", її вважали нормою, з якою порівнювали всі інші суспільства, а не одним з регіонів світу. Існували азійські, «африканські», "Російські" дослідження, але європейські дослідження з'явилися тільки в 1960-і роки, коли картина світу стала менш європоцентричною.

Назва "Європа" походить від фінікійського або шумерського слова, що означає "Захід", "вечір" або «сутінки» (синонім «заходу»). Найстаріша Європейська карта світу (початок VII століття) приписувала континенти нащадкам трьох синів Ноя: Європу - Іафету, Азію-Сіму, а Африку- Хаму. Ішфет, як відомо, самий праведний і улюблений син Ноя. Висока значимість Європи для світу зробила особливо важливою проблему кордонів між Європою і «не Європою» - Азією і Африкою.

В античності кордон між Європою та Африкою проводили по Середземному морю, а між Європою і Азією - по Дону, Азовському морю, Чорному морю і Босфору. Однак після відділення католицької церкви (1054) Європу стали поступово ототожнювати католицьким світом, який користувався латинським алфавітом. - Християнською Співдружністю. Регіональна ідентичність спиралася як на позитивні компоненти, так і на негативні (образ ворога). Ворогами вважалися араби-мусульмани на півдні(Іберійський півострів), турки-османи на південному заході (Балкани) і "схизматики" (православні) на сході (Росія або Московія). Ідея Європейському католицького світу втілювалася в Священній Римській імперії, формально проіснувала до 1806 р., коли її ліквідував Наполеон.

Мусульмани скоро були витіснені з Європи в Північну Африку, Туреччину європейські держави змушені були терпіти, а Росія в XVIII столітті під керівництвом Петра Великого зробила енергійні кроки з географічної (вихід до незамерзаючих морів і до східного кордону Європи), політичної і культурної інтеграції в Європу. До XIX століття Західна Європа змушена була прийняти Росію як європейську державу, але суспільна свідомість як і раніше бачила в ній частину " дикої Татарії"» Участь Росії в європейській політиці забезпечувалося через війни і династичні зв'язки, розвивалися торговельні контакти, але її не вважали повноцінною європейською державою. До 1917 р. кордон між Заходом (Європою) і Сходом (Азією) проходила по лінії Данциг (Гданськ) - Відень-Трієст.

Від Західної Європи - до Європейського союзу

Європа XIX-XX століть складалася з національних держав і аристократичні зв'язки перестали надавати на неї об'єднуючий вплив. Говорити про єдину Європу в той період можна лише в географічному сенсі (і частково в культурному). Міжвійськовий період і Друга світова війна залишили Європу роз'єднаною на окремі держави з неспівпадаючими інтересами. Значна її частина перейшла в радянський блок (серед тих, що перейшли, були як «сумнівні» за європейськими стандартами країни на зразок Польщі, так і цілком легітимні, як Чехословачія). Західна частина стала іменувати себе Західною Європою. Після війни вона зіткнулася з низкою проблем, які зумовлювали початок процесів інтеграції, що призвели до формування Європейського Союзу.

Насамперед йшлося про франко-німецьке суперництво. Франція опиралася створенню Західної Німеччини, так як опасалась, з одного боку, нової військової загрози, а з іншого - повернення Німеччини Рурської області, що означало можливість перебоїв з

вугіллям, необхідним для сталеливарної промисловості. Французький державний діяч Жан Монне виступив з планом об'єднання сталевих і вугільних підприємств Франції та Німеччини під керівництвом наднаціонального органу, який приймав би рішення, що стосуються цих галузей промисловості. Зараз Жан Монне вважається одним з батьків євроінтеграції, і в Європейському університеті (Флоренція) присуджується щорічна стипендія імені Жана Монне.

Пропозиція Монне дозволяла одночасно забезпечити Францію необхідною кількістю німецького вугілля і зробити неможливою нову війну між Францією і Німеччиною. Воно було артикульовано міністром закордонних справ Франції Робером Шуманом (1886-1963) і набуло популярності як «план Шумана». Результатом втілення цього плану стало створення в 1951 р. Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЕОУС), до якого, крім Франції і ФРН, приєдналися Італія і країни Бенілюкса - Бельгія, Нідерланди, Люксембург (Паризький договір).

Успіхи цієї спільноти призвели до створення ще двох організацій (Рим, 1957), майбутніх попередників ЄС -- Європейської спільноти з атомної енергії (Євратом) та Європейсько-економічного співтовариства (ЄЕС). Поступово три організації стали називати Європейським співтовариством або Європейськими спільнотами. На початку 1950-х років під Європою малися на увазі шість членів Європейського співтовариства: Бельгія, Франція, Італія, Люксембург, Нідерланди та Західна Німеччина. Найвужче розуміння Європи виключало навіть решту західноєвропейських держав. Європейська спільнота вирішувала вже не проблеми післявоєнного відновлення (як ЕОУС), а ряд нових завдань:

- забезпечення економічного процвітання;
- об'єднання Західної Європи перед загрозою розповсюдження комунізму;
- відповідь на "американський виклик".

Інтереси головних учасників інтеграційного процесу декілька розрізнялися, так як вони по-різному розставляли пріоритети, для Франції головною була можливість протидіяти американській гегемонії. Поодиноці Франція робити цього вже не могла і потребувала союзників. Ще в 1950-і роки во Франції виник план створення Європейської оборонної спільноти – «європейської армії» під егідою політичної спільноти за типом Федерації. Потім з'явився "план Фуше» (1961-1962), ініційований де Голлем і припускав проєвропейську зовнішню політику і оборону. Франція стала одним з основних пропагандистів Євратома, оскільки ця організація давала можливість користуватися західнонімецькими грошима для розвитку ядерних програм, включаючи військові.

Інші учасники Союзу були стривожені гегемонією американських фірм на європейському ринку. Західна Німеччина не збиралася вступати в геополітичне змагання з США, але була стурбована американською економічною конкуренцією. Тільки на початку 1990-х років Німеччина почала займати активну політичну позицію в євроінтеграції. Подібна до ФРН позиція була характерна і для Італії.

Британський уряд до 1961 р. не підтримував Євроінтеграція. Приєднання Великобританії до цього процесу було інспіровано США, які прагнули мати «агента» в європейських структурах. З цієї ж причини де Голль в 1962 р наложив вето на участь Великобританії в Європейському співтоваристві - і вона змогла приєднатися тільки в січні 1973 р. Одною з причин неприязного ставлення до Британії була, безсумнівно, її близькість до США. У класичній геополітиці вони розглядаються як єдине ціле, що складається з взаємодоповнюючих елементів. Інша причина-те, що Британія протидіяла регіональній орієнтації ЄС, розглядаючи її як протекціонізм і порушення принципу свободи торгівлі. Британія заздалегідь відчувала себе не регіональною, а світовою державою і бачила в США свого наступника в справі глобального управління.

У 1970-1980-і роки були закладені основні напрямки подальшої європейської інтеграції:

- (1) Створення єдиного ринку;

- (2) Створення єдиної валюти;
- (3) перехід до єдиної внутрішньої (соціальної) політики;
- (4) вироблення єдиної зовнішньої політики і політики безпеки

Перші дві задачі були успішно вирішені до кінця 1990-х років. З 1999 р. введена єдина європейська валюта – євро. На шляху переходу до єдиної валюти Європейське співтовариство було вимушено пережити деякі інституційні зміни, поступово перетворюючись на Європейський союз. У 1987 р. підписаний Єдиний європейський акт (Single European Act), який скасував колишній принцип одноголосності і вимагав лише кваліфікованої більшості при обговоренні питань створення спільного ринка. Тим самим була знята проблема вето з боку окремих держав. У 1992 р. в Маастрихті підписано договір про Європейський союз, який створив нову регіональну організацію, яка прийшла на зміну всім "спільнотам". Хоча ця організація була економічною, в Маастрихтському договорі вже говорилося про продовження міжурядових консультацій щодо внутрішньої і зовнішньої політики. З'являється абревіатура CFSP (Common Foreign and Security Policy- Загальна зовнішня політика та політика безпеки). Однак страх перед втратою суверенітету залишався значним. При виробленні загальних позицій з політичних питань кожна країна як і раніше має право вето.

Європейську економічну інтеграцію можна розглядати як природний процес злиття взаємозалежних економік. Приватні компанії, які вже встановили зв'язки поверх державних кордонів, потребували формальної ліквідації тарифів і перешкод, пов'язаних з різницею валют. Ще до створення єдиного ринку європейські промисловці почали проводити заходи з наднаціональної інтеграції. Найбільші концерни, об'єднані в Європейський круглий стіл промисловців, чинили тиск на держави, вимагаючи зняти формальні перешкоди до більш щільного регіонального співробітництва.

Є інша точка зору: що підприємці провідної ролі не грали, а держави іноді навіть діяли на шкоду інтересам промисловців. Згідно з цією концепцією, європейсько-економічна інтеграція йшла за зразком "відповідь на загрозу ззовні", представлена США і Японією, які, зокрема, легше перенесли нафтову кризу 1970-х років і вирвалися вперед у сфері нових технологій.

Соціальна інтеграція йшла значно повільніше економічної, тим більше що можливості послатися на зовнішні загрози не було, а «природної» інтеграції в цій сфері не відбувалося. Особливо різко відрізнялася від "загальноєвропейського" зразка соціальна політика у Великобританії, де адміністрація М. Тетчер (1979-1990) відкидала всі спроби посилити соціальні гарантії. У 1993 р. Європейська Рада виробила так звані "копенгагенські критерії", що стосуються внутрішньої політики країн-кандидатів: (1) стабільна демократія, правова держава, повага прав людини, захист меншин; (2) ринкова економіка та здатність конкурувати на європейському ринку, (3) здатність прийняти на себе всі зобов'язання членства (прагнення до політичного, економічного і культурного союзу). У 1995 р. (Мадрид) Європейська рада додала ще один критерій: країна-кандидат повинна бути спроможна проводити в життя встановлення і процедури ЄС і адаптувати свої адміністративні та юридичні структури під європейські стандарти.

Так звана Європейська конституція була підписана в 2004 р., але не ратифікована референдумами у Франції і Нідерландах. Тому від розробки єдиної Конституції довелося тимчасово відмовитися. Внутрішньополітична гомогенізація ЄС вилилася в підписання Лісабонського договору ("Лісабонський договір про внесення змін до Договору Європейському Союзу та Договору про заснування Європейського співтовариства", 2007), який є важливим кроком по перетворенню регіональної організації в " об'єднане співтовариство безпеки "(за К. Дойчем), тобто фактичну конфедерацію. Лісабонський договір не є в прямому сенсі «Конституцією» ЄС, так як має форму звичайної міжнародної угоди. Однак його ратифікація призвела до важливих інституційних змін. З 2010 р. запроваджено посаду постійного голови Європейської ради, а також верховного представника із зовнішньої політиці та політиці безпеки.

Зовнішньополітична інтеграція не значиться серед важливіших досягнень ЄС, але існують точки дотику, які навіть під час "холодної війни" зближували Європейські країни, одночасно віддаляючи їх від США. Це, по-перше, відносини з арабськими державами (збереження старих колоніальних зв'язків поєднувалося з потребою в нафті). Так, у 1986 р. стався розкол з приводу бомбардувань Лівії: Британія підтримала США, але Франція та Іспанія відмовилися заставити американським літакам повітряний простір. Другим каменем спотикання були відносини з Радянським блоком. Наприклад, будівництво газопроводу Уренгой-Помарі-Ужгород (1982) адміністрація р. Рейгана розцінила як загрозу, однак європейські країни прийняли іншу точку зору.

В галузі вирішення регіональних проблем безпеки європейським країнам поки не вдалося виробити єдиної позиції. Прикладом може служити одностороннє визнання Німеччиною незалежності Словенії та Хорватії в 1991 р., в той час як Британія і Франція вважали, що спільна позиція ЄС повинна заключатися в підтримці єдності Югославії. Європейські держави не змогли вдало вирішити конфлікти в Боснії і Косово.

На саміті ЄС в Кельні (1999) були прийняті заяви і рішення, покликані зробити оборону і безпеку частиною інститутів ЄС, які повинні займатися питаннями регіональних криз. У 2003 р. створені європейські сили швидкого реагування, які замінили місію НАТО в Македонії. В липні 2003 р. вони були (за мандатом ООН) послані в Демократичну Республіку Конго.

Створення інституту верховного представника з зовнішньої політики і політики безпеки не означає, що у ЄС з'явилась єдина зовнішня політика. В обов'язки даного чиновника входить координація національних зовнішніх політик країн-членів, яка як і раніше відбувається на міждержавно-громадській основі. Принцип одноголосності при вирішенні політичних питань не скасовано.

Поки рано ототожнювати Європу з Європейським союзом. Однак поступово він розширюється, захоплюючи не тільки «ядро» Європи (тобто колишню Священну Римську імперію), а й "околиці", що недавно виконували функції «ворога» для формування європейської ідентичності. Існує висловлювання "формальний Регіон" (ЄС зараз) і "реальний Регіон" у своєму повному завершенні (хоча ніхто точно не може сказати, де він повинен завершитися).

Розширення Європейського Союзу

Перша хвиля розширення ЄС поширювалася на країни Південної Європи (Греція - 1981, Іспанія та Португалія - 1986), де ще в 1970 - і роки існували ультраправі авторитарні режим. У 1995 р. відбулося друге розширення: приєдналися Австрія, Фінляндія та Швеція. Потім почали приєднуватися країни Східної Європи і колишнього СРСР (третья хвиля). У 2004 р. в ЄС вступили три прибалтійських держави, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Мальта і Кіпр (всього 10 держав), а в 2007 р. - Болгарія і Румунія. Три хвилі розширення означали появу субрегіонів всередині ЄС (крім західної Європи): Південна, Північна, Центральна-Східна Європа (ЦСЕ). Однак цим субрегіонам не слід надавати великого значення, так як відмінності між ними невеликі.

Процес розширення ЄС не завершено, Розширення буде у трьох напрямках, кожному з яких відповідає одна з ініціатив Євросоюзу. "Північний вимір" ЄС спрямований на поглиблення партнерства з Норвегією та Ісландією, а також північно-західними регіонами Росії. "Євро-Середземноморське партнерство" зародилося в 1995 р, А до 2008 р оформилося в «Союз для Середземномор'я», який об'єднав ЄС з 10 середземноморськими державами, включаючи Туреччину. Потрібно відзначити, що Середземномор'я не утворює реального регіону - це штучна конструкція, створена ЄС для зручності вирішення своїх проблем безпеки.

Особливу сферу представляють відносини ЄС з Балканами, тобто є з балканськими країнами, що залишилися за межами Євросоюзу (Сербією, Чорногорією, Боснією і Герцеговиною, Косово). Поки не ясно, чи стане цей регіон частиною ЄС або залишиться на положенні "постійного сусіда".

Особливу проблему представляє Туреччина, що перетворилася на «вічного кандидата». Ні для кого не секрет, що " батьки-засновники " єдиної Європи-Робер Шуман, Конрад Аденауер і Альчіде де Гаспері - були католиками з релігійної належності та християнськими демократами з політичних установам. Ще в 1997 р канцлер Німеччини Гельмут Кольт(християнський демократ) заявив в інтерв'ю газеті "Гардіан", що вступ Туреччини означатиме "кінець Європи". Але сьогодні Західна Європа повністю секуляризована, і формула про "релігійну" або "християнську" спадщину навіть не була включена в преамбулу проекту Європейської конституції (незважаючи на протести християнської громадськості). Тому при обговоренні питання про прийом Туреччини в ЄС релігійний фактор є не найбільш значущим, тим більше що Туреччину можна назвати «Ісламською країною " тільки в культурному сенсі. Протягом тривалого часу цій країні нав'язувався жорсткий лаїцизм (світськість держави). Партія, що прийшла до влади в 2007р. справедливості і розвитку відпочувалась від ісламістського руху, але відійшла від ідеології політичного ісламу, взявши курс на ліберальну демократію та інтеграцію в ЄС.

Більш значну роль відіграють підозри, що Туреччина є "троянським конем", якого США намагаються " підсунути" європейцям. Але головна перешкода для вступу Туреччини в ЄС-її нездатність вибудувати внутрішню політику відповідно до "копенгагенських критеріїв". Перед вступом Туреччині доведеться піти на ряд болючих кроків: урегулювати відносини з Республікою Кіпр, вирішити проблему признання геноциду вірмен 1915 р. і т. д.

На східному напрямку ЄС у 2003 р. розробив «Європейську політику сусідства "» (ЄПС), що ставить за мету створення кільця дружніх країн на кордонах Європейського Союзу. ЄПС не гарантує країнам-партнерам перспектив приєднання до Європейського союзу, але пропонує привілейовані відносини з ним. "План дій" - ключовий документ у відносинах між ЄС і країною-партнером-включає: політичний діалог; політику економічного і соціального розвитку; торгівлю; юстицію і внутрішні справи. У сферу «Європейської політики сусідства" входять:

(1) У Східній Європі: Україна, Білорусія Молдова. Україна неодноразово заявляла про бажання вийти з ЄПС і отримати перспективу членства в ЄС, але це не зустріло розуміння у європейських партнерів. ЄС включив Україну до списку " перманентних сусідів" разом з країнами Східного Середземномор'я і Північної Африки.

У 2008 р. Олександр Лукашенко, з урахуванням рішення міністрів закордонних справ держав - членів ЄС про скасування візових санкцій для білоруських чиновників, включаючи президента, дав Єврокомісії згоду на включення країни в " європейську політику сусідства"»

(2) на Південному Кавказі: Вірменія, Азербайджан і Грузія.

(3) у Середземноморському регіоні: Алжир, Єгипет, Ізраїль, чи, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Сирія, Туніс, Палестинська автономія.

У 2009 р. ЄС ініціював нову програму - «Східне партнерство», спрямовану на шість колишніх радянських республік Західної Євразії та Південного Кавказу. Її поява - знак особливої уваги Євросоюзу до даних субрегіонів. Найбільшою проблемою, яка стоїть перед ЄС як втілення ідеї Європи є проблема загальної регіональної ідентичності. Немає, наприклад, єдиної «європейської» мови. В ЄС більше 20 офіційних мов, і на деяких з них говорять лічені відсотки населення Європи. Немає згоди з приводу релігії та ідеології. Створено єдину європейську символіку - прапор, гімн, День Європи, який відзначають 9 травня, так як в цей день р. Шуман представив свій план (1950). Можна назвати дві характеристики, що відрізняють "європейський проект" (позитивні європейської ідентичності): соціально орієнтований ринок і демократія з повагою прав меншини. Розширення Євросоюзу ставить питання про сенс загальноприйнятого поділу Європи на Західну, Центральну і Східну і про межі кожної з них. З точки зору географії кожен регіон має Схід і Захід. Але для Європи ці поняття протягом довгого часу мали не стільки

географічний, скільки політичний сенс. Розпад Організації Варшавського договору та Ради Економічної Взаємодопомоги позначив кінець минулого поділу на капіталістичний захід і соціалістичний Схід.

Соціалістична інтеграція Східної Європи і проблема " повернення в Європу»

Концепція "Східної«, або» Центрально-Східної", Європи суперечлива. Її противники вважають, що даний регіон являє собою штучну конструкцію, за якою не стоїть ніякої реальності (див. концепцію л. Вульфа). Є й протилежна думка: межа Західної та Східної Європи є «природною». Наприклад, Л. Н. Гумільов вважав, що вона проходить по негативній ізотермі січня (в Східній Європі середня температура січня — мінусова, в Західній — плюсова). Але питання, чи можна будувати політику на кліматичній спільності, залишається відкритим.

Не можна заперечувати, що в 1945-1991 рр. по інший бік «залізної завіси» відбувалися інтеграційні процеси. З метою економічної інтеграції європейських соціалістичних країн була створена Рада Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). Спочатку він діяв успішно. У рамках РЕВ у 1950-1970-ті роки вирішувалося завдання вирівнювання рівнів економічного розвитку країн-членів. Безоплатно передавалися партнерам технічні та наукові знання, були відсутні бар'єри на шляху готової продукції. У РЕВ була власна "єдина валюта" - перекладний рубль, в якому велися розрахунки між країнами соціалізму.

Основною проблемою РЕВ був недостатній поділ праці між учасниками. На основі традиційного підходу в кожній окремій країні робилися спроби створити закриту самозабезпечується економіку з "всіма" галузями промисловості. Наприклад, машинобудування Польщі та Чехословаччини виробляло до 80% світової номенклатури продукції галузі і на 2/3 працювало на внутрішній ринок. Поділ праці країни носило міжгалузевий характер (СРСР виробляв сировину, країни РЕВ - готові вироби). Тим часом країни Західної Європи на по вузлову і по детальну спеціалізацію з Г. перебували в різних країнах. Економісти розуміли серйозність проблем РЕВ. Однак приймалися плани і постанови не впливали на реальну ситуацію. Промислові зв'язки між соціалістичними підприємствами залишалися слабкими.

З цих причин специфічний характер носив і обмін між СРСР і країнами соціалістичної співдружності. І СРСР поставлялося паливно-енергетична сировина, а в СРСР - товари широкого споживання. Це не можна було назвати в по, сенсі торгівлею, скоріше-варіантом бартерного обміну. Радянський Союз через цю систему субсидував економіку РЄ Східноєвропейських партнерів, продаючи їм сировину за ціною нижче світових і купуючи їх продукцію за завищеними цінами.

У середині 1970-х років темпи зростання взаємної торгівлі країн РЕВ почали падати. Після приходу до влади М. Горбачова робилися спроби реанімації РЕВ, створення "єдиного соціалістичного ринку". Однак потім в СРСР був узятий на руйнування соціалістичного табору. 1 січня 1991 Радянський Союз в односторонньому порядку вийшов із системи розрахунку в переказних рублях, і незабаром РЕВ був ліквідований загальним рішенням країн-членів.

Що стосується політичної інтеграції, робилися ПС тортури вироблення спільної зовнішньої політики країн ОВС. При організації існував політичний консультативний комітет(ПКК), а також Комітет міністрів закордонних справ. Офіційна точка зору полягала в тому, що між соціалістичним країнами не може виникати протиріч з політичних питань. В реальності це було не так. Албанія з 1961 р. не брала участі в роботі ОВС, а в 1968 р. вийшла з нього. Разом з Албанією ОВС втратила свою єдину середземноморську військово-морську базу в затоці Влера. Потім Албанія розірвала дипломатичні відносини з СРСР, взявши лінію на співпрацю з Китаєм і імітацію маоїстської версії соціалізму.

Румунське керівництво постійно дотримувалося власної зовнішньополітичної лінії. Наприклад, уряд Н. Чаушеску відмовився засудити маоїзм, ввести румунські війська в Чехословаччину в 1968 р., не розірвало дипломатичні носіння з Ізраїлем після

Шестиденної війни. Румунія ухилялася від соціалістичної економічної інтеграції, вважаючи за краще брати кредити на Заході. В результаті вона потрапила боргову пастку і майже все вироблене румунською промисловістю в кінці 1980-х років йшло на виплати зовнішнього боргу. Очевидно, що у країн соціалізму була можливість, якщо вони того хотіли, проводити незалежну від СРСР зовнішню і внутрішню політику.

Термін «Центральна, або серединна, Європа» виник в 1840-і роки. Фрідріх Науманн в роботі "Das Mitteleuropa" (1915) висловив думку, що серединна Європа простягається від Бельгії до польсько-російського кордону. Німецька геополітика включала в поняття "Mitteleuropa" регіон між Рейном і Дунаєм, очолюваний Німеччиною. Природним напрямком розширення Німеччини був названий Схід. Однак К. Хаусхофер вважав, що середньоевропейський проект повинен зупинитися на кордоні Росії (СРСР), яка одночасно є природною східним кордоном Європи. Натомість він включив до Європи регіон Північної Африки (Євразія).

Німецькі концепції відображали реальність початку ХХ століття: культурне та економічне домінування німців у зазначеному регіоні, Німецька мова як мова ділового спілкування та культури. Деякі слов'янські народи були культурно германізовані (чехи). Німці населяли нинішню територію Західної Польщі, Східну Пруссію, значні німецькі діаспори жили в Прибалтиці, Чехії, Трансільванії. Різке скорочення німецького населення на цих землях після 1945 р. — результат масового вигнання, а також добровільного результату німців з регіону. Під час Другої світової війни концепція «Mitteleuropa» стала виправданням німецького експансіонізму. Тому після війни в Німеччині іноді стали вдаватися до поняття «Zwischeneuropa» (тобто «Проміжна Європа») як заміну скомпрометованого поняття «Mitteleuropa».

Альтернативна німецька концепція Центральної Європи спочатку розвивалася в рамках австрославізму, основним ідеологом якого був Франтішек Палацький (1798-1876), лідер чеського національного руху. У 1848 р Палацький писав, що слов'яни, румуни, угорці і німці повинні об'єднатися проти експансії Російської імперії. Він бачив федералізовану і демократизовану Австрію як форму такого об'єднання. Гооря про німців, Палацький мав на увазі не Пруссію, але лише австрійських німців і німецьку діаспору сусідніх областей. Австрославізм конкурував з панславізмом, тобто ідеологією об'єднання слов'янських народів під керівництвом Росії.

Перший президент Чехословаччини Т. Масарик в 1921 р вжив поняття «Центральна Європа» для позначення особливо зони малих націй між Заходом і Сходом. У його інтерпретації Центральна Європа протиставлялася і німецькій концепції "Mitteleuropa", і панславізму. Мова йшла про "Центр Східної" або "Східно-Центральної" Європи, а не про неї "Центральної" або "серединної", так як туди не входили ні Бельгія, ні Німеччина. Західний кордон ЦЄС проходив не по Рейну, а значно східніше. У той же час східний кордон збігався з кордоном Росії (СРСР). Мова про включення в ЦЄС радянських республік в ті роки не йшла. Польський історик-емігрант Оскар Халецький у книзі «Межі і розмежування європейської історії» (1950) виділив західну частину Центральної Європи (West Central Europe), маючи на увазі Німеччину і Австрію, і східну частину Центральної Європи (East Central Europe) - простір між Німеччиною і Росією.

У роки "холодної війни" «концепція Центральної Європи поступилася місцем поняттю «Східна Європа», безпосередньому слову Черчілля про «залізну завісу», що простягнувся від Штеттіна на Балтиці до Трієста на Адріатиці». Концепція Східної Європи, на відміну від концепції тральної Європи, підкреслює різницю між західною і точною частинами континенту, проводячи кордон по самому цент «серединної Європи». Східна Європа, на відміну від центральної, включає в себе Росію.

Тема Центральної Європи знову почала звучати в роботах східноєвропейських дисидентів початку 1980-х років. Переломним моментом стала публікація в газеті «Нью-Йорк тайм» в квітні 1984 р статті чеського письменника Мілана Кундер «трагедія Центральної Європи», яка була тоді ж передрукована «Die Zeit» і «Le Monde», а в кінці

року — англійськи журналом «Granta» (№ 11, 1984) під більш певною назвою, яке Кундера спочатку дав тексту: «викрадений захід, або прощальний уклін культури». Кундера звинувачував захід у тому, що той зрадив Центральну Європу, віддавши її Сталіну.

Наслідки Ялти (тобто Ялтинської конференції 1945 р.), підкреслював він, були руйнівні для Європи в цілому, тому що саме в Центральній Європі «билося серце європейської культури». Обов'язок заходу-втрутитися і звільнити Європу.

Після публікації статті Кундери Захід отримав ідейний прапор для завершального етапу боротьби з "зовнішньою імперією Кремля". Росію представляють як головного винуватця "трагедії Центральної Європи" і загрозу її майбутньому. Кундера відверто заявляв, що, говорячи про чужу цивілізацію, має на увазі саме Росію, а не тільки СРСР. Багато інших учасників дебатів про Центральну Європу цього прямо не писали, але мали на увазі.

Стаття Кундери носила, на думку ряду авторів, пропагандистський характер. Аналізуючи політичний розвиток країн Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період, американський історик Дж. Шопфлін (Schopflin) показав, що в політичному і культурному сенсі цей регіон не був частиною заходу. Зокрема, він вказував, що в більшості країн Східної Європи між двома світовими війнами встановилися авторитарні режими. Спробувавши уявити можливий повоєнний розвиток країн ЦЄ без радянського панування, Шопфлін припустив, що в багатьох з них становлення демократії проходило б за зразком післявоєнної Греції, яка не уникла режиму «чорних полковників» (1967-1974).

Проте після розпаду соціалістичного блоку країни ЦЄ заговорили про своє "повернення в Європу". Вони представили ситуацію таким чином, ніби сорок років перебували під іноземною окупацією. На Заході прекрасно розуміли, що це не так, але в політичних цілях підтримували цю ідею. Концепція тоталітарного Сходу Європи поступилася місцем концепції "постколоніалізму". Постсоціалістичні країни стали розглядати за аналогією з "постколоніальними", демократизацію — як аналог» деколонізації". Ця концепція поширюється не тільки на колишні соціалістичні країни, а й колишні республіки СРСР. Для колишніх соціалістичних країн "окупантом" виступає СРСР як ціле, для колишніх радянських республік - тільки Росія. Іноді термін "постколоніалізм" застосовували навіть до національних республік у складі Росії (мабуть, з прицілом на майбутнє).

Риторика "повернення в Європу" спочатку виходь, від найрозвиненіших країн ЦЄ-Чехії, Польщі та Вен (а також Словенії та Хорватії). Вони відмовилися зараховувати до Східної Європи, спочатку взявши в якості самоназва Старий німецький термін «Центральна», або «серединна», Європа (Mitteleuropa), а потім зажадавши зарахувати себе до Західної Європи. Для цього їм було необхідно членство в ЄС і в 1999 р. Чехія, Польща та Угорщина були прийняті в НАТО 2004 р. — в ЄС, разом з Прибалтикою і Словенією. Для "повернення в Європу" благополучно завершилося. Міркування Про Центральну Європу, таким чином, не містили позитивної програми. Президент Польщі (1990-1995) Лех Вал і деякі інші політики намагалися говорити про «третій шлях» для країн Центральної Європи. Але ці міркування не звали позитивного відгуку на Заході і зійшли нанівець. Після цього ідея "повернення в Європу" поступово зміщується на схід: зараз під» Центрально-Східною Європою " мають на увазі Західну Євразію (Білорусія, Молдова, Україна), Хорватію, Румунію і Болгарію. Як варіант "Центрально-Східної Європи" конструюється Регіон Білорусія — Україна — Молдова (бум).

Інтерес представляють спроби використати тему Центральної Європи, що вживаються в Польщі: ідея відродження Речі Посполитої як союзу трьох народів (литовців, українців білорусів) у боротьбі з Російською імперією. Польську вірі! Центральної Європи називають "ягеллонської". Спадщина Речі Посполитої, на думку творців цієї версії, виявилася визначальною для культури і ментальності України, Білорусії Литви, надала їм Центральноєвропейський характер. У 20001 вийшла робота

«Історія Східно-Центральної Європи» під редакцією польського історика Єжи Ключовського (Kloczowski). Автор використовує поняття української, литовської та білоруської нації в їх сучасному значенні, про яке безглуздо говорити стосовно епохи Речі Посполитої. Сформульована таким чином концепція Центральної Європи відсуває східний кордон регіону (в розумінні її авторів, східний кордон Європи взагалі) на західний кордон Росії. Таким чином, Центральна Європа перетворюється на «крайню». Європу (Східно-центральну або Центрально-Східну), Східна Європа як концепція зникає, а Росія кваліфікується як Євразія або Західна Азія. Білоруські автори заперечують ягеллонську концепцію, пропонуючи відродити традиції Великого князівства Литовського до унії з Польщею.

Розширення НАТО на схід і нова архітектура європейської безпеки

Крім Євросоюзу найбільшою інтеграційною організацією Європейського континенту є НАТО (Північноатлантичний союз або Північноатлантичний альянс). Процеси розширення цих організацій визначають політичну ситуацію в Європі і в світі на найближчі десятиліття. Слід усвідомлювати, що НАТО носить не стільки регіональний, скільки трансрегіональний характер. Сенс існування Альянсу-забезпечення американської присутності в Європі. Перший генеральний секретар НАТО лорд Ісмей (Ismay) сформулював цілі організації наступним чином:

(1) to keep Americans in (тримати американців всередині, тобто зберігати домінуючу позицію США в Європі).

(2) to keep Russians out (тримати росіян зовні, тобто не допускати втручання Росії / СРСР в європейські справи)

(3) to keep Germans down (тримати німців внизу, тобто запобігати посиленню Німеччини).

Перша і основна мета НАТО обумовлена тим, що класична англо-американська геополітика не визнає за Європою самостійного значення. У концепціях х. Макіндера, Дж. Фейргріва, Н. Спайкмана Європа відноситься до «проміжної зони» боротьби континентальної Росії і Британської імперії (а потім США). Дві інші цілі логічно випливають з першої. Очевидно, всупереч очікуванням кінця 1980-х-початку 1990-х НАТО не могла самоліквідуватися після розпаду Організації Варшавського договору: протистояння Радянському блоку не було її єдиною метою.

Наприкінці 1980-х років М. Горбачов висунув формулу: «Європа — наш спільний дім». Гасло створення "загальноєвропейського дому". Європи "від Атлантики до Уралу» і далі, до східних кордонів СРСР був підхоплений у ФРН і у Франції. Однак керівники СРСР і лідери європейських держав розуміли під однаковими словами різні речі. Для СРСР (і пізніше Росії) єдина Європа означала Європу разом з Росією. Для керівництва США і Європи Європу без Росії, Європу, протиставлену Росії.

Різниця в підходах стала очевидною, коли об'єднана Німеччина відмовилася припинити своє членство в НАТО. Погодившись на об'єднання германій, керівництво СРСР, задовольнившись обіцянкою, не зажадало юридичних гарантій проти розширення Альянсу. Подібні гарантії обговорювалися Горбачовим з лідерами європейських держав усно, але не були зафіксовані в міжнародних документах. Так відбувся перший етап розширення Альянсу.

СРСР і тодішній уряд НДР спочатку відстоювали ідею нейтралітету єдиної Німеччини. Поступово відбулася еволюція радянської позиції: СРСР почав схилитися до того, щоб прийняти членство Німеччини в НАТО за умови, що ця організація змінить свій характер і встановить партнерські відносини з ОВС. Тоді, вважали радянські лідери, виникне єдина система європейської безпеки. Горбачов навіть висував ідею одночасного членства Німеччини в НАТО і ОВС. Він розвивав утопічну ідею поєднання об'єднання Німеччини та реформи обох блоків з метою перетворити їх на «дві опори» загальноєвропейської структури безпеки. Цього, як показала історія, не сталося.

Зникнення одного з полюсів біполярної системи призвело до того, що вихідна місія НАТО, зафіксована у Вашингтонському договорі 1949 р. колективний захист від зовнішньої загрози перестав виправдовувати існування Альянсу. Необхідність НАТО як інструменту підтримки американської військової присутності в Європі викликала сумніви впливовими політичними силами у Франції, Німеччині, Італії та самих США. На початку 1990-х років зусилля насамперед Франції щодо формування західноєвропейської оборонної ідентичності на основі Західно-Європейського Союзу та франко-німецького військового корпусу, здавалося, створювали реальну альтернативу НАТО. Звідси алармістський заголовок однієї зі статей американського аналітика З. Бжезінського: «розширення або смерть».

Після вдалого завершення першого етапу розширення НАТО висуває ряд ініціатив, спрямованих на встановлення з колишніми членами ОВС і СРСР «партнерських відносин». Наприкінці 1991 р. створено Раду Північноатлантичного співробітництва (РСАС), до якої увійшли всі східноєвропейські країни і колишні радянські республіки. За своїм складом РСАС практично повністю збігався з НБСЄ. У 1997 р. на зміну РСАС прийшла Рада європейсько-атлантичного партнерства (РСАП), призначена для всіх видів невійськової взаємодії. З метою військового співробітництва Брюссельським самітом НАТО в 1994 р. прийнята програма «Партнерство заради миру» (ПЗМ), орієнтована на двостороннє співробітництво між військовими відомствами НАТО і східноєвропейських країн. Поява програми знаменувала перехід від структури, заснованої на багатосторонній участі (РСАС), до двосторонніх військових контактів з НАТО. Право участі в ПЗМ було надано всім членам ОБСЄ. Створення партнерських ініціатив, звернених до «периферії» Альянсу, знаменує трансформацію НАТО з оборонного союзу в співтовариство безпеки.

Росія підписала документ про приєднання до «партнерства» в червні 1994 р. ПЗМ в Росії сприйняли як альтернативу розширенню НАТО. Насправді різні країни вступали в програму з різними цілями вступу, інтеграції, встановлення реальних партнерських відносин. Інтеграція не завжди означає повноправне членство в Альянсі. Значно частіше (наприклад, у відносинах з країнами Середземномор'я, Японією, Аргентиною) НАТО прагне до залучення даної країни в сферу своїх дій, надання їй статусу партнера-сателіта, який не може брати участь у прийнятті рішень, але ресурси якого можна використовувати в разі потреби. Збройні сили, Військова промисловість партнерів пристосовані до стандартів НАТО, а особовий склад збройних сил – до дій під керівництвом командування Альянсу. Хоча країна-партнер не є формально членом Альянсу, високий рівень технічної сумісності збройних сил дозволяє, у разі прийняття відповідного рішення, швидко задіяти армію, повітряний простір або інші ресурси країни з метою НАТО. Подібна модель інтеграції вже здійснилася між НАТО і, наприклад, Швецією або Фінляндією.

З 27 учасників ПЗМ до 2004 р. 10 вступили в НАТО. У 2006 запрошення приєднатися до програми отримали Сербія Чорногорія, Боснія - Герцеговина. Для Сербії умовою участі став розшук і передача в Гаазький трибунал осіб, обвинувачених у скоєнні військових злочинів на території колишньої Югославії. На членство в ПЗМ претендує Монголія, яка вже бере участь в окремих заходах, а також направила свої миротворчі підрозділи в КФОР і в міжнародні сили зі стабілізації в Афганістані.

Другий етап розширення НАТО завершився 12 березня 1999 р. коли Польща, Чехія та Угорщина стали членами Альянсу. У квітні 1999 р. почалася підготовка третього етапу-дев'яти країнам був представлений План дій з підготовки до членства в Nato (Membership Action Plan -- MAP). У 2004 р. в альянс прийняті Естонія, Болгарія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина і Словенія; в 2009 р. - Албанія і Хорватія. Македонія повинна отримати запрошення на вступ, як тільки будуть улагоджені протиріччя з Грецією з приводу назви цієї країни. Було піднято питання про членство в НАТО Грузії та України, причому США наполягали, щоб ці країни вступили в НАТО в обхід звичайної довготривалої процедури. Однак європейські союзники жорстко виступили проти.

У ході обговорення інституційного оформлення єдиної Європи виявилися протиріччя між російським і західним підходами. Позиція СРСР і Росії полягала в тому, що слід посилити політичну складову Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) і перетворити її в свого роду «європейську ООН». Майбутнє НАТО представлялося Росії у вигляді "миротворчих сил" ОБСЄ. Вступ Росії до реформованої таким чином НАТО на початку 1990-х років російське керівництво оцінювало як цілком можливий. Однак, коли цей план був запропонований Росією в 1994 р. на саміті ОБСЄ в Будапешті, західні держави зустріли його більш ніж прохолодно. На той час керівництво НАТО прийняло стратегічне рішення про розширення Альянсу на схід і перейшло до консультацій з приводу конкретних шляхів розширення.

Росія прагнула всіма силами уникати розширення НАТО і готова була надати країнам ЦСЄ будь-які гарантії безпеки в разі збереження ними нейтралітету. Реалізація пропозицій Росії призвела б до "фінляндизації" буферної зони, запобігши розміщенню там баз і військових контингентів НАТО, зробивши ці країни принаймні не загрозливими безпеці Російської Федерації. Однак держави ЦСЄ не були зацікавлені у позаблоковому статусі і нейтралітеті. Альтернативою перетворення ЦСЄ в буферну зону могло б стати створення власних центрально-східно-європейських структур безпеки. Однак зараз очевидно, що більшість країн ЦСЄ, не виключаючи колишніх радянських республік, пов'язують свою безпеку з членством в НАТО.

Офіційним виправданням розширення Схід служить, таким чином, не необхідність "тримати американців в Європі", а створення Європейської зони стабільності, яку може забезпечити тільки НАТО. Сенс "політики відкритих дверей" полягає в поступовому ототожненні НАТО з Європою як зоною безпеки і стабільності Альянсу безпека і демократія, поза ним - хаос і громадянські війни. У цьому сенс «нової НАТО», яка не обмежується роллю військового або навіть військово-політичного союзу. Згідно з прийнятою в 1991 р. на Римському саміті Стратегічної концепції, НАТО більше не розцінюється державами-членами як чисто військовий союз, створений з метою колективної оборони і захисту територіальної цілісності союзних країн (як це було встановлено в 1949 р. статтею 5 Північноатлантичного договору).

Військова складова НАТО якщо не відходить на другий план, то, у всякому разі, не є пріоритетною. Керівництво НАТО в останні роки прагне представити цю організацію як союз, заснований не на інтересах, а на цінностях. Члени НАТО-держави, що поділяють цінності індивідуальної свободи, демократії та влади закону. У НАТО не може бути інших держав (тому керівництво Альянсу закриває очі на порушення прав людини в Туреччині). З іншого боку, жодна демократична європейська держава не може залишатися поза НАТО. Загальні ліберальні цінності були висунуті в якості основної мотивації вступу країн ЦСЄ НАТО. НАТО розглядає колишні радянські республіки як європейські за своєю культурою і географічним положенням країни, що перебували останні 70 років під владою іноземної (не європейської) держави, тобто Росії. Альянс дає зрозуміти Росії, що її не запрошують (нехай навіть у найвіддаленішому майбутньому) приєднатися до НАТО не тому, що ця організація спрямована проти Росії, але тому, що наша країна не поділяє з Європою спільної культурної, релігійної і т.д. спадщини.

Позиція Росії з проблеми розширення НАТО на схід полягає в тому, що кордон СРСР 1991 р. (крім Прибалтики) визначається як "червона лінія", розширення НАТО за межі якої загрожує безпеці нашої країни. Російське розуміння "червоної лінії" майже збігається з уявленням С. Хантінгтона та інших прихильників цивілізаційного підходу про кордон між західним і східним християнством.

3. Бжезинський позначив процес розширення НАТО як перехід від Європи Карла Великого (Західної Європи) до Європи Апостола Петра, Європи Священної Римської імперії. Якщо імперія Карла Великого простягалася в основному на захід і не змогла охопити населені переважно слов'янами долини Одри (Одера) і Лаби (Ельби), то за часів Священної Римської імперії католицька Європа («Європа апостола Петра») простягалася

від Португалії до верхів'їв Волги, а нинішні російські міста Смоленськ і Новгород Сіверський перебували на території Великого князівства Литовського.

Бжезінський, на відміну від Хантінгтона, не пов'язує «червону лінію» з кордоном західного і східного християнства. Він позначає "зони особливих інтересів" Франції та Німеччини, які, разом узяті, простягаються від Північної Африки до лінії Ленінград -- Одеса, на якій свого часу зупинилися німецькі війська. На його думку, зони особливих інтересів французів і німців визначають західну і східну кордони Європи.

НАТО формально визнає, що система європейської безпеки не може функціонувати без участі Росії. Але Росія в очах Заходу не Європа. Для ставлення країн Заходу до Росії характерна недовіра до неї, прагнення розглядати СРСР як «імперію», де Росія була метрополією, росіяни - колонізаторами, а радянські республіки - «поневоленіми націями». Росія як європейський актор перебуває під постійною підозрою. У США і Східній Європі (в Західній Європі - в меншій мірі) постійно виникає тема «імперських амбіцій» Росії, які у неї вже є або можуть з'явитися в недалекому майбутньому. Офіційна позиція НАТО не передбачає членства нашої країни в Альянсі навіть в як завгодно віддаленому майбутньому (такого роду обіцянок ніколи не давали навіть в якості пропагандистського ходу). Ставши членом НАТО, така величезна і все ще сильна держава могла б присвоїти лідируючу позицію, витіснивши з Європи США і значно потіснивши Німеччину.

Прийом до НАТО колишніх радянських республік означає майже повну гарантію, що Росія не зможе стати центром будь-якого союзу, що протистоїть впливу НАТО в Європі. Україна особливо важлива для НАТО, так як з її приєднанням до альянсу Росія остаточно витісняється в «Азію». Тому, всупереч концепції Хантінгтона, Україна розглядається НАТО як Центральноєвропейська держава, історія якої нерозривно пов'язана з історією Європи, а ціннісні орієнтації більшості населення відповідають європейським. НАТО прагне не привертати уваги до того, що Україна була рівноправною Республікою у складі СРСР і, строго кажучи, повинна нести рівну з Росією відповідальність за все, що відбувалося в роки Радянської влади.

Розширення НАТО не обмежується східним вектором. НАТО встановила двосторонні відносини з Японією та Аргентиною (остання отримала статус «партнера поза Альянсом»). Враховуючи активні дії НАТО в рамках так званого «Середземноморського діалогу», не виключено, що в зону безпеки під контролем НАТО увійдуть держави Близького і Середнього Сходу. Європейський берег Середземного моря майже повністю контролюється НАТО, її завдання інтеграція в сферу свого впливу країн африканського і азійського берегів які зазвичай і називають «Середземномор'ям».

Рішення про початок "Середземноморського діалогу" було прийнято на Брюссельському саміті НАТО в 1994 р. безпосередній діалог почався в 1995 р. його учасниками стали Єгипет Ізраїль, Йорданія, Мавританія, Марокко і Туніс, в 2000 р. приєднався Алжир. Цілі діалогу: зробити внесок у безпеку і стабільність Середземномор'я: досягти кращого взаєморозуміння: скорегувати невірні (негативні) уявлення про НАТО у країн - учасниць Діалогу. На Мадридському саміті НАТО (1997) під егідою Північноатлантичної ради створена група середземноморського співробітництва, складена з політичних радників національних представництв в НАТО. Вона несе спільну відповідальність за діалог, а також проводить політичні дискусії з окремими учасниками у форматі «19 + 1». Діалог здійснюється у двосторонній формі, хоча можливий і багатосторонній діалог з конкретних проблем. Двостороння форма діалогу обумовлена тим, що середземноморські країни-учасниці не утворюють єдиної групи і мають різні інтереси. "Середземноморський діалог" переслідує головним чином не військові, а політичні, скоріше навіть пропагандистські, цілі. На даний момент його результати можна оцінити як скромні. Діалог залишається мало до чого зобов'язуючим форумом, багатосторонніх інститутів регіонального співробітництва на його базі не створено.

Україна в європейських структурах

Україна є членом більше ніж 80 організацій різних напрямків, найбільш ефективна її співпраця з ООН, Радою Європи, СОТ. Наразі пріоритетним напрямком є вступ держави до Європейського союзу, адже це є поштовхом до стійкого зростання у різних сферах – економічній, політичній, соціальній. Інтеграція до Європи – це можливість конкурувати на європейському ринку, підвищення рівня життя, залучення іноземних інвестицій. В економічному розвитку країни важливе місце займають фінансові ресурси інших країн і міжнародних фінансових організацій. Задля уникнення кризових явищ такі організації співпрацюють із країнами, регулюючи систему народного господарства чи впроваджуючи реформи. Через нестабільність української економіки, усе частіше з'являється потреба в них. Чи не найактивнішою є співпраця з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР), незважаючи на те, що Україна поки не є членом ЄС. Для стабілізації економіки України, надання їй допомоги в подоланні корупції було визначено пріоритетні напрямки співробітництва. Протягом 2015-2017 запроваджено Пакет кризового реагування, що включав в себе, перш за все, реформування державних банків, по-друге, велику увагу було приділено енергетичному сектору, покращенню енергоефективності. До прикладу, в результаті цього упродовж 2015-2017 років частка викидів CO₂ зменшилася майже на 60 %. Крім того, ЄБРР зробив помітний внесок у реформування інвестиційного клімату в аграрному секторі, а також у інших областях. Відповідно до стратегії розвитку співпраці ЄБРР з Україною на 2019-2023 рік пріоритетними кроками було обрано підвищення рівня ефективності політики, надання консультацій та збільшення допомоги компаніям, які швидко розвиваються. До того ж, реформування різних галузей за підтримки як місцевих, так і міжнародних реформаторів (включаючи МФО). Важливим можна вважати і такий напрямок, як сприяння приватизації державного сектору для покращення конкурентоспроможності, перехід до стандартів ЄС, громадський контроль за державними коштами, реформи у сферах охорони здоров'я та освіти, боротьба з корупцією, інформаційна безпека держави, а також перехід до «зеленої економіки». Ще однією фінансовою організацією з якою Україна активно працює – Міжнародний валютний фонд. Це співробітництво відбувається у вигляді надання банком позик з метою головним чином погашення дефіциту платіжного балансу та бюджету, що вкрай важливо для нормального функціонування української економіки. Отриманими коштами розпоряджається Національний банк України. Ці кредити можна отримати лише за виконання певних умов, зокрема: відповідних макроекономічних показників, впровадження реформ. Із іншого боку, постійні позички призводять до того, що зовнішній борг країни невинно збільшується (із 211 751,7 млн. грн у 2009 до 1250869,4 млн. грн у 2019 році). Через те, що Україна є країною з не досить сталою економікою, то виникає проблема невідповідності вимог до одержувача позики та платоспроможності країни. Серед перспектив співпраці МВФ з Україною можна виділити наступні: поглиблення співпраці для стабільного розвитку економіки шляхом проведення реформ, кредити мають бути використані для врегулювання банківської системи, реформування структурних підрозділів фінансової системи, впровадження ефективної системи експорту та імпорту. Таким чином, незважаючи на те, що Україна є учасницею великої кількості міжнародних організацій, фактично активну участь вона бере в небагатьох, серед яких виокремлюються фінансові. Економічна ситуація в країні спонукає до того, щоб розвивати співпрацю з ними. З одного боку це дає можливість стабілізувати економічну ситуацію, коли це вкрай необхідно, а з іншого постійні позички призводять до зростання зовнішнього боргу України, збільшення залежності держави від МВФ.

Членство України у Раді Європи є важливим чинником інтеграції країни у єдиний європейський правовий простір шляхом приведення національного законодавства у відповідність до норм організації. Основні напрями співробітництва України та РЄ, зокрема, забезпечення прав людини та соціальної єдності, реформування судової системи, боротьбу із корупцією покладено в основу Плану дій РЄ для України на 2008-2011 рр.

Відповідно до Статуту РЄ, Україна представлена у всіх головних органах РЄ; у 2010 – 2011 рр. відбулося головування України в Комітеті Міністрів РЄ. Діяльність України в ОБСЄ забезпечує рівноправну участь нашої держави в обговоренні і вирішенні актуальних проблем міжнародної безпеки і співпраці в регіоні Організації. Серед головних напрямків співпраці України з ОБСЄ – зміцнення превентивної ролі ОБСЄ та активізація її участі у врегулюванні „заморожених” конфліктів. Українська сторона послідовно залучається до вирішення актуальних питань реформування та подальшої інституціональної розбудови ОБСЄ. У 2013 році Україна головує у цій організації.

Питання для самоконтролю

1. Завдяки чому стало можливим початок процесу європейської інтеграції?
2. Які основні проблеми ЄС на сьогоднішній день?
3. В яких напрямках і яким чином розширюється ЄС?
4. Чому соціалістична інтеграція не привела до успіху?
5. Яка історія концепції Центрально-Східної Європи?
6. За допомогою яких механізмів відбувається розширення НАТО?
7. Що означає для України розширення НАТО на схід?
8. Які відносини України з європейськими структурами?

Лекція 9. Південна Азія як регіональна підсистема міжнародних відносин.

1. Основні складові Азіатського регіону.
2. Південна Азія як приклад біполярного регіонального порядку
3. Південно-Східна Азія як найбільш успішна регіональна організація АСЕАН.

Основні складові Азіатського регіону.

Азія (не рахуючи Близького Сходу) ділиться на три макрорегіони: Південну Азію (Індія, Пакистан, Мальдіви, Шрі-Ланка, Бангладеш, Непал, Бутан), Південно-Східну Азію (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, Бруней, В'єтнам, Лаос, М'янма, Камбоджа) і північно-східну (Східну) Азію (КНР, Тайвань, Північна і Південна Корея, Японія, можливо, Монголія). Центральна Азія (колишня радянська Середня Азія і, можливо, Монголія) є не макрорегіоном, а субрегіоном макрорегіону Євразія. Кожен регіон утворює окремий комплекс безпеки. Тому назва "Азія" пронизана європоцентризмом - воно має на увазі єдиний в культурному, економічному та інших відносинах регіон, на внутрішній поділ якого не варто звертати уваги. По відношенню до Європи така позиція більш виправдана-вона дійсно являє собою економічне і культурне ціле. Що стосується Азії, до кінця XIX століття китайці і японці не мали уявлення, що живуть в одному регіоні. Навіть згідно з даними 2004 р., Тільки 26% опитаних японців і 30% китайців позначили себе як «азіатів».

Австралія і Нова Зеландія географічно примикають до Азії, але геополітично відносяться до Євро-Атлантичного регіону. Існує також Океанія-не ясно, чи є вона частиною Азії, і якщо ні, то яку практичну цінність може представляти виділення Океанії в окремий регіон.

У роки «холодної війни» Азія стала найважливішою ареною протистояння наддержав. У Східній Азії, зокрема, пролягала одна з основних ліній "стримування" комуністичного впливу, тому США прагнули поставити Регіон під повний військово-політичний контроль. Інтеграційні процеси в Азії знаходяться на самому початку розвиваються по шляху, кардинально відрізняється від Європейського. Ці відмінності обумовлені тим, що:

- Азія, на відміну від Європи, складається з країн різної культури.
- Більшість країн регіону нещодавно звільнилися від колоніальної залежності, що робить вразливими їхні національні почуття.

Процеси економічної інтеграції в регіоні йдуть (найбільш далеко вони просунулися в Південно-Східній Азії), але з політичної точки зору можна говорити лише про співпрацю на діалозі з проблем безпеки. Однак Азія не є анархічним зборами держав. Якщо під політичною інтеграцією мати на увазі певні обмеження суверенітету, то деякі країни Азії вже готові на це піти.

Південна Азія як приклад біполярного регіонального порядку

Регіон географічно суворо обмежений Гімалаями на півночі та Індійським океаном на півдні. У давнину ці обмеження мало що значили, і Індостан був пов'язаний торговими шляхами з сучасною Центральною Азією. Однак після британського завоювання Індії виник Афганістан-буферна держава, що розділяє Центральну Азію та Індію і створює загрози безпеці для обох регіонів. Іноді можна почути, що держави Південної Азії об'єднані спадщиною імперії Великих Моголів. В реальності їх спільні риси обумовлені скоріше тим, що ці країни були частиною Британської імперії. У період британського панування тут були створені сучасні економічні та політичні інститути, виникла місцева англійована еліта, яка досі відносно однорідна (її об'єднує Англійська мова та британізована освіта). Однак, крім цього, держави Південної Азії мають мало спільного між собою. Всі держави регіону багатоетнічні і багаторелігійні, тому всередині них і між ними постійно йдуть конфлікти.

Південна Азія-приклад біполярного регіонального порядку. Найбільші держави регіону-Індія і Пакистан – знаходяться в натягнутих відносинах. Економічні зв'язки між ними слабкі (на відміну від Німеччини та Франції в Європі). Обидві країни (а також Бангладеш) до кінця Другої світової війни становили єдину британську Індію. Однак Індійські мусульмани, що жили в колонії, позначили себе як особливу націю, на основі чого було створено державу Пакистан. Після утворення двох держав глава штату Кашмір, населеного переважно мусульманами, вирішив приєднати його до Пакистану. Коріння конфлікту між Індією і Пакистаном лежать в колоніальному минулому, і його не можна назвати в повному сенсі міждержавним. Кашмір "історично" не належить ні Індії, ні Пакистану - з тією ж ймовірністю кордон міг пройти в іншому місці. Існує також рух за незалежність Кашміру. Сучасна територія Кашміру фактично розділена на три частини: власне індійський Кашмір, підконтрольний Пакистану Азад-Кашмір (вільний Кашмір) і територія, захоплена КНР.

Індія і Пакистан опираються переведенню кашмірського конфлікту в розряд «регіональних», розглядаючи його як двосторонній і не підлягає міжнародному арбітражу. До конфлікту не залучено жодну з держав регіону, крім безпосередніх учасників.

Відразу після досягнення незалежності Індія намагалася втілити в життя ідею азійського регіоналізму (об'єднання Півдня для протидії колоніальної експлуатації з боку півночі), включаючи в регіон і Китай. Індія стала одним з ініціаторів руху неприєднання і "групи 77" в Генеральній Асамблеї ООН. Однак об'єднанчі спроби Індії зазнавали невдачі насамперед у відносинах з найближчим сусід. "Холодна війна" розколола Регіон: Індія активно співпрацювала з СРСР, а Пакистан - з США.

Потенційно Індія є регіональним гегемоном, так як вона в усіх відношеннях могутніше Пакистану. У цієї країни є підстави і для претензій на глобальну роль. Індія володіє ядерною зброєю і значною військовою міццю, її економіка розвивається, а в якості ідейно-філософської основи вона готова запропонувати світу цінності традиційного індуїзму. Реформований індуїзм користується достатньою популярністю За межами Індії.

Але Індія не може перейти з розряду протогегемонів в розряд діючих гегемонів, поки не врегулює відносини з Пакистаном. Тим більше вона не може зайняти заявлену позицію глобального лідера в багатополлярному світі. Крім кашмірського конфлікту у Індії

багато внутрішніх проблем, що перешкоджають її оформленню в якості повноцінного регіонального гегемона і глобальної держави.

По-перше, Індія нестабільна внутрішньо. Ця нестабільність обумовлена насамперед міжконфесійною ворожнечею. Індуїсти відмовляються вважати індійських мусульман повноцінною частиною суспільства. Радикальний індуїзм представлений Партією індійського народу (Бхаратія Джаната Парті) і рухом Вішва Хінду Парішад (Всесвітня рада індусів). Їх мета-створення повністю індуїзованої держави (наприклад, введення смертної кари за вбивство священного індундського тварини - корови). У 1992 р Індуїстські фанатики зруйнували мечеть в м Айодх'я, за переказами, побудовану на місці народження бога Рами. Фанатикіндуїсти переслідують не тільки мусульман, а й християн. Мусульманські радикали відповідають на переслідування актами тероризму. Внесок у дестабілізацію внутрішньої ситуації в Індії внесли також біженці-таміли з Бангладеш і Шрі-Ланки.

Крім релігійних фанатиків, нестабільність у внутрішню політику Індії вносять комуністи маоїстського спрямування. Хоча Комуністична партія в Індії офіційно заборонена, маоїстські партизани діють у Західній Бенгалії та інших областях країни. Від Непалу з півночі на південь Індії проходить так званий «червоний коридор». У цій місцевості ховається понад дев'ять тисяч бойовиків-комуністів. Періодично вони здійснюють терористичні акти (наприклад, захоплення у квітні 2009 р. поїзда з 700 пасажирами).

Оскільки Індія є багатоконфесійною і багаторелігійною Федерацією, для її внутрішньополітичного життя характерні прояви різних форм сепаратизму. Поширений сикхський релігійний націоналізм, метою якого є створення монорелігійної держави Халістан («Країна чистих»). Сикхи компактно проживають в штаті Пенджаб. У 1970-і роки сикхський рух за незалежність різко радикалізувався і в 1984 р прем'єр-міністр Індії Індіра Ганді була вбита власними охоронцями-сикхами, що викликало зворотню реакцію у вигляді сикхських погромів. На даний момент сикхський сепаратизм вважається переможеним або, у всякому разі, перейшов в латентну стадію. Існує також Ассамський сепаратизм, спрямований на суверенізацію штату Ассам, та інші види регіонального сепаратизму.

По-друге, Індія стикається з глибокими соціальними проблемами. За Індексом людського розвитку (на 2009 р.) Індія займає 134-е місце в світі (Китай-92-е). Рівень неписьменності в Індії становить 4 з 10 осіб, у Китаї 1 з 10 осіб (2007). Хоча Індія любить називати себе "найбільшою демократією світу", існує величезний розрив між елітою та рештою суспільства. Офіційно в Індії заборонені касты; на практиці триває дискримінація нижчих каст. Уряд був змушений закріпити за нижчими кастами квоти на навчання у вузах і на обрання в законодавчі органи всіх рівнів.

По-третє, демографічна ситуація залишається серйозною. Попередні Індійські уряди намагалися регулювати народжуваність жорсткими методами, аж до насильницької стерилізації жінок. В результаті народжуваність скоротилася, але все одно залишається високою. Через використання технологій визначення статі дитини до народження виник гендерний дисбаланс: чоловіків більше, ніж жінок.

Незважаючи на внутрішні проблеми, Індія була і залишається набагато сильніше Пакистану. Пакистан-більшою мірою штучна держава, назва якого складена з перших букв, що входять до нього провінцій («Пакистан» означає також «Країна чистих»). За час його існування робилися систематичні спроби зміцнити внутрішню єдність на основі «ідеології Пакистану». Однак дана ідеологія асоціюється з провінцією Пенджаб, звідки рекрутується велика частина армії. Не всі провінції схвалюють оголошення урду державною мовою (наприклад, у провінції Синдхі). У 1971 р., на хвилі протестів проти нав'язування урду Бенгальському населенню, Східний Пакистан відколовся і утворилася держава Бангладеш.

Історія Пакистану являє собою також цикл спроб ісламізувати цю країну. Найбільш значна з них була зроблена після військового перевороту 1977 р генералом Зією уль-Хаком. Однак ісламізація внутрішнього життя Пакистану поєднувалася зі стійкою проамериканською орієнтацією зовнішньої політики. Ймовірно, через це внутрішнє протиріччя проект Зії уль-Хака зазнав невдачі.

Іслам, слід зазначити, не завжди служить фактором консолідації. Крім сунітської більшості, в Пакистані проживає близько 20 мільйонів шиїтів, лояльність яких державі знаходиться під сумнівом. В даний час внутрішня згуртованість в Пакистані залишається слабкою. Багато спостерігачів вважають, що індо-пакистанський конфлікт може вирішитися через подальше ослаблення (аж до розпаду) Пакистану, що автоматично припинило б суперечку.

Значний вплив на ситуацію в Південній Азії надає позарегіональний фактор-відносини Індії і Пакистану з Китаєм. Індокитайські відносини затьмарені наступними факторами:

(1) розбіжності між Індією і КНР з проблеми Тибету, які в 1962 р призвели до збройних зіткнень. Індія визнала Китайський суверенітет над Тибетом тільки в 2003 р. досі на її території знаходять притулок далай-лама і близько 100-120 тис. біженців з Тибету.

(2) прикордонна суперечка: Китай претендує на частину Північного Сходу Індії, Індія-на частину північного заходу Китаю.

(3) Китай надавав і продовжує надавати підтримку Пакистану в кашмірському питанні.

(4) Китай виступає проти претензій Індії на місце постійного члена РБ ООН, можливо, тому, що хоче залишитися єдиною азійською державою, представленою в РБ.

В даний час США підтримують Індію як потенційну противагу гегемонії Китаю у всій Азії. Індійсько-Американський торговий оборот зростає, в той час як у відносинах Індії з Росією спостерігається застій. Від політики неприєднання Індія перейшла до лояльності по відношенню до США у відповідь США закрили очі на проведення Індією в 1998 р. ядерних випробувань і на те, що Індія відмовляється підписати договір про нерозповсюдження ядерної зброї. США ввели економічні санкції проти Індії, але швидко їх скасували.

Регіональна інтеграція в Південній Азії заблокована протистоянням Індії та Пакистану. Проте в 1985 р. утворена СААРК - Асоціація регіонального співробітництва Південної Азії (South Asian Association for Regional Cooperation, SAARC). Організація була створена в рамках так званої «доктрини Картера», що передбачала збільшення числа регіональних організацій, що об'єднують некомуністичні країни. Реальна діяльність обмежувалася проблемами культури і освіти, питання безпеки були виключені зі сфери розгляду. У січні 2004 р. укладено угоду про Південно-азійську зону вільної торгівлі (САФТА) на основі СААРК, що увійшло в силу в 2006 р. найбільшим досягненням САФТА вважається відносне примирення Індії і Пакистану.

У 2005 р. статус спостерігача в СААРК отримав Китай. Формується механізм співпраці "СААРК-Китай". У 2007 р. Китай вперше взяв участь у саміті СААРК. З 2007 р. членом СААРК є Афганістан, що дає привід включити цю державу в Південну Азію.

Південно-Східна Азія як найбільш успішна регіональна організація АСЕАН
Геополітична важливість Південно-Східної Азії визначається насамперед Малаккською протокою, яка є найкоротшим шляхом для транспортування нафти та інших товарів між Сходом і Заходом. Через Малаккську протоку проходить приблизно 30% світової нафти. Тому великі держави завжди проявляли особливу увагу до ПСА, намагаючись встановити над нею контроль.

Термін "Південно-Східна Азія" набув сучасного змісту в ході Другої світової війни. Він ставився до конгломерату держав, що стоять на капіталістичному шляху розвитку і залишаються вірними партнерами США. Як і перед Європою перед Азією стоїть проблема розширення регіональних організацій, подібних АСЕАН, і їх переходу на

метарегіональний або трансрегіональний рівень. Процеси інтеграції можуть піти в іншому напрямку. Можливо, скоро доведеться переглянути колишній регіональний поділ Азії.

ЮВА характеризується винятковою неоднорідністю, держави регіону належали різним колоніальним імперіям (крім Таїланду, що зберігав незалежність). В'єтнам Камбоджа і Лаос входили до Французького Індокитаю, Малайзія, Сінгапур, М'янма і Бруней належали Британії, Індонезія -- Голландії, Філіппіни - спочатку Іспанії (до 1898 р.) Потім - США. Національна ідентичність більшості держав субрегіону не устоялася і знаходиться в процесі формування. Утворення нових національних держав триває (Східний Тимор відокремився від Індонезії після збройного конфлікту в 2000 р.).

Проте АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії, 1967) традиційно розглядається як друга найбільш успішна РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ після ЄС. Її називають "дивом третього світу". Спочатку АСЕАН являла собою союз п'яти країн (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур і Таїланд), в 1984 р приєднався Бруней, в 1995 - В'єтнам, в 1997 - Лаос і М'янма, в 1999-Камбоджа.

АСЕАН не була організацією строго економічного характеру. Вона була створена в рамках американської стратегії "оточення" Радянського Союзу кільцем антикомуністичних військових союзів, щоб протистояти регіональному «комуністичному блоку» на чолі з В'єтнамом. В'єтнам після об'єднання в 1975 р. володів найсильнішою в регіоні армією, викликаючи страх у сусідніх держав, перш за все - у Сінгапуру, який ініціював створення АСЕАН. Страх перед В'єтнамом доходив до того, що Таїланд і навіть Китай надавали підтримку «червоним кхмерам», які боролися проти в'єтнамського вторгнення в Кампучію (1978). Внутрішня політика членів АСЕАН характеризувалася переслідуванням комуністів, аж до їх фізичного знищення.

В рамках асоціації були намічені три напрямки співпраці: (1) встановлення добросусідських відносин в регіоні; (2) стримування поширення комунізму; (3) боротьба комуністичними повстанцями всередині кожної країни учасниці. Військово-політичне співробітництво займає в діяльності АСЕАН значне місце. Її члени проводять постійні спільні навчання, і при необхідності буде нескладно домогтися координації дій і оперативної сумісності їх збройних сил. Зараз поширення комунізму не загрожує регіону, тому АСЕАН, як і Організація Американських держав, переорієнтувалася на підтримку трансформації колишніх комуністичних країн в ринкові економіки, хоча вона не ставить за мету привнести в них сучасні демократичні процедури. Економічна інтеграція країн АСЕАН почалася після закінчення «холодної війни». У 1992 р. було прийнято рішення створити Зону вільної торгівлі АСЕАН (АФТА), що вступило в силу через рік. Економічна криза 1997-1998 рр. стала пробним каменем для країн АСЕАН. Вони прийняли рішення продовжувати інтеграцію, не скотитися до фрагментації і створити до 2015 р. Економічне співтовариство АСЕАН. Кінцевим результатом інтеграції повинен стати валютний союз, подібний Європейському. В рамках АФТА найбільш розвинені держави регіону вже скоротили тарифи до 5% або повністю ліквідували тарифи на домовлену продукцію. Однак товари стратегічного призначення не підлягають ліквідації тарифів і вільній торгівлі.

Економічна інтеграція АСЕАН йде повільніше і складніше, ніж в ЄС, НАФТА і навіть МЕРКОСУР. Експерти відзначають, що держави АСЕАН «відстають» у виконанні поставлених цілей і змушені постійно відсувати терміни виконання прийнятих рішень.

Особливістю економічної інтеграції в пса є необхідність створення взаємопов'язаної інфраструктури (яка в Європі вже є) - автомобільних і залізниць, ліній морських і повітряних комунікацій, газопроводів, енергосистем. Частиною інтеграційних зусиль АСЕАН є плани дій щодо захисту навколишнього середовища, боротьби з наркотрафіком та міжнародної організованої злочинністю. Те, що об'єднання країн АСЕАН переслідує цілі розвитку, визначається наявністю специфічного аспекту співпраці та інтеграції, який не можна віднести ні до економіки, ні до політики: інтеграція в галузі розвитку людських ресурсів з метою зробити їх більш конкурентоспроможними в сучасній економіці.

Після закінчення "холодної війни «відбулася зміна політичних цілей АСЕАН - від стримування комунізму вона перейшла до» кооперативної безпеки". АСЕАН будується на принципі «включності». Її членом став не тільки В'єтнам, а й «держави-парії» - М'янма і Камбоджа. (У 1990 р. владу в М'янмі захопила військова хунта. З тих пір Країна піддається міжнародним санкціям і політичному тиску. По відношенню до М'янми і Камбоджі АСЕАН проводить політику "конструктивного залучення". АСЕАН зробила значний внесок у підготовку виборів 1998 р. в Камбоджі і визнала їх результати досить демократичними, щоб відкрити цій країні зелену вулицю для вступу.

Проте події в Камбоджі виступили каталізатором процесу політичної консолідації (якщо не інтеграції) АСЕАН. Зазвучали заклики перейти від» конструктивного залучення «до» конструктивного втручання " в тих випадках, коли події всередині якої-небудь країни становлять загрозу регіональній стабільності. Це виправдовувалося тим, що» конструктивне залучення " (особливо у випадку з М'янмою) не призвело до значущих результатів. Таїланд закликав до політики "гнучкого залучення", заснованої на тому, що грань між внутрішніми і зовнішніми справами значно розмита, і ті внутрішні справи, які зачіпають безпеку регіону або відносини регіону з іншими країнами, не можуть вважатися такими. Однак офіційною політикою АСЕАН ідея "гнучкого залучення" не стала.

Нездатність АСЕАН подолати "порог втручання" пов'язана з наявністю в ній двох ярусів. Як і ЄС, АСЕАН після розширення стикається з проблемою взаємин між старими членами (більш розвиненими, інтегрованими, стабільними) і новими (нестабільними, недостатньо економічно розвиненими). Філіппіни і Таїланд виступали за втручання, Індонезія, Малайзія, М'янма і В'єтнам-проти. Американські аналітики вважають, що відбувається боротьбою "політично відкритих" (прозахідних) держав і "політично закритих" (менш прозахідних - це особливо вірно по відношенню до Малайзії). Оскільки рішення приймаються на основі консенсусу, ця перешкода виглядає непереборною.

У 2007 р. на саміті в Сінгапурі прийнятий Статут АСЕАН - перший документ, що накладає на підписали його країни юридичні зобов'язання. До 2015 р. заплановано перетворення АСЕАН в потужну регіональну організацію широкого профілю, подібну Євросоюзу; повинні бути створені три типи спільнот: економічне, співтовариство безпеки і соціокультурне. Лідери АСЕАН розуміють, що міжурядовий підхід вичерпав себе і що необхідно переходити на новий рівень інтеграції: створювати інститути, подібні, європейським, але їм бракує можливостей для реалізації таких проектів.

Деякі експерти вважають, що АСЕАН поступово трансформується в плюралістичне співтовариство безпеки, засноване не на юридичних інститутах західного типу, а на процесах міждержавної взаємодії. Як в Європі, в Азії з'явилися "АСЕАН-скептики" і "АСЕАН-оптимісти". Позиція скептиків зрозуміла: вони вважають, що країни АСЕАН занадто сильно відрізняються один від одного, щоб в доступному для огляду майбутньому створити співтовариство безпеки. "АСЕАН-оптимісти", серед яких слід згадати насамперед американського дослідника Амітава Ачар'ю (Acharya), дотримуються конструктивістського підходу до регіоналізації, вважаючи, що інакше появу АСЕАН не можна пояснити. Основою Асоціації є єдність цінностей, але не ліберально-демократичних, а таких як антикомунізм і прихильність ринковій економіці з сильним впливом держави

У Куала-Лумпурській декларації 1971 р. країни АСЕАН проголосили створення в регіоні зони миру, свободи і нейтралітету. Незабаром вони підписали договір про дружбу і співробітництво (Балі, 1976 р.), що вимагає поваги суверенітету один одного і прихильності мирному вирішенню суперечок, після чого в регіоні встановилася довіра, результатом якого стало «почуття спільноти».

А. Ачар'я вважає «що» шлях АСЕАН " (процес регіональних взаємодій і співробітництва, заснований на консенсусі і запереченні конфронтації) допомагає становленню регіональної свідомості не менше, ніж європейський шлях створення формальних інститутів. "Шлях АСЕАН" передбачає, по-перше, відсутність формальних

механізмів і процедур вирішення конфліктів. У балійському договорі передбачений орган для вирішення конфліктів-Вища рада, але він ніколи не збирався. По-друге, АСЕАН спирається на консенсус і дружні відносини, а не на суперництво. АЧАР'Я вважає, що АСЕАН використовувала досвід общинної демократії, яку практикує сільське населення країн - учасниць. На його думку, наступні факти доводять перетворення АСЕАН в зароджується "співтовариство безпеки:

(1) зі створених в Азії регіональних організацій (СЕНТО та інші) вижити змогла тільки АСЕАН;

(2) після заснування АСЕАН її члени жодного разу не опинилися в стані збройного конфлікту один з одним ("скептики" вказують, що причинно-наслідковий зв'язок між цими фактами не доведена);

(3) АСЕАН зіграла ключову роль у вирішенні конфлікту між Камбоджею і В'єтнамом в кінці 1980-х років (це не зовсім вірно, так як головну роль зіграли все ж великі держави і ООН);

(4) АСЕАН вживає заходів щодо інтеграції в регіональні структури своєї «периферії» (Китаю, Південної Кореї, Японії).

"АСЕАН-скептики" нагадують, що АСЕАН не є оборонним союзом і її члени забезпечують свою безпеку через позарегіональні альянси (в основному з США). До того ж, якщо слідувати визначенню спільноти безпеки, даному К. Дойчем, держави АСЕАН повинні бути нездатні навіть уявити війну один з одним. Але у всіх цих країнах зростають військові витрати-ознака, що вони, якщо і не збираються воювати, все ж здатні «уявити» війну. До початку "азіатської кризи" 1997-1998 рр. у пса велися розмови про азіатську ідентичність, азіатські цінності, азіатську стратегічну культуру. Перевага обов'язків правам, колективу індивіду, повага до авторитету влади і старших, гармонія замість конфронтації, значимість родинних зв'язків - - приблизно такими представлялися азіатські цінності. Виникла конфронтація між конфуціанськими і буддійськими цінностями. Відсталість Лаосу і М'янми намагалися пояснити їх прихильністю буддизму. Після кризи, що розорила і "буддійські", і "конфуціанські" країни, розмов на цю тему стало значно менше.

Проте АСЕАН продовжує спроби виробити регіональні цінності, регіональний менталітет. Політичні системи країн АСЕАН мають багато спільного-недостатній рівень змагальності на виборах, відсутність реальної багатопартійності, обмежені свободи індивіда і преси, не повністю незалежна судова система, авторитарне керівництво. Вони відомі як "м'який авторитаризм», «освічений деспотизм» або "керована демократія".

Можливо, АСЕАН дійсно є спільнотою безпеки на ранній стадії розвитку, але це не скасовує збереження в ЮВА старих схем гегемонічного суперництва. Єдиний регіональний комплекс безпеки Південно-Східної Азії можна розділити щонайменше на два субкомплексу: континентальний Індокитай (протогегемон - В'єнам, суперник - Таїланд) і приморська частина (протогегемон - Індонезія, суперник-Малайзія). Якби В'єтнаму та Індонезії вдалося досягти статусу гегемонів на субрегіональному рівні, вони могли б вступити в боротьбу за домінування у всій пса, але цього не сталося.

До початку 1979 р В'єнам за підтримки СРСР включив Лаос і Камбоджу в сферу свого впливу, домігшись фактичної гегемонії над материковою частиною пса. Однак після закінчення "холодної війни «В'єтнаму довелося покинути освоєні зони, відмовившись від планів створення підконтрольної йому» Індокитайської Федерації". Вступ до АСЕАНУ фактично означав відмову В'єтнаму від гегемонії як на субрегіональному, так і на регіональному рівні.

Страх перед можливою гегемонією Індонезії в ЮВА є, поряд з необхідністю протистояти В'єтнаму, однією з підстав створення АСЕАН. Вступ Індонезії в асоціацію був результатом її економічного і політичного ослаблення, яке призвело в 1967 р. до зміни режиму, після чого Індонезія відмовилася від планів по встановленню примусової гегемонії в регіоні. Але навіть в рамках АСЕАН Індонезія зажадала для себе статусу

"першої серед рівних". Зберігаючи мир у відносинах з партнерами по асоціації, Індонезія не зупинилася перед силовим захопленням Східного Тимору 1976 р.

Фінансова криза 1997-1998 рр. сильно послабила Індонезію. Їй довелося прийняти умови допомоги Міжнародного валютного фонду, а в 1999 р. вона позбулася Східного Тимору. Цю країну часто називають "розпадається імперією". Історично в політиці і культурі країни домінують яванці, що викликає невдоволення інших етнічних груп. В Індонезії діють сильні сепаратистські рухи, наприклад, в провінції Аче. Набирає силу ісламський радикалізм, раніше не характерний для населення країни. Можна сказати, що Індонезія втратила або поступово втрачає особливе становище в АСЕАН. З протогогемона вона перетворюється на джерело нестабільності і загроз: радикального ісламізму, нелегальної міграції, піратства в Малаккській протоці. Як і інші країни ЮВА, Індонезія побоюється китайського впливу і все більше покладається на США в забезпеченні регіональної безпеки.

З географічних причин Австралія, хоча і є геополітично, економічно і культурно частиною заходу, намагається грати в ЮВА все більшу роль. У 1999 р. прем'єр-міністр Австралії Ховард заявив, що Австралія повинна стати «помічником шерифа» (тобто США) для Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Процес відділення Східного Тимору від Індонезії Австралія намагалася використовувати, щоб утвердитися в якості протогогемона. Ще в 1995 р. Австралія, прагнучи інтегруватися в регіональні економічні та політичні структури, уклала з Індонезією оборонну угоду. Але вже в 1999 р. Австралія фактично очолила миротворчу операцію ООН на острові. Країна включилася також в миротворчі операції в Бугенвілі (Папуа-Нова Гвінея) і на Соломонових островах.

Можна стверджувати, що в Південно-Східній Азії склалася слабка система колективної безпеки, що запобігає військове суперництво протогогемонів. У 1995 р. регіон був оголошений без'ядерною зоною. Можна навіть почути, що в Європі інтеграція йде де-юре, а в Азії - де-факто. Зрозуміло, не варто применшувати рівень інтеграції в пса. Однак цей регіон поки не можна назвати плюралістичним співтовариством безпеки. Політичній інтеграції регіону перешкоджають такі чинники:

- Відсутність наднаціональних інститутів.
- Труднощі в прийнятті рішень (принцип консенсусу) і проведенні їх в життя.
- Відсутність об'єднуючої ідеї.

Питання для самоконтролю

1. У чому причини слабкості інтеграційних процесів в Південній Азії?
2. Наскільки порівнянні за силою Індія і Пакистан?
3. Чи можна назвати Індію глобальної (великої) державою?
4. Які основні проблеми індо-китайських відносин?

Лекція 10. Північно-Східна і Південно-Східна Азія як субрегіональна підсистема міжнародних відносин.

1. Східна (Північно-Східна) Азія.
2. «Велика Східна Азія» - формування метарегіону.
3. Україна в азіатських інтеграційних процесах.

На відміну від Південно-Східної Азії, цей регіон не відчував прямого Європейського колоніального панування. Тут була власна потужна колоніальна держава-Японія. Як відомо, з 1635 р. Японія повністю закрилася від контактів з європейцями. Тільки в 1853-1854 рр. ізоляція була припинена під прямою загрозою американських бойових кораблів.

Почалася епоха модернізації на основі традиційних японських соціальних інститутів. Модернізація та індустріалізація (1895-1919) зажадали сировинних ресурсів і робочої сили.

У 1930-1940-і роки Японія виступила з проектом «Великої східноазійської сфери спільного процвітання» і приступила до насильницької «інтеграції» регіону: окупувала Тайвань і Корею, захопила значну частину прибережного Китаю і Маньчжурію. Тайвань став постачальником сільськогосподарської продукції, Корея і Маньчжурія забезпечували мінеральні ресурси і вугілля (основу японської сталеливарної промисловості). У 1942-1943 рр. "сфера спільного процвітання" охоплювала величезний простір від Сахаліну через Корею, Східний Китай, Індокитай, Малаккський півострів, індонезійський архіпелаг і доходила до півночі Нової Гвінеї, Соломонових і Маршаллових островів. Ця сфера майже повністю збігається зі сферою комерційних інтересів сучасної Японії, включаючи Австралію, яка стала для неї основним джерелом сировини. Історія Китаю розвивалася інакше. Європейський вплив проникало в країну безперешкодно. До середини ХІХ століття Китай опинився під повним контролем європейських держав, частково позбутися якого вдалося тільки після революції 1911 - 1912 рр., а повністю - після приходу до влади комуністів.

Після Другої світової війни радянсько-китайські відносини пройшли шлях від палкої дружби до відвертої ворожості. Довгий час зовнішня політика Китаю йшла в загальному руслі з іншими соціалістичними країнами. До 1965 р. Китай сформулював власні підходи, що полягали в тому, що СРСР здійснює по відношенню до Китаю ворожу політику, і допускали можливість змови США і СРСР проти Китаю. У 1966 р.в Китаї почалася «культурна революція», і він порвав зв'язки з СРСР.

Мао Цзедун розробив теорію "трьох світів", яку в Китаї оголосили найбільшим внеском у розвиток марксизму-ленінізму. За цією теорією, США і СРСР утворюють "перший світ". Проміжні держави, наприклад, Канада, належать до "другого світу". До "третього світу" відносяться Азія, за винятком Японії, Вся Африка і Латинська Америка. Класова боротьба йде між народами всього світу, з одного боку, і двома гегемонами - Радянським Союзом і Сполученими Штатами, з іншого. На Китаї лежить відповідальність об'єднання інших країн у боротьбі проти гегемонії наддержав. СРСР позначався в китайській риторичі як ревізійністська і соціал-імперіалістична Країна. Китай намагався переконати Компартії країн, що розвиваються, не підтримувати відносин з СРСР.

Починаються радянсько-китайські прикордонні інциденти, у зв'язку з чим в 1966 р радянські війська були введені в Монголію. Радянський Союз зміцнює кордон з Китаєм, починає будівництво Байкало-Амурської магістралі, яка в разі війни повинна була служити для підвезення стратегічних вантажів. Підготовка до війни на Далекому Сході лягає додатковим тягарем на радянську економіку, виснажену гонкою озброєнь з США.

Мао вважав, що його теорія дозволяє Китаю вийти за рамки «холодної війни» і не приєднуватися до жодної з ворогуючих сторін. Однак в реальності це здавалося неможливим. Замість того щоб стати «третьою силою», Китай став союзником Заходу в «холодній війні». Приблизно з 1972 р. США починають використовувати Китай проти СРСР, змушуючи його приєднатися до одного з двох світових полюсів. У 1972 р. президент Р. Ніксон відвідує Китай, після чого американо-китайські відносини різко поліпшуються. СРСР вже називають головним ворогом Китаю, так як він «прикривається прапором соціалізму». До кінця 1970-х років Китайська доктрина виливається в ідею об'єднання всього світу проти СРСР (в 1979 р в ході візиту в США Ден Сяопін закликав американців, Європу і Японію об'єднатися для боротьби з Радянським гегемонізмом).

Сучасна зовнішньополітична доктрина КНР не передбачає перетворення країни в наддержаву або навіть в гегемона Східної Азії. Китайське уявлення про багатополлярний світ передбачає, що Китай повинен стати одним з полюсів у цьому світі, але не глобальним гегемоном. Протягом тривалого часу Китайський представник в РБ ООН головним чином утримувався при голосуванні. У 1990-1996 рр. Китай 27 разів

утримувався при голосуванні щодо примусових заходів (включаючи антиіракську операцію 1991 р.), тим самим висловлюючи одночасно незгоду і небажання блокувати запропоновані західними країнами резолюції.

Китай веде зовнішньоекономічну діяльність глобального масштабу, що охоплює всю Азію, Африку, Близький Схід і Латинську Америку. Це пояснюється рядом факторів. По-перше, Китаю необхідні джерела безперервних поставок енергетичних та інших природних ресурсів. Майже третина нафти надходить до КНР з країн Африки, близько половини - з Близького Сходу. По-друге, країни, що розвиваються є ринком збуту китайських товарів. По-третє, нафтовиробничі арабські країни готові інвестувати в китайську економіку. Інтереси КНР в світі, що розвивається стикаються з інтересами США і західних країн. Останні програють змагання, так як КНР не обставляє свою економічну діяльність політичними умовами, не звертає уваги на переслідування опозиції, права людини та інші питання, що хвилюють Захід. Китай надає економічну допомогу країнам Африки, правлячі режими яких знаходяться під міжнародними санкціями (Судан, Зімбабве), захищає їх інтереси в РБ ООН. З 15 діючих в Судані іноземних компаній 13 Китайські. Крім цього, китайські державні компанії мають можливість працювати в збиток, так як користуються допомогою уряду. Тому вони іноді керуються не вигодою, а стратегічними міркуваннями.

Офіційно Китай прагне лише до повернення так званих "втрачених територій", пред'являючи претензії майже всім своїм сусідам (наприклад, Індії). На цьому шляху країна досягла значних успіхів, повернувши Гонконг, Макао, отримавши від Росії колись спірні острови на річці Амур. Керівництво КНР також оголосило про захист всіх китайців незалежно від країни проживання (щось подібне російській доктрині захисту співвітчизників за кордоном). При цьому КНР не пропонує ні глобального, ні навіть регіонального ідеологічного проекту, навколо якого могли б згуртуватися можливі союзники. Китай після короткочасного панування маоїзму не має месіанських амбіцій. Тому він навряд чи захоче кидати Сполученим Штатам геополітичний виклик і боротися за глобальну гегемонію. Швидше він буде для США економічним конкурентом, але геополітичним союзником (як Європа і Японія). Вже з'явився неологізм "Кімеріка" - Китай плюс Америка, - який, швидше за все, буде більш адекватно відображати геополітичну реальність недалекого майбутнього.

Китай, безумовно, являє собою сильну регіональну державу. Однак численні внутрішні проблеми заважають йому не тільки зайняти лідируючі позиції в Азії, а й претендувати на позицію глобальної держави, одного з полюсів багатопольярного світу. Серед цих проблем необхідно назвати наступні:

(1) розвиток китайської економіки носить екстенсивний характер і багато в чому відбувається за рахунок руйнування навколишнього середовища. Близько 80 % всіх водойм в КНР отруєно промисловими відходами; відбувається опустелювання. На відміну від західних держав у Китаю немає можливості переносити шкідливі виробництва за кордон. У Китаї не вистачає природних ресурсів; майже всі вони імпортуються. Єдиний енергетичний ресурс країни-вугілля, але замінити ним нафту неможливо через загрозу екологічної ситуації.

(2) Як будь-яка країна, що розвивається, Китай стикається з численними соціальними проблемами. Поглиблюється розшарування між багатими і бідними, міським і сільським населенням, приморськими і материковими регіонами. Міський житель (42% населення) у 2005 р. отримував приблизно 100 доларів на місяць, а сільський (58%) - 400 доларів на рік. У Китаї 200-300 млн безробітних (точні цифри назвати складно, так як статистика закрыта). Зберігається високий рівень корупції і так званого "розкладання" вищих чиновників. Соціальні проблеми викликають невдоволення населення і періодичні масові хвилювання.

(3) у Китаї склалася важка демографічна ситуація. Занадто велика кількість населення лягає важким тягарем на економіку і соціальну сферу. Після введення жорстких

заходів обмеження народжуваності країна зіткнулася зі старінням населення, але пенсійна система фактично відсутня. Виник гендерний дисбаланс: переважання чоловічого населення над жіночим, так як за традицією сім'ї намагаються мати дитину чоловічої статі. Уряд ввів заборону на визначення статі дитини до народження, але він мало допомагає. Проблему представляє не тільки кількість, а й якість населення: відносно мале число людей з вищою або хоча б середньою освітою.

(4) перед країною стоїть проблема сепаратизму. Осередками етнічного сепаратизму є Тибет і Синьцзян-Уйгурський автономний район. Однак значно більшу загрозу цілісності країни представляє неетнічний економічний сепаратизм багатих приморських регіонів. Приморський Китай займає 20% території, але там проживають 62 % населення, він виробляє 75 % ВВП і залучає 90% іноземних інвестицій.

Основна проблема у відносинах КНР із зовнішнім світом незалежність острова Тайвань (невизнаної Китайської Республіки). Китай систематично дає зрозуміти, що проголошення островом незалежності може викликати силову відповідь. Ситуація ускладнюється тим, що в 1979 р. США дали неофіційну гарантію допомоги Тайваню в разі вторгнення КНР.

У Східній Азії не з'явилося регіональних організацій, - ні чисто економічних, ні широкого профілю, ні тим більше військових блоків. При цьому ступінь економічної інтегрованості регіону на мікрорівні (приватні фірми, індивіди, громадянське суспільство) зростає, що дозволяє говорити про «природну» або неформальну, регіоналізацію. Наприклад, якщо графічно зобразити регіональну виробничу мережу компанії «Тойота», стає очевидним високий рівень економічної мікрорегіоналізації за відсутності формальних угод.

Система безпеки регіону заснована двосторонніх відносинах ключових держав, а також їх відносинах з США, Японія і Південна Корея утворюють військово-політичний блок, неамериканські учасники якого повністю залежать від свого партнера. Ні Японія, ні Південна Корея не здатні самостійно захистити себе в разі війни. Незважаючи на економічну силу цих двох країн, в політичному сенсі вони не можуть розглядатися навіть як значні регіональні актори. Японію не випадково називають економічним гігантом і політичним карликом. Третя за економічною могутністю держава світу не має права на ведення війни і створення власних збройних сил. У найближчому майбутньому вона не зможе володіти ядерною зброєю.

Крім тайванського питання, в регіоні існує кілька невирішених територіальних суперечок: з приводу Парасельських островів (Китай-В'єтнам), островів Спратлі (Китай - Тайвань - В'єтнам - Філіппіни - Малайзія) і розмежування водного простору в Тонкінській затоці (Китай-В'єтнам). Ці суперечки викликані в основному прагненням залучених держав розробляти природні ресурси континентального шельфу. Однак зазначені суперечки не призводять до військових зіткнень. В цілому держави Східної Азії живуть у світі один з одним.

Проблему для країн Східної Азії представляє небажання Японії визнати, що вона була головним призвідником світової війни в Азії і що японські солдати здійснювали звірства по відношенню до мирного населення. Згідно з офіційною японською версією, війна в Азії почалася з вини Китаю. Японці також заперечують так звану наньцзінську різанину 1937 р. - масове вбивство мирних жителів Китаю японськими солдатами. Військові злочинці, страчені за рішенням Токійського трибуналу, згідно синтоїстським віруванням, знаходяться в храмі Ясукуні - притулок душ загиблих воїнів, які є об'єктом шанування. Храм і військовий музей при ньому - центр японського реваншизму. Таким чином, спадщина Другої світової війни досі отруює міжнародний клімат у Східній Азії і заважає інтеграційним процесам. Протогегемони Японія і Китай продовжують відчувати один одного як загрозу. У Китаї сильні антияпонські настрої, в Японії антикитайські. У Кореї досі жива недобра пам'ять про японське колоніальне панування 1910-1945 рр.

"Велика Східна Азія" - формування метарегіону.

У середині 1990-х років починають поступово стиратися зв'язку між регіонами Південно-Східної і Північно-Східної Азії. З'являються організації та ініціативи, які можна назвати трансрегіональними, якщо виходити з класичної схеми регіонального поділу світу. Якщо цю схему дещо модифікувати, мова піде про формується метарегіон Східної Азії, що об'єднує ЮВА і СВА. Якщо до цього регіону приєднається Південна Азія, то його можна буде назвати "великою Східною Азією".

"Платформою" формування Східної Азії є АСЕАН. Як і Європейський союз, вона стала «трійником», до якого підключаються нові регіональні учасники. Зрозуміло, проект Східної Азії міг бути реалізований після того, як припинився розкол по лініях «холодної війни» між країнами «соціалістичної» і «капіталістичної» орієнтації.

Як вже говорилося в главі 5, Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) стало першою трансрегіональною організацією, що охопила всі країни Східної Азії. Але в АТЕС немає нічого специфічно "східноазіатського", її трансрегіональний характер не підлягає сумніву. Тому експерти відзначають дві конкуруючі тенденції: одна - до утворення «закритого клубу» східноазіатських країн (в перспективі - включаючи південноазіатські), інша - до формування трансрегіональних відкритих організацій, що включають всі держави, що мають вихід до Тихого океану (або навіть не мають виходу до океанів, як Монголія). Пропагандистом першого варіанту був прем'єр-міністр Малайзії Махатхір Мохамад (перебував на цій посаді в 1991-2006 рр.), який запропонував створити Східноазіатську економічну групу, що включає країни АСЕАН, Китай, Японію, Південну Корею, Гонконг і Тайвань, але виключає НЕАЗІАТСЬКІ країни. Однак ідея не отримала підтримки сусідів по регіону (в першу чергу - Японії та Індонезії). Вдалося домогтися лише створення в структурі АТЕС Східноазіатського економічного кокусу (1991).

Другий варіант (відкрите співтовариство всіх тихоокеанських країн) був реалізований при створенні АТЕС, яке ініціювали Японія і Австралія (найближчі союзники США в регіоні). Виникає враження суперництва в Східній Азії "двох регіоналізмів«, кожен з яких спирається на конструктивістську ідею «побудови» регіонів з наявного в наявності матеріалу. Географічні рамки Східної Азії постійно розсуваються, наприклад, багато експертів тепер включають в цей регіон Індію - по-перше, тому, що вона економічно тісно пов'язана зі східноазіатськими країнами, по-друге, тому, що її розглядають як геополітичну протизагу Китаю. Відкритим залишається питання про включення Росії в «велику Східну Азію» і її ролі там.

Економічна криза змусила АСЕАН у 1997 р. виступити з ініціативою створення групи «АСЕАН плюс три» (АПТ), тобто КНР, Японія, Республіка Корея, яка сприяла б створенню в Східній Азії власних (незалежних від Заходу) механізмів взаємодопомоги. Мета АПТ формування "Великої Східної Азії" за допомогою всіх видів співробітництва, включаючи політичне. Однак останнє зводиться до невійськових загроз безпеці: боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, торгівлею наркотиками.

Криза оголила неприємний факт: при високому ступені економічної взаємозалежності країни Східної Азії не володіли необхідними для протидії кризі механізмами співпраці. У 2000 р. країни АПТ підписали так звану "ініціативу Чіангмай" (за назвою міста в Таїланді), що створювала механізм захисту їх валют через отримання іноземної валюти для інтервенцій під заставу державних облігацій. За наступне десятиліття створено понад 50 ініціатив співпраці країн АПТ, включаючи економіку і фінанси, політику і безпеку, культуру, екологію і туризм. Крім цього, в Східній Азії укладено більше 44 дво- і багатосторонніх преференційних торгових угод (в 1997 р в регіоні була тільки одна така угода - Зона вільної торгівлі АСЕАН). Залишається, однак, неясним, як багато з цих угод дійсно набуло чинності. Поки "АСЕАН плюс три «можна назвати скоріше серією двосторонніх угод» АСЕАН плюс один", ніж багатосторонньою економічною інтеграцією.

У 2005 р. в Малайзії пройшов перший Східноазіатський саміт (ВАС), в якому брали участь всі члени АСЕАН, Китай, Південна Корея і Японія. З тих пір саміти проходять

щорічно. Саміт 2009 р. пройшов у форматі АСЕАН + 6 (10 країн АСЕАН, Китай, Японія, Південна Корея, Індія, Австралія і Нова Зеландія). Спочатку планувалося, що вас прийде на зміну механізму «АСЕАН плюс три», але в кінцевому підсумку обидва інститути змушені співіснувати.

Довгострокові цілі вас поки не зрозумілі. Планується створення регіональної організації типу "міні-ООН" - Східноазійської спільноти в тому ж складі. Якщо така спільнота виникне, третій елемент глобальної економічної тріади отримає інституційне оформлення. Однак поки Східна Азія не має ознак закритого торгового блоку: велика частина преференційних торгових угод укладається з позарегіональними партнерами. Частка внутрішньорегіональної торгівлі в країнах Східної Азії після різкого зростання в 1995 р залишається приблизно на одному рівні.

Якщо говорити про політичну співпрацю, ідея "Великої Східної Азії" (разом з Китаєм і Японією) викликає сумніви. По-перше, невідомо, чи збережуться в регіоні тимчасові державні кордони в доступному для огляду майбутньому. Вже намітилися стійкі економічні зв'язки між мікрорегіонами окремих держав, що в перспективі підривають суверенітет («трикутники зростання»). По-друге, сумнівна можливість вступу в регіональну організацію на основі АСЕАН всіх регіональних протогогемонів (Китаю, Японії та Індії). Стійкі регіональні союзи включають зазвичай не більше одного по-справжньому потужного гегемона. Можна сказати, що навіть один гегемон в регіональній організації-щось на зразок слона в посудній крамниці. Два гегемони означали б двох слонів, і регіональна інтеграція не мала б перспективи.

Нарада по взаємодії і заходам довіри в Азії (СВМДА) - азіатський аналог ОБСЄ, створений в 2002 р., можна було б назвати «міні-ООН», якби не слабкий вплив цієї організації. Проте організація має певне значення як форум для обговорення проблем безпеки і Росія входить в число учасників СВМДА.

Україна в азіатських інтеграційних процесах

Розбудова відносин з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) є одним з пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Важливість розвитку політичного і економічного співробітництва з державами регіону визначається його роллю «локомотива» світової економіки, однієї з рушійних сил глобального розвитку. За оцінками експертів, для більшості держав регіону прогнозується стрімкий економічний розвиток та посилення політичного впливу в глобальному вимірі. У регіоні проживає третина населення світу.

Провідні країни регіону:

- КНР – постійний член РБ ООН, найбільша за населенням держава, друга економіка світу,
- Японія – третя економіка світу,
- Індонезія – найбільша мусульманська країна,
- «азійські тигри» – Сінгапур і Республіка Корея.

Відносини України з державами АТР на сучасному етапі набувають принципово нових рис прагматичної багатовимірної співпраці. Протягом останніх років значно активізувався політичний діалог на усіх рівнях, сформувалися нові принципи торговельно-економічної взаємодії, а також розширилась договірно-правова база відносин. За останній час відбулися обміни візитами найвищого та високого рівнів з Австралією, Японією, Іраном, Сінгапуром, Індонезією, Малайзією, М'янмою, Брунеєм Даруссаламом; зустрічі на полях міжнародних майданчиків з Китаєм, Республікою Корея, Пакистаном, В'єтнамом, Новою Зеландією.

Економічна співпраця України з АТР характеризується зростанням обсягів товарообігу. Найбільшими торговельними партнерами у регіоні є Китай, Японія та Республіка Корея. Беручи до уваги перетворення деяких країн АТР на експортерів капіталу, поступово розвивається інвестиційне співробітництво України з державами Східної і Південно-Східної Азії.

Найбільшу зацікавленість азійські інвестори виявляють до аграрного сектору, інфраструктурного будівництва, енергетики та енергозбереження тощо. Активно розвивається співробітництво між Україною та окремими державами регіону у військово-технічній сфері.

Зважаючи на світове лідерство регіону стосовно розвитку новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій, перспективним напрямом співпраці України з країнами АТР є галузь науки і техніки. Продовжується конструктивна співпраця між Україною та країнами АТР у рамках ООН та інших міжнародних організацій.

Питання для самоконтролю

1. Що таке «кооперативна безпека» країн АСЕАН?
2. Чи можна говорити про «азійських цінностях»?
3. Які основні внутрішні проблеми Китаю?
4. На чому заснована зовнішньополітична доктрина КНР?
5. Чому в Північно-Східній Азії не з'явилося регіональних організацій?

Лекція 11. Євразія як регіональна підсистема міжнародних відносин.

1. Співдружність Незалежних Держав.
2. Інтеграційні об'єднання всередині та зовні СНГ
3. «Кольорові революції».
4. Україна в Євразії.

Уявлення про Євразію як окремому регіоні світу і її кордонах не є усталеним. П. Савицький вважав, що Євразія підрозділяється не на Європу і Азію, а на «серединний континент» або власне Євразію, Азію (Китай, Індія, Іран) і Європу, що межує з Євразією приблизно по лінії річки Німан - Західний Буг - Сан - гирло Дунаю. Центральним елементом Євразійської регіональної підсистеми є Росія. У періоди розквіту вона займає майже все Євразію (Російська імперія в межах 1913 р., СРСР), в періоди ослаблення її околиці стають самостійними державами і намагаються інтегруватися в сусідні регіональні комплекси.

Розпад Радянського Союзу позначив утворення трьох субрегіональних комплексів безпеки: західноєвразійського, південнокавказького і центральноазійського. Ці комплекси є малоструктурованими субрегіонами, скріплені через контакти з Росією, яка виступає в ролі регіонального «трійника». Гегемонія Росії в регіоні ніким не оскаржується, хоча західні аналітики вважають її "згасаючим гегемоном". Специфіка Євразії полягає, однак, в тому, що суперниками Росії в боротьбі за гегемонію над Євразією виступають не інші регіональні держави (навіть найсильніші з них занадто слабкі для таких дій), а наддержава США і формується Глобальний центр сили Євросоюз (можливо, в суперництво вступить Китай). Низький рівень згуртованості може призвести до розпаду Євразійського регіону.

Найбільшою регіональною організацією Євразії залишається Співдружність Незалежних Держав (СНД).

Співдружність Незалежних Держав

7 грудня 1991 р. пізно ввечері в резиденції «Віскули» в Біловезькій Пущі (Білорусія) зібралися глави трьох з чотирьох республік засновниць СРСР (1922): Росії, Білорусії,

України. Четвертою була Закавказька Федерація, яка до того моменту припинила існування, а всі її колишні члени офіційно вже вийшли зі складу СРСР (Грузія - 9 квітня, Азербайджан - 30 Серпня, Вірменія-21 вересня 1991 р.). Президент Казахстану Н. А. Назарбаєв свідомо не був запрошений на зустріч, так як він був прихильником збереження СРСР. Прийнятий в Біловезькій Пущі документ свідчив:» Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування".

8 грудня 1991 р. було оголошено про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Тільки після цього про подію повідомили лідерів Казахстану, Туркменії, Таджикистану, Узбекистану і Киргизії. 13 грудня вони зустрілися в Ашхабаді для обговорення можливості створення "центральноазіатської Конфедерації". На зустрічі неодноразово підкреслювалося, що цей союз створюється у відповідь на появу СНД. Тільки після тривалих переговорів 21 грудня 1991 р. в Алма-Аті керівники п'яти середньоазіатських республік підписали Спільну декларацію про приєднання до СНД. Потім глави 11 республік колишнього СРСР (крім Грузії і республік Прибалтики) підписали декларацію на підтримку Біловезької угоди.

Розпад СРСР поставив наступні базові питання:

(1) Про правонаступництво;

(2) Про збереження єдиного правового, економічного, гуманітарного та екологічного простору на території СНД

(3) Про ратифікацію, виконання та денонсацію міжнародних договорів, укладених СРСР до утворення СНД.

Звертаючись до учасників Алма-Атинської зустрічі, экс-президент СРСР М. С. Горбачов висловив заклопотаність цими проблемами. Він вважав, що СНД має стати суб'єктом міжнародного права і зберегти мінімум загальної зовнішньої політики. Але його слова не були почуті. До 1993 р загальний простір СРСР розпався остаточно.

В кінцевому підсумку Росія прийняла на себе наступні функції:

1. Місце в Раді Безпеки ООН в якості продовжувача СРСР.

2. Право на розпорядження ядерним арсеналом і статус ядерної держави. Три Республіки (Білорусія, Казахстан і Україна), на територіях яких розміщувалася ядерна зброя, взяли зобов'язання до 1 липня 1992 р. вивезти його в Росію.

3. Право на нерухому і рухому власність колишнього СРСР, що знаходиться за кордоном.

4. Росія взяла на себе весь зовнішній борг СРСР у розмірі 70 млрд доларів.

СНД не раз оголошували мертвою організацією. Дійсно, Співдружність не володіє ніякими наднаціональними повноваженнями. Поставлені цілі-формування економічного, митного, валютного та платіжного союзу, зони вільної торгівлі - залишилися на папері. Не вдалося домогтися координації зовнішньої політики. Очевидна причина стагнації інтеграційних процесів відсутність механізму реалізації прийнятих рішень. СНД прийнято близько 2500 угод і договорів, жоден з яких не виконується в повному обсязі. На шляху свободи торгівлі стоять митні бар'єри, які призводять до зростання транспортної складової у вартості товарів. Тому взаємний товарообіг країн СНД неухильно скорочується. Однак цю організацію не можна вважати повністю безглуздою.

В рамках СНД укладено багато корисних практичних угод. Наприклад, з 1995 р. діє Об'єднана система ППО країн СНД, призначена для охорони повітряних кордонів Співдружності і спостереження за військово-космічною обстановкою. У 1992 р. було прийнято Бішкекську угоду про безвізове пересування громадян держав СНД по його території, корисне насамперед для звичайних громадян. (У 2000 р. Росія вийшла з Бішкекської угоди і між Росією і Грузією був введений візовий режим.

Здійснення миротворчості на пострадянському просторі-важлива функція, яку Співдружність взяла на себе "явочним порядком": ніхто інший не володів достатньою силою для ліквідації спалахнули конфліктів (Нагірний Карабах, Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я). Однак лише операції в Таджикистані та Грузії / Абхазії є за статусом

повноцінними регіональними миротворчими операціями СНД. Обидві проводилися на підставі колективного рішення глав держав СНД, мали мандат СНД, загальне військово-керівництво ними здійснювалося через міжнародний орган - Штаб з координації військового співробітництва держав --- учасників СНД. У кожній конфліктній зоні паралельно розгорталася спостережна місія ООН-UNMOT в Таджикистані і UNOMIG в Грузії / Абхазії. У процесі міжтаджицького врегулювання реально брали участь збройні сили чотирьох держав-Росії, Казахстану, Узбекистану, Киргизія. Інші країни СНД не брали участі в їх формуванні або фінансуванні. Операція в Абхазії здійснювалася виключно Росією, хоча і за мандатом глав держав Співдружності. Таким чином, миротворчі операції під егідою СНД не є по-справжньому багатосторонніми і свідчать не про високий рівень згуртованості, а про факт російської гегемонії, який і так ніхто не заперечує.

У Південній Осетії і Придністров'ї миротворчі дії проводилися Росією без мандата не тільки ООН, а й регіональних організацій (ОБСЄ або СНД). Операція в Південній Осетії ґрунтувалася на тристоронній угоді між сторонами конфлікту і Росією. Остання стала гарантом виконання грузино-осетинських угод. Операція в Придністров'ї базувалася на двосторонній міждержавній угоді між РФ і Молдовою.

Повноцінно функціонує структура антитерористичної взаємодії в рамках СНД. У 2000р. був створений Антитерористичний центр СНД. Діяльність АТЦ з обміну інформацією та створення єдиних банків даних поєднується з практичними заходами. Проводилися навчання "Південь-Антитерор-2001 «в Киргизії,» Каспій-Антитерор-2005 «в Казахстані,» Атом-Антитерор-2006 «у Вірменії,» Бастіон-Антитерор-2008" в Білорусії та ін.

Можна зробити висновок, що СНД виявилася дієвою інтеграційною організацією, коли її члени потребували співпраці для вирішення конкретних транснаціональних проблем. Що стосується "стратегічних цілей" СНД, то їх поки ніхто не сформулював. Президент Росії В. В. Путін в 2005 р. на прес. конференції в Єревані заявив, що головною метою при створенні СНД було «цивілізоване розлучення» після розпаду Радянського Союзу і що у СНД ніколи не було надзавдання в області економічної інтеграції.

У 1994 р. Нурсултан Назарбаєв висунув проект створення на основі СНД Євразійського союзу, який мав би наднаціональні органи управління, загальну валюту, кордон, систему безпеки. Назарбаєв був категоричним противником ліквідації рублевої зони. Однак його ініціативу холодно зустріли в першу чергу в Росії, яка в ті роки жила ілюзіями про швидку інтеграцію в євроатлантичні структури.

Політична інтеграція означає передачу частини суверенітету наднаціональним органам, тому ідеї політичної інтеграції болісно сприймаються новими незалежними державами. Зокрема, президент Узбекистану Іслам Карімов неохоче поставився до формування спільноти Росії і Білорусії. Ідея Назарбаєва про Євразійський союз, на думку Карімова, була "спочатку мертва". Негативно поставився до Євразійського союзу і президент Туркменії Сапармурат Ниязов. Цікаво, що Україна, Грузія, Молдова прагнуть до ЄС, де їх суверенітет буде істотно обмежений, але не хочуть такого обмеження з боку СНД. Причиною є і антиросійська позиція керівництва цих країн, і відсутність для них значної економічної вигоди від інтеграції в рамках СНД.

Однією з перешкод для консолідації членів СНД є відсутність очевидної зовнішньої загрози. Більшість загроз безпеці є або внутрішніми (політична та економічна нестабільність), або походять від сусідів по регіону (наприклад, конфлікт між Вірменією та Азербайджаном). Деякі держави сприймають Росію як джерело загроз. Однак подібне ставлення до регіонального гегемона можна вважати нормальним, і воно не заважає регіональному співробітництву. Наприклад, європейські країни після Другої світової війни вважали джерелом загроз Німеччину і саме тому постаралися інтегрувати її в регіональні структури. Інтеграція Індонезії в АСЕАН відображає ту ж тенденцію.

Існує, тим не менш, важлива відмінність Євразійської геополітичної ситуації від Європейської або південноазійської. Індонезія і Німеччина не були в своїх регіонах безумовними гегемонами. Їх вплив врівноважувався коаліціями держав, приблизно рівних їм за сукупною силою. В рамках СНД такої коаліції не існує, тому Співдружність не змогла еволюціонувати в згуртовану організацію, яка пов'язала б гегемона (Росію) і обмежила б його свободу дій.

Теоретично Співдружність могла б стати регіональною організацією іншого типу, орієнтованою на гегемона і згуртованою навколо нього (за зразком ЕКОВАС). Однак Росія не доклала належних зусиль до формування такої організації. У жовтні 1991 р. президент РРФСР Б. Н. Єльцин отримав документ «стратегія Росії в перехідний період», відомий як меморандум Бурбуліса (на ім'я тодішнього Державного секретаря). Суть документа полягала в тому, що Росії не вигідно співпрацювати з іншими радянськими республіками, так як вони прагнуть використовувати російські ресурси для оздоровлення власної економіки. У 1993 р. Росія, виходячи зі своїх економічних інтересів, ліквідувала «рублеву зону», яка могла б стати відправною точкою економічного співробітництва. Росія воліла двосторонні угоди зміцненню регіональних багатосторонніх структур, тому що це було вигідніше в короткостроковій перспективі. В результаті СНД не відбулося як згуртована регіональна організація, перетворившись на набір двосторонніх угод Росії з країнами-членами. Можна сказати, що неуспішність СНД є результатом нестачі політичної волі до інтеграції з боку Росії. Хоча Статут СНД декларує "духовну єдність", Росія не виробила регіональної ідеї, привабливої для всіх країн СНД. Таку ідею (євразійство) запропонував Н. Назарбаєв, але російської підтримки не отримав. Очевидно, що СНД не стало спільнотою безпеки (зайвим доказом є військовий конфлікт 2008 р. в Південній Осетії). Виникають сумніви, що простір СНД взагалі можна позначити як єдиний регіон. Бачачи явну невдачу СНД, Росія прийняла концепцію "різнорівневої і різношвидкісної інтеграції", що означала створення організацій з менш широкою участю. Претенденти на більш щільну інтеграцію виявилися до 1996 р., коли Білорусія, Казахстан, Киргизія і Росія підписали угоду про поглиблення інтеграції, до якої в 1999 р. приєднався Таджикистан. Ці країни були орієнтовані на створення Митного союзу незалежно від розвитку загальної ситуації в СНД. Очевидно, що зацікавленість Білорусії, Казахстану і Киргизії в інтеграції обумовлена не ідеологією, а прагматичними розрахунками.

Інтеграційні об'єднання всередині поза СНД

Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС) утворено в 2000 р. у складі Білорусії, Казахстану, Киргизії, Росії, Таджикистану. У 2005 р. приєднався Узбекистан (у 2008 р. оголосив про вихід у зв'язку з неефективністю організації). Молдові та Україні в 2002 р. надано статус спостерігача.

ЄврАзЕС – економічна організація, що займається формуванням спільних зовнішніх митних кордонів, виробленням єдиної зовнішньоекономічної політики, тарифів, цін та іншими складовими спільного ринку. Міждержавна рада ЄврАзЕС приймає рішення консенсусом. Товарообіг між країнами ЄврАзЕС становив у 2001 р. 29 млрд доларів, у 2007 р. - 107 млрд доларів, у 2008 р. - 135 млрд доларів. З 2010 р. починає діяти Митний союз між трьома членами ЄврАзЕС - Росією, Казахстаном і Білоруссю.

У жовтні 2005 р. в ЄврАзЕС увійшла організація центрально - азіатського співробітництва (ОЦАС), спочатку складалася з Казахстану, Киргизії, Таджикистану і Узбекистану (1998). Після того як в 2004 р. в ОЦАС вступила Росія, її самостійне існування втратило сенс.

Однією з інтеграційних ініціатив Росії стала спроба створити в 2003 р. Єдиний економічний простір (ЄЕП) між Україною, Росією, Білоруссю і Казахстаном. ЄЕП повинно було забезпечити свободу переміщення товарів, послуг, капіталу і робочої сили через кордони держав-учасниць. Крім цього, передбачалося проведення узгодженої макроекономічної політики. Відповідний договір був підписаний у вересні 2003 р., коли

президентом України був Л. Кучма. Політика України після зміни режиму (2004) заблокувала подальше просування проекту.

Договір про колективну безпеку був підписаний 15 травня 1992 р. у Ташкенті Вірменією, Казахстаном, Киргизією, Росією, Таджикистаном і Узбекистаном. У 1993 р. до нього приєдналися Азербайджан, Грузія і Білорусія. При продовженні дії договору в 1999 р. Азербайджан, Грузія і Узбекистан вийшли з нього. Азербайджан мотивував свою позицію тим, що військовий блок в рамках СНД довів свою неефективність при вирішенні конфлікту в Нагірному Карабасі. Причини виходу з договору Узбекистану складніше і не до кінця зрозумілі.

У 2002 р. Договір трансформувався в Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ) у складі Вірменії, Білорусії, Росії, Казахстану, Киргизії Таджикистану. Ці країни будують армії і безпеку за російським зразком. Росія продає членам ОДКБ зброю за внутрішніми російськими цінами і готує кадри для їх армій в російських військових вузах. Генеральний секретар ОДКБ Н.Бордюжа (2008) заявив, що на базі ОДКБ буде створюватися «Євразійська Шенгенська зона», в результаті чого громадяни, товари і послуги будуть переміщатися безперешкодно не тільки по ОДКБ, але і по ЄвразЕС. Поки ці плани не втілені в реальність. У 2009 р. створено колективні сили оперативного реагування (КСОР) ОДКБ, які провели спільні навчання. Однак майбутнє цього інституту поки не ясно.

Між ОДКБ і НАТО є значна відмінність: стаття 5 Північноатлантичного договору передбачає, у разі нападу на одного з членів, застосування іншими учасниками збройної сили. Водночас договір про колективну безпеку (Стаття 4) уникає радикальних формулювань і згадує лише «необхідну допомогу, включаючи військову». Тому ДКБ не можна розглядати як класичну організацію колективної оборони: її члени беруть на себе занадто невизначені зобов'язання.

8 грудня 1999 р. Росія і Білорусія підписали договір про створення Союзної держави (ратифікований парламентами в 2000 р.). На цьому процесі об'єднання застопорилися. Здавалося б, наші держави досягли найвищого ступеня інтеграції, але фактично союзна держава залишилася звичайним міждержавним об'єднанням. З точки зору права, союзна держава-нововведення, що не знає аналогів. Це вже не міжнародна організація, але ще не держава. Росія і Білорусія створили єдині регіональні збройні сили, запланована єдина ППО. Які можливості російсько-білоруської інтеграції зараз?

1. "Автономізація" або входження Білорусії в РФ на правах суб'єкта Федерації - Автономної Республіки з усіма атрибутами самостійності. Спеціально для позначення такого статусу виникло поняття «зовнішній суб'єкт Федерації». Керівництво Білорусії варіант "автономізації" повністю відкидає.

2. Входження Білорусії в Росію "по частинах", окремими областями (як 14 серпня 2002р. запропонував президент В. В. Путін). Цей варіант передбачає розділ країни на 7 частин з подальшим включенням в РФ на рівних правах з її суб'єктами і в Білорусії теж не приймається.

3. Рівноправний або нерівноправний дуалізм. Історичним прикладом є створення в 1958 р. Об'єднаної Арабської Республіки, до складу якої увійшли Єгипет і Сирія, що вважалися рівноправними частинами єдиної держави. Однак провідну роль в союзі грав Єгипет, де Сирія розглядалася як провінція, тому в 1961 р. ОАР розпалася. Такою, швидше за все, була б і доля дуалістичної Федерації Росія - Білорусія.

4. "Модель Євросоюзу"» Передбачає створення наднаціональних органів влади, рішення яких набирають чинності після їх ратифікації вищими органами влади кожної країни-члена. Ця модель дає кожній державі можливість ухилитися від участі в конкретному інтеграційному проекті (так, не всі країни ЄС беруть участь в Шенгенській угоді). Однак модель ЄС успішно функціонує тільки при об'єднанні більш ніж двох держав. Якщо в Організації тільки два члени, зникає сенс створення наднаціональних органів.

"Модель Євросоюзу" запрацює, якщо до Договору про союзну державу приєднається ще хоча б один член. В історії був момент, коли це «майже сталося»: 12 квітня 1999 р. парламент Союзної Республіки Югославія прийняв рішення про приєднання Югославії до Союзу Росії і Білорусії. Однак після того, як конфлікт в Косово був погашений, про прийняті рішення забули.

Об'єктивно найбільш вірогідним видається варіант "автономізації", але на даному етапі він не влаштовує керівництво Білорусії. Дискусія про об'єднання двох держав зайшла в глухий кут. Білорусія не хоче поступитися навіть малою частиною свого суверенітету, протестуючи проти будь-яких варіантів інтеграції, які можуть бути зрозумілі як входження в Російську Федерацію. Тим часом іншого шляху у двох країн немає. Приєднуючись до Російської Федерації, Білорусії немає необхідності відмовлятися від побудови соціальної держави. Існує формула "одна країна-дві системи", успішно випробувана у відносинах Китаю і Гонконгу.

Шанхайська організація співробітництва (ШОС) заснована в 2001 р. у складі Китаю, Росії, Казахстану, Таджикистану, Киргизії та Узбекистану. До приєднання Узбекистану (2001) об'єднання іменували «Шанхайської п'ятіркою» (заснована в 1996 -1997 рр.). У 2004 р. статус спостерігача отримала Монголія, в 2005 - Пакистан, Індія та Іран. Пакистан і Іран хотіли б стати повноцінними учасниками організації, але Індія і Монголія не виявляють такої зацікавленості. США було відмовлено в статусі спостерігача.

ШОС є типовою організацією ad hoc, створеною для вирішення конкретних прагматичних завдань: прикордонного врегулювання, боротьби з сепаратизмом, тероризмом і екстремізмом, відомими як «три зла». (Поняття "три зла «введено в» Шанхайській Конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом" 2001 р.) в рамках ШОС з 2004 р. функціонує створена з ініціативи Росії і Китаю Регіональна антитерористична структура (РАТС). Практичну площину РАТС надають антитерористичні навчання, наприклад «"Волгоград-Антитерор-2008"».

Не зовсім зрозуміло, як ШОС збирається боротися з внутрішньополітичними погрозами екстремізму і сепаратизму. У 2005 р. країни ШОС одностайно підтримали дії урядів Узбекистану проти повстанців в Андижані, показавши, що не мають наміру захочувати «кольорові революції». Однак ШОС не має механізмів для реалізації цілей, пов'язаних з внутрішньою політикою країн-учасниць. Вона може лише спостерігати за виборами. Зокрема, вибори 2007 р. в Узбекистані, що зазнали критики з боку ОБСЄ, ШОС визнала легітимними. Американці прозвали ШОС "союзом авторитарних режимів".

Економічна складова з'явилася в діяльності ШОС не відразу. У 2003 р. товарообіг між країнами-учасницями становив лише 19,7 млрд доларів, а вже в 2006 р. 45,2 млрд доларів. З 2005 р. в діяльності організації з'явився військовий аспект, націлений, на думку деяких аналітиків, проти проникнення Заходу в Центральну Азію. Організація, що об'єднує Росію і Китай, - серйозна проблема для США, які завжди намагалися не допустити такого союзу.

США з тривогою чекають вступу Ірану в ШОС, так як це, на їхню думку, позначить антиамериканську спрямованість Союзу. Але ШОС не можна вважати "анти-НАТО" і взагалі військовим альянсом. Всі колишні радянські республіки-члени ШОС одночасно беруть участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру». В реальності у ШОС і США багато спільних інтересів, головний з яких - Афганістан, що є джерелом загроз для сусідніх регіонів. Хід подій показав, що НАТО не в змозі самостійно вирішити афганську проблему.

Вже проявилися різні підходи учасників ШОС до цілей організації. Росія більше прагне до співпраці у сфері безпеки і зближення ОДКБ з ШОС (у 2007 р. між організаціями підписаний Меморандум про взаєморозуміння). Китай розглядає ШОС як інструмент економічного проникнення в країни ЦА і просуває ідею створення зони вільної торгівлі в рамках ШОС, до чого інші учасники ставляться прохолодно. Ще одна причина інтересу Китаю до ШОС - потреба в енергоносіях.

Виникнення і успішне функціонування ШОС ставить під питання загальноприйнятту ідею про збіг Євразійського регіону з територією колишнього СРСР або Російської імперії. Строго кажучи, ШОС є не регіональною, а інтеррегіональною організацією, що об'єднує держави Євразії і Північно-Східної Азії (в перспективі - також Південної Азії і Близького Сходу). Можливо, ШОС знаменує народження нового транс'євразійського метарегіону. Тоді її не можна вважати, як це зазвичай робиться, суперником СНД, оскільки Співдружність може стати субрегіональною організацією в рамках передбачуваного метарегіону.

Співпраця Росії і Китаю в ШОС, особливо проведення спільних військових навчань, турбує західних аналітиків, так як демонструє дружній характер відносин двох глобальних держав-потенційних суперників США. Разом Росія і Китай можуть протистояти впливу США в Євразії, і, застосовуючи політику так званого "м'якого балансування", тобто врівноваження впливу гегемона невійськовими засобами. Однак на Заході вважають, що зміцнення ОДКБ виходить за рамки м'якого балансування, показуючи готовність Росії до «жорсткого», тобто військового, балансування.

У 1997 р. на пострадянському просторі з'являються організація ГУАМ, названа за першими літерами російських найменувань, що входять до неї країн (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова). У 1998 р. до них приєднався Узбекистан (вийшов у 2005 р.). Участь Узбекистану в ГУАМ була мінімальною і обмежувалася деклараціями. Члени ГУАМ спочатку були налаштовані проти СНД: Україна, держава-засновник, офіційно заявляла, що не поділяє багатьох цілей організації; Грузія увійшла в СНД тільки в кінці 1993 р.; парламент Молдови до 1994 р. відмовлявся ратифікувати членство в СНД; Азербайджан в 1992-1993 рр. залишав Співдружність.

Спочатку ГУАМ не мав інституційного оформлення і існував тільки у вигляді самітів. Тільки в 2001 р. почався процес створення інститутів ГУАМ, а в 2006 р. на Київському саміті організація отримала статут і нову назву організація За демократію та економічний розвиток ГУАМ. Тоді ж був створений постійно діючий Секретаріат ГУАМ (місцезнаходження - Київ). У 2003 р. ГУАМ отримав статус спостерігача в ГА ООН.

Експерти в Росії прокоментували створення ГУАМ як-експорт " кольорових антиросійський процес, мета якого-експорт «кольорових революцій» в країни СНД.

У 2005 р. на базі ГУАМ виникла інтеррегіональна організація спільнота демократичного вибору (СДВ), яка об'єднала Україну, Молдавію, Грузію, країни Прибалтики, Словенію, Румунію і Македонію (США і ЄС є спостерігачами). Своїми пріоритетами СДВ оголосила демократію і права людини. Активної діяльності організація не веде, але, можливо, вона задумана як альтернатива ШОС (члени ШОС тяжіють на схід, члени СДВ - на захід), але, на відміну від ШОС, СДВ поки не зустріла реальних викликів, які змусили б її членів перейти до дієвої співпраці.

Конфлікти, що вибухнули в Євразії на початку 1990-х років, призвели до появи кількох невизнаних держав, які в 2001 р. створили неформальне «Співдружність невизнаних держав», СНД-2. До нього увійшли Абхазія, Нагірно-Карабахська Республіка, Гагаузія, Придністровська Молдавська Республіка і Південна Осетія. Єдиною метою цього об'єднання є спільна боротьба за визнання. Всі країни ЦА і Азербайджан входять в Організацію економічного співробітництва (Economic Cooperation Organization), що включає також Афганістан, Іран, Пакистан і Туреччину. Вона сформувалася до 1985 р. і націлена на економічне співробітництво і розвиток, зокрема на розвиток спільних транспортних мереж. Штаб-квартира знаходиться в Тегерані.

"Кольорові революції"

Середина 2000-х років в державах Євразії відзначена так званими «кольоровими» або «помаранчевими революціями», які успішно відбулися в Грузії та Україні, але зазнали поразки в Киргизії та Узбекистані. Це викликало у керівництва інших держав страх перед повторенням революційних подій у власних межах. Революційна хвиля була пов'язана з процесами національного будівництва в колишніх радянських республіках. Спочатку

майже всі національні проекти нових незалежних держав будувалися на повному перекресленні радянського минулого (а іноді і перебування у складі Російської імперії) і створенні нової національної ідентичності з сильною етнічною компонентою.

До влади прийшли люди, які раніше не мали відношення до правлячих кіл (мова, зрозуміло, йде головним чином про європейські республіки колишнього СРСР, включаючи Південний Кавказ). Навіть у владних структурах Росії виявилось багато людей, раніше до номенклатури не належали. Саме вони зробили дивні спроби "викреслити" радянський період з історії Росії (обговорювалися навіть плани відновлення монархії). Деякі історики намагалися переоцінити Велику Вітчизняну війну, позначивши її як "війну Сталіна з Гітлером». Подібне робиться і зараз, хоча майже всі «радикали» виявилися незабаром так чи інакше виведені з владних структур.

До середини 1990-х років нові незалежні держави були змушені розлучитися з етнонаціональними проектами: по-перше, тому, що не були етнічно лінгвістично монолітні, а по-друге, тому, що відмова від радянської спадщини обертався відмовою від модернізації, так як разом з радянським періодом закреслювався все ХХ століття. Колишні дисиденти, активісти Національного Відродження були поступово відтіснені від влади. Важливу роль в цьому зіграло зрощення політичної влади з економічною. У першій половині 1990-х років люди, які не мали власності, могли диктувати громадську думку і впливати на політичні рішення. До середини 1990-х ситуація кардинально змінилася: економічна еліта стала політичною.

Після періоду енергійного етнонаціонального будівництва нові держави занурилися в аморфний стан «колишнього СРСР». Режими перехідного характеру, закинувши етнічні проекти, не виробили натомість нічого нового. Саме в цей момент відбулися "помаранчеві революції" в Грузії та Україні. На зміну етнонаціональним проектам прийшли проекти створення громадянських Націй за європейським зразком з подальшим приєднанням до євроатлантичних структур. Цей проект не можна було назвати опозиційним по відношенню до правлячих режимів, тому що на словах вони проголошували ті ж цілі; однак ці режими ніколи б не пішли на його повноцінну реалізацію. Їх багатство і влада трималися на стані пострадянської аморфності: інтеграція в європейські структури почала б втрату і того, і іншого, а то і судове переслідування. Для реалізації "європейського" (або «західного») проекту опозиції в Грузії та Україні довелося змістити пострадянські режими.

"Помаранчеві революції" відбувалися в певній ситуації: за наявності слабкої держави, нездатної ні реалізувати осмислений національний проект, ні, що важливіше жорстко відповісти на підриваючу його суспільну активність. Не обов'язково, щоб громадянське суспільство було сильним: в будь-якому випадку сильніше повністю дискредитованого і здатного контролювати ситуацію держави. Ненасильницькі акції протесту зазнали невдачі, коли держава відповідала на них жорстоким придушенням (наприклад, придушення тайською владою демонстрації на площі Тяньаньмень і розстріл демонстрантів в Андижані).

Крім об'єктивних (перерахованих вище), у «кольорових революцій» є і суб'єктивні причини. Як показують приклади вдалих "революцій", роль закваски виконували молоді рухи, що об'єднували розрізнені опозиційні сили і ординували зв'язки між ними, але не мали власних політичних програм. Таку роль у Помаранчевій революції " 2004 р. на Україні зіграв молодіжний рух «Пора". Першим таким рухом у колишньому Радянському блоці була Сербська організація «Відсіч», що виникла немов нізвідки, щоб внести вирішальний внесок у повалення Слободана Мілошевича (2000). Інші організації, можливо, використовували її як модель: "Кмара «в Грузії», Пора «в Україні», Зубр" в Білорусії. Рухи встановлювали зв'язки і обмінювалися практичним досвідом.

Україна в Євразії. «ЄврАзЕС»

Створення єдиного Митного союзу із загальним митним тарифом, до якого могла залучитися Україна, передбачає єдність управління митними службами, обмеження

національного економічного суверенітету, уніфікацію зовнішньоекономічних законодавчо-правових систем, цінової політики, валютного, експортно-імпортного контролю, ідентичність тарифно-нетарифної регламентації, включаючи створення єдиного зовнішнього тарифу. Йдеться про вищий ступінь інтеграції, який передбачає узгодженість дій третіх країн, а також запровадження в межах нового регіонального утворення спільної валюти та регулюючого наднаціонального органу ЄЄП. У цьому аспекті некоректними стають порівняння запропонованих принципів формування Митного Союзу з принципами Євросоюзу. В ЄС (хоча в ньому завжди був і зберігається особливий вплив Німеччини) не домінує якась одна держава, яка перевищувала б у декілька разів решту членів ЄС за рівнем ВВП та чисельністю населення. У випадку з Митним союзом у рамках ЄЄП рівень ВВП Росії у 8 разів перевершує ВВП України, у 13 разів – ВВП Казахстану, у 25 – ВВП Білорусі. Також ЄС не є наступницею імперії, вихідці з якої – новоутворені держави – зберігають справедливі побоювання щодо можливості відтворення в новій формі «інтеграції» імперського диктату.

Крім цього, якщо зближення країн ЄС здійснювалося на основі реального поглиблення їхньої демократизації, то інтеграційні процеси в межах ЄЄП несуть у собі загрозу реставрації принципів тоталітаризму, зміцнення влади та власності, консервації олігархічних структур. До серйозних сумнівів щодо принципової технічної можливості реалізувати ідеї Митного союзу в рамках СНД веде характер реалізації відповідних домовленостей, що були укладені раніше. Так, навіть до сьогодні низка товарів, зокрема спирт, автомобілі та ін., проходять митні процедури за порівняно низькими ставками в Білорусі й далі перевозяться до РФ. Кількість розходжень у митних законодавствах між Білоруссю та РФ (стосовно ввізних та вивізних мит, акцизів та ПДВ) перевищує тисячу.

Крім того, варто враховувати, що основні положення Угоди про Митний союз суперечать чинному законодавству України, у тому числі Декларації «Про державний суверенітет України», Конституції України, Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закону України «Про міжнародні договори», Митному кодексу України та багатьом іншим законодавчим актам. Країнами Митного Союзу вже обговорювалися захисні заходи проти України, Грузії та Молдови у зв'язку з Угодою про вільну торгівлю з ЄС. Але Білорусь і Казахстан не підтримали ці заходи, оскільки, на відміну від Росії, у них більш диверсифікована взаємна торгівля з Україною.

З 1 січня 2016 р. Росія планує введення ембарго на постачання українських товарів на свій внутрішній ринок у зв'язку з набранням чинності Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. З 1 січня 2015 р. набув чинності Договір про створення Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) – держав Митного союзу та Єдиного економічного простору (у складі Росії, Білорусі, Казахстану та Вірменії). Відповідно до Договору 29 травня 2015 р. до ЄАЕС офіційно вступить Киргизстан. Головною метою створення Євразійського економічного союзу є створення саме наднаціонального об'єднання, здатного стати одним з полюсів сучасного світу. У зв'язку з цим розглядалося питання про можливість вступу України в Євразійський економічний союз. Так, Збігнєв Бжезінський вважає, що Україна необхідна Росії для відновлення в статусі євразійської імперії та була б головним «призом» Росії в цій «новій імперії». У своїй книзі «Великая шахматная доска», він писав: «Украина – новое и важное пространство на евразийской шахматной доске, является геополитическим центром, потому что само её существование как независимого государства помогает трансформировать Россию. Без Украины Россия перестает быть евразийской империей. Без Украины Россия все ещё может бороться за имперский статус, но тогда она стала бы в основном азиатским имперским государством». Зважаючи на санкції, введені проти Росії, головним завданням Євразійського союзу буде протекціонізм і заміщення імпорту.

Питання для самоконтролю

1. Які проблеми виникли після розпаду СРСР і як вони вирішувалися?

2. Які досягнення співдружності Незалежних Держав?
3. Які інтеграційні об'єднання виникли всередині і поза СНД?
4. У чому причини привабливості ШОС?
5. Чому в Євразії відбувалися «кольорові революції»?
6. Які труднощі у відносинах України з боку Євразії?

Лекція 12. Північно американська регіональна підсистема міжнародних відносин.

1. Панамериканська інтеграція: історія та сучасність.
2. Інтеграційні процеси в Північній Америці.
3. Інтеграційні процеси в Карибському басейні.

Америка традиційно поділяється на три субрегіону: Північну Америку, Центральну Америку і Кариби; Південну Америку (два останніх регіону разом позначають як Латинську Америку). При погляді на карту Америк виникає питання про те, як Південна схожа на клаптикову ковдру. Відповіді - в історії колоніального панування європейських держав.

Панамериканська інтеграція: історія і сучасність

Колонії Іспанії і Великобританії розвивалися по-різному. Британці не забороняли своїм колоніям в Північній Америці торгувати між собою, минаючи митрополію, тому 13 держав (штатів) Америки об'єдналися в союз відносно легко. Проте навіть США ледь не розпалися під час громадянської війни.

У Південній і Центральній Америці, де панували Іспанія і Португалія, ситуація розвивалася інакше. Межі між державами сучасної Латинської Америки - це проведені багато в чому випадково межі адміністративних одиниць іспансько-американської імперії, кожна з яких була замкнутою політичною і економічною одиницею. Іспанія не заохочувала контактів між латиноамериканськими колоніями: їм заборонялося безпосередньо торгувати один з одним, минаючи іспанські порти. Товари, які прямували з Парагваю в Уругвай, спочатку повинні були побувати в Мадриді.

Основою освіти держав в Латинській Америці став так званий «креольський націоналізм». Креоли - народжені в колоніях нащадки не могли зробити кар'єру в метрополіях і були «прив'язані» до місця свого народження. Креоли не мали шансів отримати високі пости в колоніях, не кажучи про Іспанію. Більш того, людина, що народилася в Парагваї, не міг розраховувати на пост в Уругваї і т. Д. Тому креольські аристократи - землевласники очолили боротьбу за незалежність. Коріння націоналізму і слабкості в інтеграційних процесів в ЛА - відсутність зв'язків між елітами колоній.

Наслідний колоніалізму проявляється і в інших формах. Іспанські колонізатори зіткнулися в Новому Світі з великими імперіями ацтеків, інків майя. Після того як завойовники ліквідували правлячу верхівку імперій, в Латинській Америці виникли стратифіковані держави з управління. Британці мали справу з неорганізованими кочовими племенами, які вони знищили або відтіснили, тому нові держави створювалися виключно зусиллями колоністів. Іспанські колонізатори перебували на державній службі, а британські були або шукачами економічної вигоди, або релігійними біженцями. Штати Нової Англії створювалися релігійними громадами: у Меріленді жили католики, в Пенсільванії авторитарним квакери. Тому на північноамериканському континенті розвивалися структури самоврядування міст, штатів, окремих громад, а на

американському переважала кланова політика об'єднання навколо сильного лідера. Війна за незалежність Латинської Америки тривала з 1810 по 1826 р Тільки Куба і Пуерто-Ріко перебували під владою Іспанії до 1898 г. Все країни, за винятком Бразилії, стали республіками. (Бразильська імперія утворилася в 1822 р, 1889 р монархія була повалена.) На ділі республіканські структури служили прикриттям для авторитарних диктатур. Сильним був вплив популізму. Майже всі держави регіону (за винятком Кариби) були іспаномовними, крім Бразилії (португальською мовою) і Гаїті (французький). Зрозуміло, нові держави формувалися на основі не етнічного, а громадянського націоналізму як багатоетнічного, багаторелігійного, багаторасові нації, що є їх спи фізичною рисою. Етнічна приналежність громадянина, правило, не впливала на його кар'єрні можливості (в 1990 2000 рр. Президентом Перу був етнічний японець А. Фухіморі в Еквадорі в кінці 1990-х років змінили один одного два през етнічних араба: Букарама і Мауад).

Вивільнені держави негайно почали воювати між собою. Можна згадати війну між Бразилією і Аргентиною 1825-1828 рр., Між Парагваєм і Болівією 1932-1935 між Перу і Еквадором 1941 року, 1981 і 1995 рр. Їх постійно розривали громадянські війни і боротьба урядів з повстанцями.

Спочатку робилися спроби створити в ЛА об'єднані держави, подібні США. Виникли, але швидко розпалися супердержави Велика Колумбія (Венесуела, Колумбія, Еквадор) і Об'єднані провінції Ріо-де-ла-Плата (Аргентина, Парагвай, Уругвай, Болівія). У 1820-1830-і роки існували Сполучені провінції Центральної Америки, куди входили Нікарагуа, Сальвадор, Коста-Ріка, Гватемала і Гондурас (1823- 1839), які теж розпалися.

Після звільнення американських держав від колоніальної залежності з'явилися дві доктрини американської інтеграції, які умовно можна позначити як «доктрину Монро» і «доктрину Болівара». «Доктрина Болівара» полягає в тому, що країни Латинської Америки повинні інтегруватися без участі США і знайти власне місце у світовій системі. «Доктрина Монро» («Америка для американців») була сформульована в 1823 р президентом США Джеймсом Монро і була попередженням європейським державам, що вони не повинні втручатися в справи нових незалежних держав Латинської Америки, так як це буде розглядатися як недружній акт щодо США. Спочатку «доктрина Монро означала, що європейські держави не повинні втручатися в день Західної півкулі. Потім вона стала означати, що США мають право втручатися в ці справи, коли вважають за потрібне.

Переформулював «доктрину Монро» в 1904 р президент Теодор Рузвельт (що відомо як «наслідок Рузвельта з доктрини Монро»). США навіть зробили територіальні придбання, отримавши в 1848 р в результаті війни з Мексикою значну частину мексиканських територій. Однак згодом США прийшли до ідеї нетериторіальною імперії, вважаючи за краще не захоплювати території, а встановлювати контроль над ними через місцеву еліту, яка повинна буде вирішувати соціальні питання, інакше обтяжували б метрополію. Так в Центральній Америці з'явилися «бананові республіки» -позначення, що нагадує про панування американської фруктової компанії «Юнайтед фрут», що отримала прізвисько «анаконда». Протягом багатьох десятиліть США розглядали Латинську Америку, в першу чергу Кариби і Центральну Америку, як «свій задній двір». Дещо складніше були відносини США з державами Південної Америки, оскільки деякі з них (наприклад, Аргентина) були досить сильні, щоб проводити незалежну політику, незважаючи на всі зусилля США. Прикладом політики США в регіоні може служити Куба. Спочатку США намагалися домовитися з Іспанією про продаж острова, тобто приєднати його. Потім вони надавали допомогу кубинському національно-визвольного руху, що призвело в 1898 р до війни між США та Іспанією. Досягнута в результаті незалежність Куби, на вимогу США, істотно обмежувалася «поправкою Плата» (по імені сенатора), передбачала право американської інтервенції на Кубу «для збереження незалежності» та інші обмеження. На початку ХХ століття американці неодноразово вторгалися на Кубу з метою «корекції» її внутрішньої політики. США в своїх інтересах

також сприяли відділенню Панами від Колумбії, орендував у неї «навечно» зону Панамського каналу. Лише в 1977 р Панама домоглася встановлення суверенітету над зоною каналу з умовою повної передачі їй керування до 1999р. Інтервенціоністська політика США після Другої світової війни висловилася в підтримку лояльних до них диктаторських режимів і боротьбі з «підривною діяльністю» лівих сил. У 1965 р в Гватемалі відбулося повстання проти військової хунти. Президент Джонсон проголосив право США втрутитися в життя бого-держави Західної півкулі, якщо там з'явилася загроза приходу до влади комуністів («доктрина Джонсона»). На про нове цієї заяви американські війська вторглися в намагаючись отримати мандат Організації американських держав (ОАД). Але ряд країн ОАД інтервенцію не підтримали (в приватності, Мексика). За допомогою інтервенції США домоглися обрання лояльного собі президента Гватемали.

У 1979 р перемогла очолена лівими силами революції в Гренаді. У 1983 р США здійснюють в Гренаду військову інтервенцію (з метою надати акції колективний характер в ній брали участь також збройні сили ряду карибських країн). У влади було поставлено угодне США уряд.

Не обмежуючись односторонніми інтервенціями, США створили панамериканський регіональну систему, що складається з Організації американських держав (Богота, 1948) і Міжамериканський договір про взаємну допомогу («Пакт Ріо», 1947). У систему увійшов також Міжамериканський банк розвитку (1959) н Міжамериканський суд. Основною метою панамериканської інтеграції під керівництвом США була боротьба з комунізмом. На- Гватемалу, організації стали частиною американської системи звані «стримування», яка повинна була глобальним кільцем охоплювати радянський блок.

Протягом більшої частини своєї історії ОАД була провідником американської політики боротьби з «комуністичною небезпекою» в регіоні. У тому 1954 р 10-я Міжамериканська конференція в Каракасі прийняла резолюцію, яка давала право на колективну інтервенцію ОАД проти будь-якого американського держави, якщо воно виявиться «під контролем з боку між рідного комуністичного руху». На основі цієї резолюції в тому 1954 р була здійснена інтервенція в Гватемалу (єдину країну, голосувала проти антикомуністичної резолюції) зокрема, селянам були передані землі, що належали «Юнайтед фрут». У країнах регіону почалися переслідування комуністів і лівих сил. У Бразилії компартія була заборонена на 1947 р, в Чилі Кубі, її членство в ОАД було припинено. там проходила аграрна реформа, в 1948-м, В 1962р., після революції на Кубі, її членство в ОАД було припинено.

Після зникнення загрози комунізму ОАД присвятила себе підтримці процесів демократизації. Подібно ОБСЄ в Європі, на займається спостереженням за виборами в країнах Центральної Південної Америки. У грудні 1992 р була прийнята поправка до Статуту ОАД, згідно з якою вона отримала право застосовувати санкції проти будь-якої країни, де відбудеться переворот. Крім санкцій, ОАД може сприяти збройного втручання: у вересні жовтні 1994 р висадка американських військ на Гаїті, за згодою ООН і ОАД, поклала кінець військової диктатури в цій країні.

У певному сенсі з ОАД сталося те ж, що з АСЕАН: від стримування комунізму вона перейшла до нових невійськових завдань. У 2001 р в Перу була підписана Міжамериканська демократична хартія, згідно з якою члени ОАД, викриті у відході від демократичних принципів, автоматично піддаються тимчасового виключення (це вже торкнулося Гватемали, Перу, Гаїті). Під демократизацією розуміється проходження процедури виборів незалежно від того, чи призводить це до соціальних перетворень, і від того, наскільки чесними ці вибори є. Така демократизація поєднується з тим, що всередині держав Латинської Америки створюються неконтрольовані анклавів, де можуть правити ліві партизани (Мексика) або наркобарони (Колумбія). (Близько 40% території

Колумбії до кінця 1990-х років контролювали «Револьюційні збройні сили» комуністична повстанська організація.)

Пакт Ріо (Міжамериканський договір про взаємну допомогу), на відміну від ОАД, є організацією колективної оборони, Члени якої беруть на себе ті ж зобов'язання, що і країни ПАТО. Документ відображає військово-стратегічний аспект «доктрини Монро», відомий як «захист півкулі». Цікаво, що під час війни Аргентини з Великобританією за Фолклендські (Мальвінські) острови (1982) США відмовилися виконувати свої зобов'язання по Пакту Ріо, оголосивши Аргентину «агресором». Діяльність щодо стримування комунізму в Латинській Америці виявилася не дуже успішною. Найбільш значними ударами для США стали революція на Кубі (1959), прихід до влади соціалістичного уряду Альєнде в Чилі (1970) і революція в Нікарагуа (1979). Американці змогли усунути Альєнде при підтримки місцевих консервативних сил, але їм не вдалося ні пряме вторгнення на Кубу (силами кубинських емігрантів), ні ліквідація сандиниського уряду Нікарагуа через підтримку контрреволюційних сил - «контрас». (Застосувати гренадський варіант американці не наважилися.) Поступово виникало нове бачення латиноамериканської інтеграції на основі комунізму (проект зв'язувався з іменами Фідеді Кастро і Ернесто Че Гевари). Можна сказати, це було «новим виданням» «доктрини Болівара». США так і не змогли покінчити з ідеями соціалізму і протидії американської гегемонії в Латинській Америці, Прикладом тому служить Венесуела. У 1990-ті роки при владі перебував псевдо демократичний, пронизане корупцією уряд. Проводилася політика неоліберальних реформ, рівень життя більшості населення різко знизився. Однак в грудні 1998 року на президентських виборах переміг полковник спецназу Уго Чавес, який набрав 56,5% голосів виборців під гаслом боротьби з корупцією. Офіційна назва країни була змінена на «Боліваріанської Республіки Венесуелу». Після так званої «Болівіарнанской революції» була прийнята нова конституція Венесуели, значно подовжує президентські Повноважний. Управління державою при Чавеса ґрунтується не на ліберально-представницьких процедурах, а на референдумах, тому критики називають венесуельський режим «популістською автократією» або «авторитарним популізмом». Подібна система поєднання авторитаризму з елементами прямого народовладдя раніше склалася на Кубі. Хоча уряд на чолі Ф. Кастро зберігало повний контроль над державними делами, періодично проводилися народні асамблеї-міліонні мітинги, які скликалися в Гавані. У 2000 р Чавес був обраний президентом вже за новою конституцією (59%), отримавши можливість бути при владі два шестирічних терміну, Венесуела інтенсифікувала свою діяльність в ОПЕК і почала продавати нафту за високими цінами. Були зроблені зусилля по перерозподілу суспільних благ на користь найбільш вразливих шарів населення, встановлення контролю нафтовим бізнесом. Проводиться реформи освіти і правосуддя; завдяки реформі освіти число безграмотного населення скоротилося приблизно на мільйон чоловік. релі 2002-го США спробували ініціювати путч, діючи рес компанію «Petroleos de Veneruelan, страйк працівників торою стала початком перевороту. Однак через кілька днів більша частина армії і значна частина населення виступили проти путчистів, путч був пригнічений, а на наступному референдумі Чавес отримав підтримку 60% населення. Сейчас Венесуела стала центром опозиції США в регіоні.

Інтеграційні процеси у Північній Америці

Північна Америка являє собою унікальний комплекс безпеки, так як включає в себе єдину, що залишилася наддержаву, яка одночасно є глобальним і регіональним гегемоном. Вважається, що США як велика держава заявила про себе в 1898 р, після перемоги у війні з Іспанією. До цього вона вважалася країною другого рангу. Зараз це звучить неправдоподібно, але коли в 1880 р турецький султан вирішив скоротити кількість посольств, він закрит представництва в Швеції, Бельгії, Голландії та США. Сполучені тати аж до останнього часу не підтримували ідей регіоналізму, так як метою їх зовнішньої політики було глобальне домінування, а не створення багатопольного демократичного

світу. У роки президентства республіканців - батька і сина Бушів - зовнішня політика США базувалася на доктрині неоконсерватизму, яка передбачає використання ВОСН сили для виконання моральної місії зміни світу відповідно до американськими цінностями. а доктрина отріцієт багатополярний світ, багатосторонні підходи до безпеки і важливість ООН для підтримки світового порядку. Доктрина глибоко вкорінена в американській релігійної філософії, згідно з якою американці обраний народ, який показує світові приклад праведного життя. Після розпаду СРСР у світовій політиці виник «однополярний момент, коли жодна держава або коаліція не могла перешкодити Сполученим Штатам досягти своїх цілей. Вважається, що це момент закінчився після конфлікту в Південній Осетії (серпень 2008 р.). Регіоналізація Північної Америки була для США вимушеним кроком. Створення в 1994 р Північноамериканського узгодження про вільну торгівлю НАФТА (North American Free Trade Agreement, NAFTA) - знаменувало їх бажання зміцнити свої позиції в глобальній економіці. Процес, ініційований ний елітами трьох держав-США, Канади і Мексики, не був схвалений іншими верствами суспільства цих країн. За об'єднанням швидше стояли приватні компанії, ніж держави. НАФТА, створена в інтересах американських корпорацій, закріпити традиційну неокolonіальну модель відносин між ядром і периферією. Економічні зв'язки США і Мексики породили так звані макиладорас («млина») - складальні американські фірми, що працюють в Мексиці, де робоча сила набагато дешевше. Спочатку вони розміщувалися головним чином уздовж американо-мексиканського кордону, але з вступом Мексики в НАФТА з'явилася небезпека її перетворення в одну велику «макиладору». Це отримало назву «асиметричної інтеграції». Слід зазначити, що на США припадає близько 85% валового продукту Північної Америки. Не можна сказати, проте, що два інших учасники не отримали ніякої вигоди від членства в НАФТА. Нафтозалежності економіка Мексики поступово трансформувалася в індустріальну, тобто країна перейшла з периферійної зони світової економіки в полупериферійніе. Збільшилося число мексиканських емігрантів в США, які пересилають додому гроші, що забезпечують існування їхніх родичів. Канаді вдалось диверсифікувати і інтернаціоналізувати свою економіку, різко збільшивши обсяг торгівлі. Створення НАФТА мало три підстави: 1. Вже існувало розподіл праці між США, надій і Мексикою. ТНК діяли в регіоні так, як якщо він був єдиним цілим, що не розділеним на держави, тому вони були зацікавлені у формальному закріпленні вже їм це місце інтеграції високого ступеня. Канада і північна частина Мексики є виробляє частиною (напівпериферією), а Південна Мексика (разом з рештою Латинською Америкою) – джерело сировини і дешевої робочої сили (периферією). США – невиробляючих частина, що здійснює управління та координацію.

2. Прихід до влади в Мексиці адміністрації Салінаса, яка під керівництвом МВФ проводила (з 1986 р) реформи з лібералізації торгівлі, дерегуляції та приватизації. Ця частина мексиканської еліти вважала, що членство в НАФТА гарантує незворотність неоліберальних реформ. В основному ці люди були пов'язані не з національною економікою, а з транснаціональними секторами регіональної економіки. У Канаді з 1984 р перебувало при владі консервативний уряд Малруні, також зацікавлене в неоліберальній економічної політики.

Спочатку політика Салінаса привела до певних економічних досягнень. Проте домінування іноземних товарів сприяло руйнування місцевих підприємств. Мексиканський експорт на світовому ринку зіткнувся з протекціоністськими заходами країн Заходу. У 1994 р неоліберальна політика привела Мексику до економічної кризи і краху фінансової системи. Для порятунку мексиканської економіки США і міжнародні фінансові організації надали їй кредит більш ніж в 50 млрд доларів. У тому ж 1994 року відбулося знамените повстання сапатістів: в штаті Чьяпос Сапатиська Армія Національного Визволення (названа в честь Еміліано Сапата-героя мексиканської революції 1910- 1917 р.), Що складалася в основному з індіанців, зайняла кілька міст.

Вони вимагали припинення неоліберальної політики, автономії індіанських районів і т. Д. У 1995 р экс-президент Салінас втік з країни.

3. Відчуття наростаючої економічної загрози з боку ЄС і Східної Азії, приклад європейської інтеграції. Взяті Разом, члени НАФТА забезпечують чи не все виробництво торгівлю обох Америк, їх загальний ВВП становить 97% від соц. американського. Підписання НАФТА позначило інституалізацію головного члена «Триади», верхівки глобального економічного трикутника. Створення НАФТА викликало протидію товариства не тільки в Мексиці і Канаді, а й в самих США. проти НАФТА виступили найбільші американські профспілки, організації споживачів, екологічні організації, а також ізоляційних, які взагалі проти членства США в міжнародні організації. Негативну позицію по відношенню до НАФТА зайняв Росс Перо, мільярдер з Техасу, який став третім кандидатом на президентських виборах 1992 року і отримав відносно багато голосів (19%). Протидія НАФТА було ним з пунктів його програми. Зокрема, Перо стверджував, що НАФТА буде сприяти поширенню наркотиків США. Цей аргумент був для американського суспільства одним і найвагоміших. Але уряд або ігнорувало поставлену проблему, або запевняло, що підписання НАФТА, навпаки, допоможе США та Мексиці спільно боротися з наркотрафіком. НАФТА іноді називають найуспішнішим торговельною угодою в глобальній економіці. Але економічні успіхи організації не передбачають політичної інтеграції учасників. В області зовнішньої політики Мексика і Канада завжди висловлювали незалежну від США позицію. Наприклад, Канада, на відміну від США, підтримала створення Міжнародного кримінального суду. Договір про створення НАФТА становить два томи документів, що підкреслює не політичний, а строго економічний і юридичний характер організації. Існує, проте, ідея інтеграції трьох держав в «Північно-Американський союз», ко- торую, як не дивно, підтримує частина населення Мексики і Канади. Єдина спроба перевести інтеграцію. на рівень політичної діалогу - Партнерство безпеки і процвітання Північної Америки (Security and Prosperity Partnership of North America) - проіснувала всього кілька років (2005-2009 Ініціативу критикували як ліві сили Канади і Мексики, так і праві організації США, які бачили в необразливому форумі перший крок до формування гіпотетичного «Північно-Американського союзу», який знищить суверенітет Державним членів. НАФТА майже не має наднаціональних формалізованої інститутів, що відображає неоліберальний уявлення керуючої соціальними процесами «невидиму руку». І званий «Секретаріат НАФТА» не є єдиним органом; він складається з трьох національних секцій. Крім цього в НАФТА створено дві комісії: з питань співробітництва в сфер трудових ресурсів і з екологічного співробітництва. Повноваження комісій мінімальні. Строго економічна спрямованість НАФТА пояснюється позицією Сполучених Штатів, які є наддержавою і не прагнуть до створення регіональних блоків. НАФТА- результат прагнення США організувати свою периферію найбільш зручним чином-є не стільки «тристороннім», скільки «подвійним двостороннім» союзом, в якому США - прихильник », а Канада і Мексика-« увіткнені »в нього« вилки ». США не зацікавлені в появі регіональних многосторонніх політичних інститутів, а тим більше - наднаціональних інститутів управління. У зв'язку з створення НАФТА виник Зап про «північноамериканської ідентичності». Така ідентичність, безумовно, формується. З одного боку, це спільна ідентичність космополітичної регіональної еліти, мало пов'язаної з національною економікою та культурою. Її характеризують індивідуалізм, висока мобільність і прагнення встановлювати зв'язки поверх державних кордонів, Ця еліта відчуває слабку зв'язок з рідною землею і культурою. Мексиканські вчені пишуть, що при владі в Мексиці перебувають не політики, а технократи, які отримали західну освіту в галузі економіки чи бізнесу. Вони не є обранцями народу, а приходять до політичного керівництва через адміністративну діяльність. Такі люди не розділяють турбот більшості населення і тому легко переходить до болючої для суспільства неоліберальної політики. У міру поглиблення інтеграції з США американські цінності поширюються не тільки серед еліти, а й серед більшості

населення Мексики. Вони включають ріст індивідуалізацію та повагу прав різних меншин, недовіра до державного регулювання економіки. З іншої сторони, існує спільна ідентичність тих, хто протистоїть неолібералізму і хоче добитися процвітання ідеального справедливості для всього регіону (ліві, екології та ін.). Почалася навіть інституціоналізація цієї групи. Наприклад, в 1999 р. був створений так названий Соціальний альянс півкулі (the Hemispheric Social Alliance). У 2001 р бразильському місті Порту-Алегро відбувся перший Всесвітній соціальний форум-асамблея неурядових організацій лівого і антиглобалістичного характеру, -Заява як альтернатива Даоському форумі. З тих пір форум проходить майже щорічно в різних країнах, що розвиваються. Основні ідеї форумів - опір неоліберальної економіки, демократизація глобального управління, пацифізм. Однак ні та, ні інша ідентичність не носить специфічного регіонального характеру. Ні лібералізм, ні соціалізм не є регіональними ідеологіями. Відповідно, питання про північноамериканської ідентичності - а значить, про ступінь «регіональності» Північної Америки - залишається відкритим. США мають далекосяжні плани щодо поширення принципів НАФТА на всю Латинську Америку. У цьому сенс висунутої адміністрацією Бушастаршого «Ініціативи для Америки» (1990) і плану переростання НАФТА в Зону вільної торгівлі обох Америк (АФТА- ідея висловлена в 1994 р). Інтерес США до регіону обумовлений вже не комуністичною загрозою, а потоком наркотиків. Найбільш небезпечна ситуація з наркомафією склалася в Болівії, Колумбії і Перу, де виробництво наркотиків стало сектором національної економіки і єдиним засобом заробити на життя для частини населення. На ці три країни припадає майже все світове виробництво листа коки; одна Колумбія поставляє близько 80% світового обсягу кокаїну. Дії США по боротьбі з наркотрафіком носять односторонній характер: основна увага приділяється не припинення каналів збуту всередині США, а протидії виробництву наркотиків в країнах-джерелах. Політика США характеризується використанням військової сили для боротьби з наркоторговлею У грудні 1989 р США здійснили військово-втручання в му і заарештували її президента генерала Норьєгу, якого звинуватили в потуранні торговцям наркотиками (в 1992 році він був звинувачений американським судом на 40 років укладення). Однак інші джерела кажуть, що Норьєга був агентом ЦРУ. Як протест проти американського тиску президент Болівії Ево Моралес, обраний в 2006 р, шокував світову громадськість, запропонувавши зробити лист коки елементом герба країни. Моралес публічно виступав в вінку з листя коки, а в березні 2009 р, виступаючи на конференції ООН з наркотиків у Відні, жував лист коки. Позиція Моралеса полягає в тому, що виробництво кокаїну з коки є внутрішньою проблемою США і що вони використовують боротьбу з наркотрафіком як привід для втручання у внутрішні справи країн Латинської Америки.

Інтеграційні процеси у Карибському басейні

Карибський субрегіон нагадує за структурою Центральну Африку: навіть незважаючи на єдину валюту, держави регіону економічно мало пов'язані між собою і обмежуються дво-сторонніми відносинами. У субрегіоні зберігається тяжке колоніальне спадщина. Тут є справжні колонії-так звані заморські департаменти Франції (Мартініка і Гва-делупа) і Пуерто-Ріко (держава, «вільно асоційована» з США). Інші держави отримали незалежність (Гаї-ти ще в 1804 р), але залишилися напівколоніями. Це означає слабкі зв'язки між державами регіону і переважання вертикальних зв'язків з колишніми метрополіями. Кожне маленьку острівну державу-замкнутий світ, пов'язаний тільки ті метрополією. У мікроеударствах також зберігаються мови метрополій, що заважає їх взаєморозуміння. Іноді така ситуація навіть вигідна для них. Наприклад, колишні колонії мали переважне право на торгівлю бананами на ринку колишніх європейських метрополій, не допускаючи туди американських експортерів фруктів.

США зі свого боку перешкоджають регіональній інтеграції карибських держав, вважаючи за краще укласти з ними двосторонні угоди. При цьому США також є

(частково) карибської країною » існує можливість об'єднання субрегіону навколо США, які зацікавлені в розриві зв'язків карибських держав з колишніми метрополіями.

В субрегіоні Карибів діє кілька регіональних організацій, причому деякі з них (завдяки тому що об'єднують дуже маленькі і слабкі держави) досягли високого ступеня інтеграції. Найбільшою регіональних органів їй Асоціація карибських держав (створена в 1994 р) в яку входять майже всі держави Карибів і Централь Америки (навіть Мексика). Ця організація в основному займається проблемами туризму в регіоні, а також лібералізацією торгівлі. З 1973 р існує Карибське співтовариство (КАРИКОМ об'єднує малі держави. Метою КАРИКОМ є вироблення спільної зовнішньої політики, у нього навіть є єдина система реагування на катастрофи. Найменші держави (Антигуа, Сент-Вінсент і Гренадіни і ін.) Об'єднані Організацію Східно-карибський держав, що має єдину валюту (східно-карибській долар), Центробанк і економічну політику. Більш того, ці міні-держави створили свою регіональну систему безпеки (свого роду регіональну поліцію).

Питання для самоконтролю

1. Чому інтеграційні процеси йшли різними шляхами в Північній і Південній Америці?
2. Які історичні та сучасні завдання Організації американських держав?
3. Які два проекти інтеграції борються в Західній півкулі?
4. Які підстави створення НАФТА?
5. У чому полягають інтеграційні процеси в регіоні Карибів?

Лекція 13. Американська підсистема міжнародних відносин.

1. Центральна та Північна Америка.
2. «Лівий поворот» і регіональна інтеграція.
3. Україна в регіональних процесах.

Центральна та Південна Америка

Південна Америка ділиться на два субрегіона: Південний конус і Андський Північ, в кожному з яких йдуть свої інтеграційні процеси. У Південній Америці розрізняють старий і новий регіоналізм. Старий регіоналізм розвивався на хвилі деколонізації, коли в суспільній думці «третього світу» домінували неомарксистські ідеї витіснення імпорту та інтеграції Південь-Південь. Щоб не замикатися рамками окремих держав, неомарксистичні запропонували країнам Латинської Америки створювати регіональні асоціації для розвитку торгівлі і поділу праці. На початку 1970-х років латиноамериканські країни виступали в ООН, ЮНКТАД, «Групі 77» з критикою діяльності ТНК, за новий світовий економічний порядок. У ряді країн Центральної та Латинської Америки нафтодобувничі інші ключові корпорації були націоналізовані (в Венесуелі, зокрема, Деякі включилися в Рух неприєднання (в тому ч ле Аргентина). У 1967р. Був підписаний договір Тлателолько (назва району Мехіко) про створення ядерної зони на території підписали його країн.

У той час були створені багато регіональних організацій: Центральнаамериканській загальний ринок (1960, зараз він відторгається). Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (1960) та інші. Виник (1964, Ліма) Латиноамериканський парламент, який виносив рекомендаційні рішення. Однак діяльність цих організацій не привела до очікуваних результатів, і багато хто з них припинили існування, з міжурядових організацій вижили і збереглися до наших днів тільки КАРИКОМ (1973) і Андський пакт (1969). Серед причин їх розпаду можна назвати: (1) нерівномірність розвитку держав регіону, (2) подібність структур зовнішньої торгівлі, (3) внутрішнє суперництво регіональних протогогемонов (Мексика, Бразилія, Аргентини). Однак основною

причиною була протидія США, які розглядали альтернативні моделі інтеграції як протизвагу своїм впливом і навіть гру на користь СРСР. Ліві-реформістські сили допустили багато помилок, і праві перейшли в наступ. США сприяли встановленню в більшості країн регіону військових режимів, які Ідеологічно сповідували крайній націоналізм і не прагнули до регіональної інтеграції. До середини 1970-х років лівий режим зберігся тільки на Кубі, і лише в декількох країнах регіону тривало конституційне правління. В результаті правих військових переворотів 1963-1966 гг. в більшій частині Центральної і Південної Америки встановилися військові диктатури (включаючи Бразилію і Аргентину). Їх економічна політика полягала в створенні максимально благоприємних умов для великого приватного (особливо іноземного) капіталу. У внутрішній політиці переважав крайній націоналізм. Праві сили вибрали свій варіант модернізації, використовуючи рецепти неолібералізму (скорочення держсектора і соціальних витрат, заохочення припливу іноземного капіталу). Спочатку ця політика привела до позитивних результатів. Але вже на початку 1980-х років країни, що практикували неолібералізм в жорсткій кризі, ускладненому необхідністю віднімати величезний зовнішній борг. Криза була викликана поглиблення протиставлень між модернізованими і традиційними секторами економіки, соціальними затримками неоліберальної політики, потребою суспільства в демократичних реформах.

Відновлення регіональної інтеграції в Латинській Америці в середині 1980-х років пов'язане є процесами демократизації. До влади на зміну військовим хунтам приходять виборні громадянського уряду. У 1983 р відбуваються загальні вибори в Аргентині, в 1985-му - повалення диктатури Стресснера в Пурагвай і передача влади цивільному уряду в Бразилії. (Остання військова диктатура Південної Америки передала владу виборному уряду в 1990р. В Чилі.) Напружені відносини між Аргентиною і Бразилією, що загрожували перерости у війну, розрядилися. Першою ластівкою ре регіональному інтеграції було створення в 1986 р «Групи Ріов форуму, який об'єднав майже всі держави Південної Америки, а також Мексику, але не включив США. У тому ж році Аргентина і Бразилія домовилися про створення зони вільної торгівлі, до якої приєдналися Парагвай і Уругвай.

У 1991 р в м Асунсьйон ці держави підписали договір про со' Данії МЕРКОСУР- Mercado Comun del Sur (Південний спільний ринок), що втілюється в реальність до 1995 р як зона вільної торгівлі і митний союз. МЕРКОСУР підписав угоди про зони вільної торгівлі з Чилі та Болівією по форму. Венесуела приєдналася до організації в 2006 р. Її асоційованими членами є Чилі, Болівія, Колумбія, Еквадор і Перу. Рішення в МЕРКОСУР приймаються на основі консенсусу. На відміну від НАФТА, яку підтримували ре регіональні корпорації, МЕРКОСУР - міждержавна ініціатива, в ранніх переговорах приватний сектор взагалі не брав участі. Асунсьйонського договору закладав такі напрямки інтеграції: Вільне переміщення товарів, послуг і виробник них сил. Вже досягнуто митний союз і зона вільної торгівлі. Планувалася навіть загальна валюта (приміром песо, меркореал), але криза 1997-1998 рр. не дозволить цим планам здійснитися. Загальний зовнішній тариф і загальна торгова політика по віднесенню до третіх країн. Координація макроекономічної політики. Спочатку Бразилія характеризувалася більш високим рівнем протекціонізму і меншою схильністю до радикальних неоліберальних реформ, Аргентина схилилася до шокової терапії. Гармонізація внутрішнього законодавства в областях, маючих відношення до торгівлі, транспорту і т. Д. Спочатку країни МЕРКОСУР ставили тільки економічні завдання. Згодом вони заговорили про необхідність перенесення до політичної інтеграції, включаючи створення загального Суду справедливості. В МЕРКОСУР діє (з 1998 р) механізм політичних консультацій, так званий «Політичний МЕРКОСУР», в якому беруть участь також Болівія і Чилі. З 1995 р в МЕРКОСУР існує група з вироблення спільної зовнішньої політики, з 2003 р працює суд з вирішення спорів. Проте МЕРКОСУР, на відміну від ЄС, не створив значних наднаціональних інститутів.

Велика частина угод досягається на міжурядових рівнях і шляхом одноголосності. Всі комісії і комітети МЕРКОСУР залишаються міждержавними. Частково це пов'язано зі спадщиною колоніалізму, яке проявляється у формі націоналізму і страху перед втратою суверенітету. Бразилія особливо прагне до перетворення МЕРКОСУР в аналог ЄС. Як сама індустріалізована країна регіону, вона менше зацікавлена в економічних союзах з США (і в передбачуваній АФТА), вже в кінці 1970-х років намічається Переорієнтація політики країни на створення регіонального Центру сили, незалежної від США. Бразилія висунула концепцію «активного суверенітету», яка передбачає підхід до сем питань міжнародних відносин з точки зору інтересів Бразилії, а не абстрактного світової спільноти. Бразилія відмовилася підписати договір про нерозповсюдження ядерної зброї і в 1975 р приступила до розробки власної ядерної програми (спираючись на допомогу ФРН). У 1990-ті роки країна почала космічну програму. Бразилія навіть намагалася переорієнтувати торгівельні зв'язки на «третій світ» і стати його лідером також претендує на місце постійного члена Ради Безпеки ООН. Приватизація в Бразилії, за контрастом з Аргентиною, не бу загальною. Найбільші електростанції, телефонні компанії залишилися в руках держави. На відміну від більшості країн регіону, акції продаються компаній скупили самі бразильське підприємці, а частина отриманих від приватизації коштів була спрямована на соціальні витрати. Керівництво Аргентини більше орієнтувалося на глобальному ні структури, ніж на регіональні (Аргентина - асоційований член НАТО за межами альянсу). У другій половині 1990-х років політика президента Карлоса Менема полягала в тому, щоб зміцнити співпрацю з Заходом і стати його частиною. Аргентина фактично погодилася на британський контроль над Фолклендських островів (через яких незадовго до того вела війну), вийшла з Руху неприєднання (199) послала свої війська до Перської затоки (1991), підтримувала античність політики США. Навіть підписання угод МЕРКОСУР Менем розглядав як крок до об'єднання Америк, включаючи США. Однак економічний криза 1998 р збавив у аргентинського керівництва захоплення перед глобалізацією. Крім МЕРКОСУР продовжує існування Андський пакт (Колумбія, Венесуела, Еквадор, Перу, Болівія; Чилі вийшла в 1976 р). Зараз він називається Андське співтовариство націй (The Andean Community of Nations, CAN) і має деякі наднаціональні інститути - Суд справедливості (з 1983 р), Андський парламент (з 1979 р), Андській університет імені Симона Болівара. Створено також зона вільної торгівлі і загальний зовнішній тариф. З формальної точки зору Андський регіон за ступенем інституціоналізації є другим після ЄС. Однак більшість наднаціональних інститутів залишається на папері.

У 1995 р між членами Андського спільноти Еквадором і Перу навіть був озброєний конфлікт, що, очевидно, не позво дозволяє вважати дану організацію спільнотою безпеки Ця група менш розвинених країн піддається натиску з сторони як НАФТА, так і МЕРКОСУР, який пропонує злиття двох південноамериканських організацій. Окремо в Латинській Америці коштує Чилі, яка в гол диктатури Піночета і форсованих неоліберальних преобор тання (1973-1989) встановила безпосередньо зв'язку з Європою, але втратила контакти з сусідами. Чилі вдалося диверсії царювати свої ринки збуту і направити його не тільки в сторону ЄС, але і в Японії. Експорт в АТР досяг 30% всього чилійського спорту. У певному сенсі Чилі увійшла наприклад в глобальну економіку, але експортує переважно сировину. За часів Піночета створювалася ідеологія Чилі як захисниці західній ристіанской цивілізації від комунізму, висувалися претендували на роль тихоокеанської регіональної держави. Однак диктатури у Чилі відродився інтерес до регіональної інтеграції: в 1996 р країна приєдналася до МЕРКОСУР як асоційований член, в 1994-му - вступила в АТЕС. У 2008 р МЕРКОСУР і Андське співтовариство націй об'єдналися в Союз південноамериканських націй (УНАСУР- від іспанського скорочення). При ньому створені Південноамериканський парламент і Банк Півдня. Створення УНАСУР - новий етап південноамериканської інтеграції, явно наступної моделі Євросоюзу. Для початку члени організації планують створити спільний ринок, а потім

просуватися до валютного союзу. Між країнами УНАСУР запроваджено безвізовий режим пересування громадян. Військово-політична інтеграція здійснюється через Південноамериканський рада оборони. Крім членів двох зазначених організацій в УНАСУР увійшли Чилі і Гайана. Мексика і Панама отримали статус спостерігачів. Можливо, в перспективі УНАСУР перетвориться в співтовариство безпеки, члени якого не можуть навіть уявити війну один з одним. Поки можна згадати, що ще в березні 2008 р Колумбія, Венесуела і Еквадор перебували на межі збройного конфлікту.

«Лівий поворот» и регіональна інтеграція

Неоліберальні реформи в Латинській Америці проводилися інтересах ТНК. Західні держави домагалися вільного ступа своїх товарів на ринки ЛА, обмежуючи зворотний потік товарів, Іноземні компанії брали під контроль стратегічні галузі економіки. Вигоду від реформ отримали тільки ті, інші верстви суспільства були змушені заплатити Покою соціальну ціну. У 1980 р в Латинській Америці було мільонна бідних і 32,4 мільйона «жебраків» (ще бідніших), а до 2002 р. ці цифри, відповідно, досягли 534,4 і 97,4 мільйона чоловік. Напередодні кризи 1998 р 36% громадян Аргентини знаходилося за межею бідності. У 2001 р влади не сприймав банкам видавати людям готівку з рахунків, початок хвилювання, в країні запанував хаос. У Бразилії шокова терапія також не привела до оздоровлення економіки (хоча вдалося, наприклад, скоротити інфляцію), 45% бразильців проживали до початку 1990-х років в абсолютній бідності.

Результатом краху неолібералізму став прихід до влади в провідних країнах Латинської Америки лівих політиків різного ступеня радикалізму. Першим став Уго Чавес (1998), потім в Бразилії президентом був обраний «Лула» да Сільва (2002), в Аргентині-Нестор Кіршнер (2003), в Уругваї- Табаре Васкес (2005), в Чилі-Мішель Бачелет (2006), в Болівії-Ево Моралес (2006), в Нікарагуа-Даніель Ортега (2006). У якості єдиної ідеології Уго Чавес висунув концепцію «Соціалізм XXI століття», Новий соціалізм сходиться одночасно до комуністичної традиції континенту і до Боліваріанської Ідлен XIX століття. Офіційна назва Венесузли- боліваріанської Республіка Венесуела. Багато в чому ця концепція близька і теології звільнення.

Теологія звільнення була офіційно сформульована Другою конференцією латиноамериканського єпископального ради (сіл), що зібралася в 1968р. і в місті Медельні. Однак ця конференції лише легітимізувала процес, що давно йшов в широких колах католиків. Під звільнення малась на увазі соціалістична революція, здійснена насильними методами, яка ліквідує класову експлуатацію. У 1972 р в Сантьяго (Чилі) пройшла перша конференція міжнародного руху «Християни за соціалізм», яка прийшла до висновку, що християни повинні приєднатися до марксистів. У Нікарагуа, на Кубі священники боролися у партизанських загонах зі зброєю в руках. Сандініський уряд Нікарагуа після революції 1979 р увійшли 4 священника.

Твердження 1980-х років про занепад теології звільнення виявилися передчасними. У 2006 р президентом Нікарагуа був обраний лідер Сандініського фронту національного звільнення Даніель Ортега - прихильник теології звільнення. Уго Чавес відкрито декларував прихильність тієї ж ідеології, заявляючи, що Ісус Христос був повстанцем, революціонером і антиімперіалістом.

Крім теології звільнення, «Соціалізм XXI століття» формується на основі ідей, почерпнутих і аналізу традиційно досвіду життя індіанців Латинської Америки. Індіанці, раніше ледь помітні в плавильному котла латиноамериканських націй, раптом заговорили в повний голос. Бути індіанцем стало електоральною перевагою. Президент індіанця Ево Моралеса опозиція навіть звинувачує в расизмі, направленому проти білого населення. До речі, з 2009 р Болівія офіційно іменується «Багатонаціональних державою Болівія», Інтелігенція Латинської Америки намагається зрозуміти потенціал індіанського співтовариства. Наприклад, хоти вважалося, що у індіанців немає поняття демократії, у них є принцип «підкоритися і керуючи одночасно», що відображає суть демократії, а

також громадські принципи самоорганізації. Тим самим відкидається претензія на винятковість західних ідеологічних, політичних, економічних та інших понять.

В 2005 р Венесуела і Куба створили регіональну організацію АЛБА, або «боліваріанської альтернатива для Америк». АЛБА декларує нові форми регіонального обміну, в тому числі міждержавний бартер: Венесуела поставляє Кубі нафту за зниженими Бенам, а Куба посилає в Венесуели своїх Прачья. Згодом до АЛБА приєдналися Еквадор і Нікарагуа, а також Гондурас (2008), де при владі знаходиться не ліве, а правочентричний уряд, Останній факт свідчить про привабливість нетрадиційної регіональної організації. З 2010р. АЛБА ввела власну валюту (безготівкову), названу «сукре» на честь одного з героїв боротьби за незалежність Латинської Америки генерала Сукре.

Крім Венесуели особлива роль в «боліваріанських» інтегрованих ініціативах належить Кубі. в роки «холодної війни» імпорт і експорт Куби були фактично замкнуті на СРСР, в 1992 р контакти з Росією і колишніми соціотралами до 7% від колишнього рівня. Уряду прийшов до надзвичайних заходів під гаслом «Соціалізм або смерть»: карткова система існувала і раніше, але тепер АРМи постачання стали дуже мізерними. У 1993-1995 рр. на Кубі почалися економічні реформи, розвиток дрібної частки підприємництва, встановлення зв'язків із зарубіжними з нами, створення спільних підприємств. До 1998 р вдалося до, битися економічного підйому при збереженні соціальних рантиє для населення. До того Куба стала отримувати вені. суельську нафту на пільгових умовах, відновила, хоча і не в колишньому обсязі, торговельні сани з Росією. Середня тривалість життя кубинців як і раніше є найвищою серед країн, що розвиваються (76,2 років).

Україна в американських регіональних процесах

Офіційне визнання України як незалежної суверенної держави США здійснило 25 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між двома країнами було встановлено 3 січня 1992 р. Від моменту проголошення незалежності України у Вашингтоні з увагою та зацікавленістю стежать за розвитком подій в нашій державі. Незмінною залишаються заяви США щодо гарантування суверенітету, незалежності, територіальної цілісності і непорушності кордонів України. Адміністрація США високо оцінює зусилля українського уряду зі зміцнення національної економіки і забезпечення політичної стабільності в умовах подальшого посилення демократичних стандартів. Розвиваючи стратегічне партнерство зі США, Україна виходила з чіткого розуміння тієї ключової ролі, яку ця наддержава відіграє у системі політичних, економічних, науково-технологічних, воєнно-політичних координат нинішнього світу. Головною метою зовнішньої політики України (ЗПУ) на американському векторі в цей період було здобути від США реальне визнання України як рівноправного партнера. 5-11 травня 1992р. відбувся перший офіційний робочий візит Президента України Л. Кравчука до США, під час якого було підписано політичну декларацію та меморандум про взаєморозуміння між урядами України та США. В політичній декларації вперше було зафіксовано формулу "демократичного партнерства" двох країн. Практика ж тодішніх українсько-американських відносин залишалася на тому ж рівні. Провісником зміни підходу став візит у травні 1993 року американського представника Струоба Телбота, в ході якого обговорювалася ціла низка питань американо-українських відносин, на відміну від попередніх, які майже виключно концентрувалися на питанні української ядерної зброї.

Наступний етап українсько-американських відносин розпочався з проголошення у США 1994 року "роком України". Саме тоді відбулося так зване "потепління" у ставленні до України з боку США, що намітилося у ще 1993 році. Адміністрація Президента США почала вести політику активного залучення України до світового співтовариства та його інституцій.

Вагомий внесок у розвиток україно-американських відносин відбувся 19 вересня 1996 року створенням США та Україною міждержавної комісії на чолі з Альбертом Гором та Леонідом Кучмою. Комісія включала чотири комітети, які займалися питаннями

зовнішньої політики, безпеки, торгівлі та інвестицій, стабільного економічного співробітництва тощо.

19 грудня 2008 року підписано Українсько-американську Хартію про стратегічне партнерство та безпеку. Стратегічне партнерство Україна – США можемо розцінювати як асиметрично-позитивне, Україна вбачає в США політичного партнера, спроможного допомогти стати їй на позиції європейського розвитку і гарантувати недоторканність й цілісність. Українсько-американські відносини є доволі динамічними та суперечливими одночасно. США, безперечно, мають визначальний вплив на Україну, але слабка позиція української політики, її системна невизначеність постійно підривають основи двостороннього "стратегічного партнерства.

Україна та Сполучені Штати Америки:

- Підтверджують важливість наших відносин як друзів та стратегічних партнерів. Ми маємо намір поглиблювати партнерство на благо наших народів та розширювати співробітництво з широкого спектру спільних пріоритетів.
- Наголошують, що співробітництво між двома демократичними державами ґрунтується на спільних цінностях та інтересах. Це включає поширення демократії та економічної свободи, захист безпеки та територіальної цілісності, забезпечення верховенства права, підтримку інновацій і технічного прогресу.
- Підкреслюють взаємне прагнення посилити двосторонні відносини в економічній, політичній, дипломатичній, культурній та безпековій сферах;
- Підтверджують важливість гарантій безпеки, закріплених в Тристоронній заяві Президентів США, Російської Федерації та України від 14 січня 1994 року, та Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року.
- Підтверджують Пріоритети співробітництва Україна – США (Дорожня карта) від 31 березня 2008 року та відданість стратегічному партнерству, проголошеному Президентом В.Ющенком та Дж.Бушем 4 квітня 2005 року.

Питання для самоконтролю

1. У чому різниця між старим і новим регіоналізмом в Південній Америці?
2. Які цілі ставлять перед собою країни МЕРКОСУР?
3. Що таке «лівий поворот» у американській підсистемі міжнародних відносин?
4. Як вплинув «лівий поворот» на інтеграційні процеси в американському регіоні?
5. Наскільки Україна залучена в регіональні процеси Західної півкулі?

Лекція 14. Близький Схід як регіональна підсистема міжнародних відносин.

1. Панарабська інтеграція в регіоні.
2. Ісламська інтеграція
3. Інтеграційні процеси в районі Персидського залива.
4. Роль США на Близькому и Середньому Сході.
5. Україна в регіональних процесах

Близький і Середній Схід включає наступні субрегіону: арабську Азії (Машрик) - Ірак, Йорданія, Сирія, Ліван, Палестина (Західний берег річки Йордан і сектор Газа); держави Перської затоки; Північну Африку (Магриб) - Єгипет, Туніс, Лівія, Мавританія, Алжир, Марокко; а також Ізраїль («гегемон-парія»), Іран і Афганістан (буферну

державу). Іноді в цей регіон включають країни Африканського Рогу: Судан, Ефіопію, Еритрею та Сомалі. Туреччину раніше включали в регіон, але, очевидно, зараз вона геополітично і економічно належить до Європи.

Регіон Машріка характеризується винятковою конфліктністю, тут не спостерігається навіть рудиментарного регіонального співробітництва. Основна гаряча зона конфлікт, який вихлюпнувся за межі Палестини і придбав спочатку регіональне, а потім (в 1970-1980-і роки) глобальними значення. Єдине, що об'єднує всі арабські і арабо-ізраїльський неарабським (Іран) держави Близького і Середнього Сходу ворожість до Ізраїлю і підтримка незалежності Палестини.

Захід намагався створити в цьому регіоні організації, які стали б частиною кільця антикомуністичних військових блоків, що оточують СРСР і його союзників. Однак всі вони зазнали удачу, так як країни регіону, за винятком монархій Персидської затоки, відмовлялися розглядати СРСР і поширення комунізму як основну загрозу своїй безпеці. відбувалися просоціалістичні і ісламські революції. Після розпаду блоку СЕНТО в результаті ісламської революції 1979 р нічого подібного в регіоні створити вже не вдавалось. Спроби США диктувати свою волю країнам Близького Сходу були успішними; навіть пряме військове вторгнення в Ірак (2003) призвело до зростання нестабільності і фрагментації.

У США сформувався ідея створення єдиної зони «Близького Сходу і Північної Африки» (MENA- Middle East- North Africa). Проект передбачає повну інтеграцію Ізраїлю в регіональні структури, після чого, природно, він стає регіональним гегемоном. Ідеологічна складова проекту передбачає заміну арабській ідентичності жителів регіону на «близькосхідну». Було навіть проведено кілька самітів МІНА, але далі інтеграція не просунулася. Регіоналізація на Близькому Сході так і не стала реальністю. Після початку Мадридського мирного процесу (1991) здавалося, що регіональні структури безпеки ось-ось виникнуть, але цим ілюзіям судилося зазнати краху.

Економічна інтеграція утруднена тому, що держави регіону не потребують в товарах один одного. Вони продають в основному нафту Сполученим Штатам і Європі. Кілька арабських країн намагалися в 1960-1970-і роки здійснити індустріалізацію і перейти до стратегії заміщення імпорту (Ірак, Єгипет, Йорданія, Алжир), але модернізація зазнала невдачі. В кінцевому підсумку вони були змушені перейти до програм макроекономічного реструктурування, ідейно-політичним наслідком яких став підйом ісламізму на тлі розчарування як в націоналізмі, так і в панарабізмі.

Панарабська інтеграція в регіоні

Історично в регіоні стикаються три ідейно-політичні тенденції: націоналізм кожної окремої держави, Панара бізм і панісламізм. Найстаршій ідеологією є панісламізм, що виник в першій половині XIX століття. Але в першій статей не XX століття, коли держави регіону звільнялися від колони альної залежності (лише деякі з них зберегли суверенітет) в їх політичній риториці домінував агресивний націоналізм, що супроводжувався певним ступенем відходу від ісламу арабізму. У Єгипті робилися спроби звести націю-та навіть від національну історію до спадщини цивілізації фараонів (тільки в 1930-і роки було офіційно визнано, що єгиптяни - араби). В Іраку намагалися повернутися до витоків древньої Месопотамії.

Шахський режим в Ірані, прагнучи відродити доісламську культуру, заохочував інтерес до зороастризму. На офіційному рівні проводилися свята на честь зороастрійської релігії. У 1976 р Іран перейшов з традиційного ісламського на нове лєтоісчислення - починаючи з року коронації Кіра Великого (558 р. До н.е.). Шахський режим також пропагував ідею арійських коренів іранського народу і його близькості до Європи.

Уявлення про єдність арабів, про «арабської нації» пробивали собі дорогу з працею. Араби Перської затоки і араби Північної Африки істотно відрізняються по культурі і навіть по фізичних характеристиках. Єдиний арабську мову існує тільки як

літературний; населення різних арабських регіонів говорить на діалектах. За ідеологією панарабізму стояло також прагнення подолати розкол між арабами-мусульманами і арабами-християнами. Ідеологи арабізму часто не були мусульманами (засновник Партії Арабески соціалістичного відродження БААС Мішель Афляк, Костянтин Зурейк, Едмон Рабат).

Однак обмеженість специфічних національних проектів («єгиптізм», «сіріям» та ін.) Швидко стала очевидною. Їм на зміну прийшов панарабізм, мета якого - об'єднання арабських держав в єдину коаліцію, а в перспективі - в одне Держава, Власне Машрик входив в єдину державу - Османську імперію, після розпаду якої регіон розділили державними кордонами.

Панарабізм пов'язаний з ідеєю подолання відставання арабських країн від Заходу. Еліта арабського світу хотіла повторити захід-шлях модернізації, для чого визнала за необхідне запозичити західну ідеологію націоналізму (ймовірно, непосредтвенним джерелом запозичення послужив Ізраїль з його ідеологією сїонїзму). Поворот еліти до націоналізму був відзначений більшою або меншою мірою секуляризму, відмовою від арабізму. У Єгипті робилися спроби звести націо- та навіть від нальную історію до спадщини цивілізації фараонів (тільки в 1930-і роки було офіційно визнано, що єгиптяни - араби). В Іраку намагалися повернутися до витоків древньої Месопотамії. Шахський режим в Ірані, прагнучи відродити доисламську культуру, захоплював інтерес до зороастрийству. На офіційному рівні проводилися свята на честь зороастрийської релігії. У 1976 р Іран перейшов з традиційного ісламського на нове ле- тоїсчисленіе - починаючи з року коронації Кіра Великого (558 р. До н.е.). Шахський режим також пропагував ідею арійських. коренів іранського народу і його близькості до Європи. Уявлення про єдність арабів, про «арабської нації» пробивали собі дорогу з працею. Араби Перської затоки і араби Північної Африки істотно відрізняються по культурі і навіть по фізичних характеристиках. Єдиний арабську мову існує тільки як літературний; населення різних арабських регіонів говорить на діалектах. За ідеологією панарабізму стояло також прагнення подолати розкол між арабами-мусульманами і арабами-християнами. Ідеологи арабізму часто не були мусульманами (засновник Партії Арабески соціалістичного відродження БААС Мішель Афляк, Костянтин Зурейк, Едмон Рабат). Однак обмеженість специфічних національних проектів («єгиптізм», «сіріям» та ін.) Швидко стала очевидною. Їм на зміну прийшов панарабізм, мета якого - об'єднання арабських держав в єдину коаліцію, а в перспективі - в одне Держава, Власне Машрик входив в єдину державу - Османську імперію, після розпаду якої регіон розділили державними кордонами.

Панарабізм пов'язаний з ідеєю подолання відставання арабських країн від Заходу. Еліта арабського світу хотіла повторити захід-шлях модернізації, для чого визнала за необхідне запозичити західну ідеологію націоналізму (ймовірно, непосредтвенним джерелом запозичення послужив Ізраїль з його ідеологією сїонїзму). Поворот еліти до націоналізму був відзначений більшою або меншою мірою секуляризму, відмовою панісламської ідеології. Багато мусульманські країни пройшли через період фактичного витіснення ісламу наїоналізмом (при збереженні поваги до ісламу як культурної спадщини).

Націоналізм в ісламському світі рано чи пізно ставав світським націоналізмом, навіть якщо спочатку спирався на религи. озную риторіку. Лідери арабського соціалізму Гамаль Абдель Насер (президент Єгипту) і Хафез Асад (президент Сирії) активно користувалися релігійною термінологією, називаючи свою ідеологію «соціалістичної релігії». У той же час в обох країнах проводилася політика «повзучої секуляризації». Наприклад, в 1961 р каїрський ісламський університет Ал-Азхар частково був перетворений в світський навчальний заклад. У Сирії підручники переписували з метою вилучити цитати з Корану, активістки партії БААС зривали з мусульманок хустки на вулицях. В рамках ідеології арабізму формувалася культ особистості «національних

вождів» (Насера, Асада), що є несумісним із суворим єдинобожжям ісламу. З цих причин період домінування арабізму означав тимчасове повернення ідеології панісламізму.

З метою інтенсифікації процесів об'єднання арабів в 1945 році була створена Ліга арабських держав (1944-1945). Це був єгипетський проект, і штаб-квартира знаходилася в Каїрі. ЛАД відноситься до регіональних організацій нерегіонального характеру, так як будується не за територіальним, а за куль турно-мовним принципом.

Ідеологія ЛАД заснована на повазі суверенітету кожного арабської держави. Членам Ліги заборонено вдаватися до сили або погрози силою під час урегулювання спорів між собою, а також з третіми країнами. Можливості застосувати проти агресора примусові заходи Статут ЛАД не передбачає. Рада Ліги діє за принципом однакості, тому прийняття радикальних рішень про військове втручання ЛАД в будь-який конфлікт виглядає малореальним.

Відносини між членами Ліги далекі від ідеальних (з шестуєт термін «арабська холодна війна»). Часто відбувалися конфлікти, причому через розбіжності в керівних органах Ліги вона виявлялася нездатною будь-яким чином відреагувати на те, що відбувається. Прикладами можуть служити конфлікт ме чекаю Іраком і Ліваном в 1956 р, конфлікт Марокко, Алжиру від Мавританії в 1979 р, напад Іраку на Кувейт в 1990 р. Однак деякі конфлікти були повністю або частково за участю ЛАД: громадянська війна 1963 року в Ісмене, війна між Єгиптом і Лівією 1977р., Ірано-іракська війна 1980-1988 років.

У 1998 р країни ЛАД підписали Конвенцію про боротьбу з терурегульовани рорізмом, де поряд із засудженням тероризму обмовляється право народів збройним шляхом боротися за свою незалежність проти іноземної агресії або окупації.

На базі ЛАД створено багато економічних організацій (Арабська загальний ринок, Арабський валютний фонд), але вони залишилися на рівні проектів. Арабські країни майже нічого не можуть запропонувати один одному. Єдина бурхливо розвивається форма економічного співробітництва - трудова міграція: бідне населення Єгипту, Йорданії, Іємена відправляється на заробітки в багаті видобувають нафту країни Перської затоки. «Заробітчани» надсилають додому значні кошти і тим вносять вклад в економічний розвиток своїх країн.

Арабська інтеграція залишилася на рівні ідеології, не переходячи в площину реальної політики. Проте ЛАГ не варто сорасивать з рахунків вже тому, що користується популярністю як арабська форум, має представництва в багатьох державах і статус спостерігача при ООН.

Члени Ліги підписали договір про спільну оборону проти агресії ззовні, хоча на практиці він ніколи не застосовувався. Ку вейтській криза 1990р. показав, що за 50 років Ліга не стала органі- зацією колективної оборони. ЛАД одноголосно засудила агресію, але зробити нічого не змогла, тому що не мала відповідними інструментами. Єдине питання, по якому вона завжди про- АРТяла єдність, -відносини з Ізраїлем. В даному випадку Ліга Денствовала як єдиний міжнародний актор. Навіть засновник ЛАД - Єгипет- був в 1979р., Після підписання Кемп-Девідської угод з Ізраїлем, виключений з ЛАГ, а штаб-квартира тимчасово перенесена в Туніс. Після початку переговорного процесу у Ізраїлем і палестинцями члени Ліги розділилися в думках: одні дотримуються концепції «мир в обмін на землю», інші- колишньої радикальної позиції, що Ізраїль без всяких вії повинен звільнити окуповані палестинські землі.

Крім ЛАД виникали інші об'єднання арабських дер. дарств - успішні або провальні. У 1958 р Єгипет і Сирія з дали Об'єднану Арабську Республіку. Ідейною основою нової держави служила версія арабського соціалізму, запропонована Насером. У Сирії проект підтримала партія БААС. Офіційно партнери розглядалися як рівноправні частини єдиного дер. дарства. Однак провідну роль грав Єгипет, сприймав Сирію як провінцію, тому в 1961 р ОАР розпалася.

Серед численних невдалих проєктів можна назвати Арабську Федерацію (Ірак + Йорданія; лютий Федерацію арабських республік (Єгипет, Сирія, Ірак; 1963) іншу Федерацію арабських республік (Єгипет, Лівія і Сирія. Передбачався Судан; 1972), Арабську ісламську республіку (Лівія + Туніс ; 1974-1977), інші об'єднання. найвдалішим виявився проєкт об'єднання декількох маленьких держав в федерацію Об'єднані Арабські Емірати (спочатку передбачалося включити туди також Бахрейн Катар). об'єднання виявилось життєздатним, так як всі емірати управляються сімейними кланами, яким було легко знайти спільну мову . Зараз ОАЕ є єдиною в світі «федеративною червень 1958 г.). монархією ».

У 1960-і роки ідеологія панарабізму розділилася на два напрямки: проєкт об'єднання арабів на основі «арабського соціалізму» (представлений партією БААС) і консервативний прозахідний проєкт, що розробляється Саудівською Аравією. ЛАД не могла прийти до єдиної позиції. Поразка арабських держав у війні 1967 р стало поворотним моментом для звернення політично активної частини населення арабських країн до ісламізму.

Ісламська інтеграція

Модернізаційні процеси проходили в ісламському світі болісно, тому що на початку ХХ століття він був поставлений перед фактом технічної відсталості від Заходу, що дозволила останньому встановити над мусульманськими регіонами повний контроль. Більшість мусульманських мислителів і політиків розуміли, що технологічна модернізація неминуча і необхідна. Але не всі готові були миритися з тим, що разом з технологією Захід приносить свої політичні інститути, етику, культуру, побутові звички і т. Д. Ісламісти спробували здійснити модернізацію без вестернізації- модернізацію на основі ісламу.

Розуміючи, що поява всесвітньої ісламської держави в осяжному майбутньому малоймовірно, панісламісти прийшли до ідеї створення безлічі ісламських держав, об'єднаних в конфедерацію (прообраз халіфату). Ще більш пом'якшена версія панісламізму говорить навіть не про конфедерацію, а про міждержавної організації, розглядаючи халіфат як духовне (а не політичне) єдність мусульман. Протиріччя між націоналізмом і панісламізмом стало структурною статикою міжнародних ісламських організацій, найважливішою з яких є єдина міждержавна ісламська організація - Організація Ісламська конференція (ОІК).

ОІК (тоді просто Ісламська конференція) створена в 1969 р. по саудівській ініціативі. Формат конференції організація мала до 1973 р. Її інституціоналізація почалася з утворення Генерального секретаріату (1972). У 1975 р ОІК отримала статус спостерігача при ООН. На 2009 р організація об'єднує 57 держав, включаючи Палестину. Одне з них розташоване в Європі (Албанія) і два (Гвіана і Суринам) - в Латинській Америці, за межами географічного ареалу розповсюдження ісламу. Очевидно, що ОІК відноситься до «регіональним нерегіональним» організаціям. Спостерігачами є 5 держав (вт. Ч, невизнані) -Боснія і Герцеговина, Центрально-африканська Республіка, Таїланд, Росія, невизнана Турецька Республіка Північного Кіпру-і 8 недержавних суб'єктів.

В 1976 р при ОІК створено Ісламський банк розвитку (ІБР) Згідно з ісламськими нормами (заборона на банківський відсоток) банк працює на основі безпроцентного кредитування. У 2009 р статутний капітал банку досяг 30 млрд ісламських динарів. (Ісламський динар дорівнює одному спеціальному праву запозичення МВФ.)

ОІК не можна назвати сильною і консолідованою організацією. Не слід представляти се «блоком» типу НАТО: це лише форум, учасники якого не беруть на себе зобов'язань по колективній обороні. Навіть її «ісламський» характер можна підлогу. піддати сумніву. По-перше, в ОІК беруть участь світські держави, наприклад Туреччина, Казахстан, Узбекистан. По-друге серед членів є країни, в яких мусульмани складають меншість населення (Казахстан, Уганда). Спостерігачем ОІК є Таїланд, де буддизм - державна релігія а також Росія - світська держава з переважанням христия-

анської культури. По-третє, між учасниками ОВК періодно бувають війни. Найбільш наочний приклад - восьмирічний військовий конфлікт між Іраком і Іраном.

Однак сам факт існування ОВК знаменний. Інших міждержавних організацій з представництвом на вищому рівні, заснованих на релігії, в світі немає (не рахуючи Міжпарламентської асамблеї православ'я). Ісламський світ в порівнянні з іншими цивілізаційними спільнотами («православний світ», «католицький світ») проявляє більшу згуртованість і прагнення до інституціоналізації.

ОВК не має наднаціональних органів управління, це організація суверенних держав, що борються за силу і вплив в регіоні. На Близькому Сході немає держави, яке мало б достатньою силою, щоб претендувати на одноосібну гегемонію. У мусульманському світі змагаються два основних релігійно-політичних проекту, представлені Іраном і Саудівською Аравією. Саудівська Аравія і її союзники як всередині регіону (ОАЕ), так і поза ним (Пакистан) характеризуються прозахідної (точніше - проамериканської) зовнішньополітичної позицією і непримиренним антикомунізмом. Як релігійної ідеології Саудівська Аравія пропонує радикальну форму сунітського н лама, которує її противники називають ваххабізмом.

Однак ісламісти не вважають Саудівську Аравію, де сунізм є державною релігією, істинно ісламської країною. Одна з причин того - присутність (за згодою прав тва) на саудівській землі, яку мусульмани вва священної, американських військ. На думку ісламістів, сен в світі немає жодного ісламської держави, крім Ірану.

Альтернативний панісламської проект висунутий Іраном. торий, зрозуміло, не може розраховувати на участь в панарамській інтеграції. Іран - відносно розвинена промислова ана, Де після падіння монархії в 1979 р встановлена іслам- республіка. Лідером революції став всесвітньо відомий мскій політичний діяч і мислитель аятолла Рухолла Хомейні (1900-1989), переосмислити традиційну доктрішіізма і перетворив її в революційне вчення про повстання проти правителя, що порушує норми ісламу і з цієї причини втрачає право на владу.

Хоча офіційно лад, встановлений в Ірані, іменується «третім шляхом», в реальності він ближче соціалізму, ніж капіталізму. Економічна практика країни заснована на понятті так званої «тоухідной» (цілісної) економіки, мета якої справедливий розподіл благ. Тоухідная економіка є змішаною, але перевага залишається за державної і громадської собственностью.Конституція Ірану (ст. 44) відносить до суспільної власності велику промисловість, інші основні галузі промисловості, зовнішню торгівлю, банківська справа, страхування, виробництво електроенергії, радіо і телебачення, пошту, телеграф і телефон, цивільну авіацію і т. п. Не випадково після революції керівництво Ірану позначило соціалістично орієнтовані країни Близького Сходу (Сирію, Алжир, Лівію, Народно-Демократичну Республіку Ємен) як «братні».

Відразу після утворення Ісламська Республіка Іран проголосила політику експорту ісламської революції в інші країни З опорою на шіїтські громади. У 1979 р з цією метою учреждает- ся інститут спецпредставників імама Хомейні в мусульманських країнах і Бюро по зв'язках з визвольними рухами, що встановила контакти з шіїтськими громадами Афганістану, Іраку, Лівану, Ефіопії, Філіппін та інших країн.

Спроба Ірану експортувати революцію в Ірак призвела до початку майже восьмирічної, однією з найдовших війн ХХ століття (1980-1988). Приводом послужили суперечки про прикордонні Райка уздовж річки Шатт-Ель-Араб, що розділяє Іран і Ірак. На Ном справі метою Іраку було повалення режиму Хомейні, прана - встановлення в Іраку шіїта идеократического правління за власним зразком.

Спочатку Хомейні висунув лотунг «війни до перемог ного кінця». Однак Іран не міг виграти війну, так як СРСР, і США надавали підтримку Іраку. (Саддам Хусейн б в той час «кращим другом Заходу».) Ні Ірак, ні Іран не дос тиглі поставлених цілей і були змушені погодитися на ін тернаціоналізацію конфлікту. За виконанням угоди про

перемир'я стежили спостерігачі ООН, а мирні переговори пройшли в Женеві під егідою Генерального секретаря ООН.

Невдача у війні з Іраком змусила Іран перейти до стратегії експорту ісламської культурної революції. Це означає пропаганду іранської моделі правління, створення благодійним тільки організацій, будівництво медресе, клінік, фінансування релігійно-політичних організацій. Деяких успіхів Ірану вдалося домогтися в Лівані. У грудні 1989 р в місті Баальбеке, населеному шиїтами, була навіть проголошена «Ісламська республіка Ліван», що залишилася на папері.

Більш успішним, як не дивно, виявився експорт шіїтської іранської революції в сунітський Судан, який в 1989 році став другим в світі ісламською державою. Президент країни генерал аль-Башир оголосив, що країна починає жити за вченням Хомейні. Духовним лідером суданської революції став Хасан ат-Турабі (р. 1932). Однак суданський ісламістський проект протримався лише до 1999 р Цілков ймовірно, повноцінно реалізувати його не дозволила основна проблема Судану -раскол між ісламською Північчю і християнсько-анімістським Півднем.

Під впливом ісламської революції в Ірані відбулася зміна ідеології палестинських повстанців - від проекту світської соціалістичної Палестини багато з них перейшли до ідеї зі дання ісламської держави. ХАМАС (Рух ісламського опору) до кінця 1980-х років висувається в палестинському опорі на перший план, відтісняючи світський рух ФАТХ Я. Арафата.

Якби ісламський світ зміг об'єднатися, на світовий арсенал виник би новий центр сили, що підриває ідею однополярного панування США. Але поки ісламський світ роз'єднаний і не має єдиного лідера. На Близькому Сході занадто багато приблизно рівних по силі держав з гегемоністськими спрямованими. Навіть Іран змушений був перевести ідею експорту революції на другий план у порівнянні з завданням зміцнення власної національної держави.

Багато зовнішньополітичні дії Ірану диктувалися з національними інтересами, а не інтересами світового ісламу, наприклад таємні контакти з Ізраїлем для придбання бойової техніки. Внутрішньополітичні кроки, зроблені після ісламської революції, також свідчать, що Іран взяв курс швидше на створення суверенної національної держави, ніж на «світову ісламську революцію: проголосивши офіційною релігією, що означало самоізоляцію в сунітському оточенні; заклики до «іранському патріотизму» вході ірано-іракської війни; заперечення прав етнічних меншин (туркмен, белуджів, курдів) на автономію. У 2000-і роки Іран відчував необхідність в консолідації перед обличчям світового співтовариства, з підозрою стежить за його ядерною програмою. Тому націоналістичні ідеї іноді переважають над панісламістськими в іранській політичній риторичі.

Інтеграційні процеси в районі Перської затоки

Монархічні горударства Перської затоки (Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ) в 1981 р об'єдналися в Раду співробітництва арабських держав Перської затоки (Gulf Cooperation Council), безпосередньою причиною чого стала революція 1979р. в Ірані. Основою цього о'єднання був страх перед внутрішніми радикально-ісламістськими силами, які виявили себе захопленням в 1979 р Великої мечеті в мецці (облога мечеті урядовими військами тривала 22 дня). Консолідація арабських держав Перської затоки була інтенсифікована також спробою державного перевороту в Бахреїні (1981). Головною загрозою своїй безпеці члени РСАДПЗ відкрито оголосили «супротивників режимів». Вони боялися не іранського військового вторгнення, а експорту ісламської революції на свою територію. Тож не дивно, що найбільших успіхів ССАГПЗ досяг в сфері внутрішньої безпечності (розвідка, запобігання переворотів і т. Д.).

У країнах затоки влада належить сімейним кланам, по лучан надприбутки від продажу нафти, зберігається родоплеменна структура. Ідеологічно для них характерно буквально сприйняття сунітського ісламу, що не допускає вільного тлумачення

догматики. Майже у всіх державах затоки (Крім Бахрейну) суніти складають більшість населення.

РСАДПЗ створив символічні регіональні сили швидкого реагування («Щит полу острова»), але в серпні 1990 р організація нічого не змогла зробити в зв'язку з вторгненням Іраку в Кувейт. Політична інтеграція країн затоки більше відбувається на папері, ніж на практиці. Причиною є страх перед саудівської гегемонією і небажання передати навіть невелику частину суверенітету наднаціональним органам. Іноді ССАГТЗ використовується як форум для мирного вирішення міждержавних спорів (наприклад, в 1990 р з його допомогою здійснилося прикордонне врегулювання між Саудівською Аравією і Оманом). Зовнішня безпека більшості держав затоки залежить від двосторонніх угод з США, Британією чи Францією (такі угоди не уклала тільки Саудівська Аравія). РСАДПЗ об'єднує прозахідні держави, які взяли як належне зростання впливу США в регіоні. У 1990 р. вони повністю і одногосно підтримали американське (міжнародне) втручання в кувейтський конфлікт. Збройні сили держав ССАГТЗ брали участь в операції «Буря в пустелі». Всі вони підтримували і підтримують західні санкції проти Ірану і Іраку.

Хоча в 1981 р ССАГТЗ поставив завдання переходу до общен валюті, будь-яка економічна інтеграція між його члени ми навряд чи можлива, так як їх економіки не є взаємо доповнюють: вони продають один і той же товар -нафта (глав ним чином в країни ЄС, США і Японію).

Роль США на Близькому і Середньому Сході

Сполучені Штати є найбільшим позарегіональними суб'єктом політичних процесів на Близькому і Сході. Як видно на прикладі СЕНТО і інших проектів, які не дійшли до стадії практичної реалізації, спроби США роздавати в регіоні антикомуністичні альянси виявилися безуспішними. Сполучені Штати діяли в основному методами таємної дипломатії і секретних розвідувальних операцій.

Американські інтереси зосереджені в трьох сферах: поставка нафти, стримування комунізму і підтримка Держави Ізраїль. Ці завдання пов'язані між собою, так як проникнення в регіон соціалістичних ідей (наприклад, через партію БААС) призводило до націоналізації західних компаній і зростання цін на нафту, підриваючи світову капіталістичну економіку. США розглядають арабські монархії затоки як джерело нафти і геополітичних партнерів, а Іран і Ірак- як джерела загроз.

Ізраїль - ключовий стратегічний партнер США в регіоні. Щорічна американська допомога Ізраїлю досягає трьох мільярдів доларів. ВВП Ізраїлю більш ніж в два рази вище, ніж у Єгипту (найбільш економічно сильної країни регіону, беручи до уваги монархії затоки), а збройні сили відповідають світовим стандартам.

Між Ізраїлем і його арабекімі сусідами сталося кілька воєн: 1948-1949 р - арабо-ізраїльська війна; 1956 г. - напад Ізраїлю на Єгипет; 1967 р -шестидневная війна, в результаті якої Ізраїль захопив Єрусалим, Голанські висоти, Західний берег річки Йордан і сектор Газа; 1973 г. - арабо-ізраїльська війна (Війна Судного дня), коли тільки втручання наддержав запобігло повної поразки Єгипту; 1982 р.-вторгнення Ізраїлю в Ліван; численні бомбардування Ізраїлем країн регіону. В результаті воїн Ізраїлю дісталися значні частини територій арабських держав.

Оскільки арабські сусіди бойкотували Ізраїль, основні торговельні зв'язки ця країна встановила з США, Європою, Східна Азією і т. Д. Вона, природно, не входила ні в які регіональні коаліції. Тільки після початку в 1991 р Мадрид- то мирного процесу, спонсорами якого є США та Росія, спостерігачами-ЄС і Японія, Ізраїлю вдалося засвоїти дипломатичні і торгові контакти з сусідами.

Якщо Ізраїль примириться з арабськими країнами, він стане умовним регіональним гегемоном, навколо якого складеться система колективної безпеки, в основному представлена для захисту монархій Перської затоки і стримування ворожих США протогегемонії, Лівії. Ізраїль став би також центром поширення на Близькому і

Середньому Сході західних цінностей, запобігаючи тим самим поширення як «арабського соціалізму», так і Ірану, Іраку, Єгипту, Сі радикального ісламізму.

В кінці 1940-х років деякі американські політики і експерти вважали, що підтримка Ізраїлю і сіонізму суперечить національним інтересам США, тому що негативно впливає на відносини з арабськими країнами і веде до зростання нестабільності в регіоні. Ситуація переломилася приблизно після 1967 року, коли, з одного боку, стала очевидною військова міць Ізраїлю, а з іншого -проізраїльське лобі в США переконало громадську думку і конгрес в тому, що Ізраїль слід підтримувати буквально будь-яку ціну, тому що інтереси США та Ізраїлю повністю збігаються. «Проізраїльське лобі ... перемогло по більшості важливих питань, таких як визнання Ізраїлю в 1948 р, щедра військова та економічна допомога і непохитна дипломатична підтримка, навіть коли решта світу засуджував єврейську державу», - пише професор Джорджтаунського університету (США) М. Хадсон ?.

Поки Ізраїль залишається в положенні «гегемонарії», США доводиться домагатися нейтралізації ворожих режимів та ідеологій більш складними способами, ніж створення системи колективної безпеки. Тривалий час США успішно змушували Іран і Ірак стримувати один одного. Американці підтримували і озброювали Ірак (і навіть Іран) в ході ірано-іракської війни, коли були закладені основи іракського виробництва хімічної зброї. Ядерна програма Ірану також почалася, ще за часів шаха, за допомогою США. Режим Хусейна в Сполучених Штатах вважали правління в Ірані. Можна сказати, що Ірак з його військовою потужністю, країни затоки і США становили таємну коаліцію зі стримування іранського впливу на Близькому і Середньому Сході.

Ця складна система балансування (замість прямих військових інтервенцій, що здійснювалися в Латинській Америці) пояснюється страхом США перед можливим поширенням в регіоні радянського впливу.

Після закінчення «холодної війни» США змогли безпосередньо приступити до плану перетворення Ізраїлю з «гегемонарії» в чинного гегемона. Їх основним завданням є нейтралізація антиамериканських режимів в Іраку (нейтралізований в 2003 р), Сирії, Лівії та Ірані. (Єгипетський режим був нейтралізований через Кемп-Девідські угоди.) США застосовують три основні сценарії нейтралізації антиамериканських режимів: 1. Зміна політики в вигідну для США сторону при збереженні існуючої правлячої еліти («перебудова»).

2. Провокація внутрішніх заворушень, в результаті яких колишній режим скидається і до влади приходять проамериканський уряд («помаранчева революція»).

3. Пряма військова інтервенція з подальшим приходом до влади проамериканського маріонеткового уряду («Буря в пустелі»).

Особливу ворожість США до Ірану неможливо пояснити однією лише неприязню до ісламізації внутрішнього життя. Пакистан часів Зії уль Хака був досить ісламізована, але залишався союзником США; Саудівська Аравія не є чином світської держави. На відміну від Пакистану і монархій затоки, Іран є «ідеологічну загрозу» США, «Іранська проблема» полягає в тому, що для американців основоположним глобальним протистоянням залишається дихотомія «вільний світ комунізм», а не «християнський світ-ісламський світ». Якби після революції Іран з- зберігав проамериканський зовнішньополітичний курс, США не звертали би уваги на «порушення прав людини», що не звертають уваги на внутрішню політику Саудівської Аравії, Пакистану або Філіппін.

Офіційні аргументи проти іранського режиму зводяться до наступного: (1) Іран готується створити ядерну зброю і застосувати її проти Ізраїлю; (2) Іран потурає міжнародному тероризму; (3) в Ірані править диктатура, переважна права і свободи людини. Всі ці аргументи не витримують раціональної критики і носять чисто пропагандистський характер Твердження, що Іран представляє «безпосередню загрозу, США, як якщо б там уже існувало ядерну зброю, не більше ніж риторика, так само як і використання термінів «муллократія», « тоталітарний режим » , звинувачення в фашизмі

(і одночасно - в комунізмі). Свій внесок в нагнітання «ядерної істерії» вносять іранські емігранти, що осіли в США.

Страх США перед економікою, що розвивається ядерною програмою Ірану викликаний не тим, що Іран може напасти на Ізраїль чи самі США, а тим, що здійснити насильницьку зміну режиму в ядерній країні буде неможливо. Поки США орієнтуються на мирну зміну режиму, тобто на реалізацію одного з двох перших сценаріїв. Військова інтервенція проти Ірану на порядку денному не стоїть. Основний тактикою зміни режиму є так звана «політична війна».

Економічні санкції покликані викликати у населення невдоволення урядом. Паралельно буде здійснюватися масована підтримка внутрішньої опозиції (засобів масової інформації та окремих організацій). В Ірані, зрозуміло, є незадоволені. Хоча старше покоління, пам'ятає диктатуру шаха, високо оцінює досягнення ісламської революції, молодші люди часто переконані, що ісламське правління якимось чином заважає їм збагатитись або здійснювати свої права.

Уряд США спонсорує приватні телестанції, які транслюють на Іран програми, спрямовані на руйнування існуючого режиму. «Радіо Фарда», що є частиною «Радіо Вільна Європа / Радіо Свобода» і виконує ту ж функцію, віщає з грудня 2002р. Тим самим радіостанція приваблює слухачів, які не є противниками режиму, але хочуть, наприклад, послухати західну музику. Така тактика використовувалася і «Радіо Свобода» в ході мовлення на подоби СРСР. США фінансують переклади на фарсі книг, відеофільмів та інших матеріалів, присвячених організації ненасильницьких соціальних рухів. Значна частина передач дію Фарда «носить розважальний характер».

«Іранський Горбачов» Мохаммад Хатамі (займав президентський пост в 1997-2005 рр.) Викликав у Заході ілюзію про скоро крах іранського режиму. Змінив його Махмуд Ахмадінежад нова «закрутив гайки», розвіявши цю ілюзію, (Ахмадінежаду належить фраза: «З волі Божої і за допомогою Божою скоро світлі більше не буде ні США, ні сіонізму».)

Якщо ситуація в Ірані не буде розвиватися за американським сценарієм, не виключена можливість нанесення США точкових ударів по ядерних об'єктах. Запитання в тому, чи буде цього достатньо, щоб назавжди відкинути Іран тому, якщо він залишиться ісламською республікою. Таким чином, завдання зміни режиму для США лише відсувається в часі. Рано чи пізно може постати питання і про пряме військово вторгнення.

Україна в регіональних процесах

Важливою для України є зовнішня торгівля з країнами БСПА. За даними Держстату України, у 2019 р. зовнішньоторговельний обіг між Україною та країнами БСПА сягнув 13,25 млрд дол., або 11,96 % від загального обігу товарів України. Експорт українських товарів до країн БСПА склав 10,09 млрд дол., імпорт – 3,17 млрд дол. Загалом Україна продовжує зберігати значне позитивне сальдо в торгівлі – 6,9 млрд дол. Відповідно до Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки, ринки Туреччини, Єгипту, КСА, Об'єднаних Арабських Еміратів, Ізраїлю й Лівану визначено ринками «у фокусі», які є потенційно привабливими для більшості галузей української економіки і можуть бути орієнтиром для подальшого розвитку експортної діяльності. Україна також зацікавлена в постачанні певних груп товарів з країн регіону Близького Сходу. Для подальшої роботи має бути здійснено розширений аналіз економічної ситуації, визначено можливості й форми оптимальної присутності України на зазначених ринках, а також розроблено відповідні стратегічні програми.

Тривають переговори щодо укладення угоди про вільну торгівлю з Туреччиною, підписано Угоду про зону вільної торгівлі з Ізраїлем (очікується ратифікація Угоди Кнесетом). Такі угоди сприятимуть інтенсифікації та диверсифікації двосторонньої торговельно-економічної співпраці. Україні важливо налагоджувати взаємовигідні зв'язки

із регіональними економічними об'єднаннями, такими як Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). РСАДПЗ утворили зону вільної торгівлі й вживають заходів для повної імплементації митного союзу.

Між Україною й країнами БСПА розвивається інвестиційна співпраця. За даними Держстату України, станом на 31 грудня 2019 р. вісім країн БСПА – Туреччина, ОАЕ, Ізраїль, Ліван, Йорданія, КСА, Іран і Сирія – здійснювали прямі іноземні інвестиції в економіку України. Основним інвестором стала Туреччина – 324,2 млн дол. Обсяги інвестицій з інших країн БСПА склали: ОАЕ – 46,3 млн дол., Ізраїль – 39,3 млн дол., Ліван – 22,7 млн дол., Йорданія – 3,7 млн дол.

Україна має прагнути активно використовувати фінансові можливості країн Перської затоки для залучення іноземних інвестицій. За даними агентства Al Arabia на кінець серпня 2019 р., у суверенних фондах цих країн сконцентровано понад 2 трлн дол.

Важливість розвитку відносин України з країнами Близького Сходу визначається роллю і місцем цього регіону у системі сучасних міжнародних політичних, економічних і безпекових координат. Про взаємне прагнення України та близькосхідних держав до розвитку відносин свідчить широка дипломатична присутність: Україна має Посольства в Ізраїлі, Іраку, Йорданії, Катарі, Кувейті, Лівані, Об'єднаних Арабських Еміратах, Саудівській Аравії, Сирії, діє також Представництво України при Палестинській Національній Адміністрації. У Києві функціонують Посольства Ізраїлю, Іраку, Катару, Кувейту, Лівану, Об'єднаних Арабських Еміратів, Палестини, Саудівської Аравії та Сирії. Зацікавленість України у розвитку торговельно-економічного співробітництва з країнами регіону обумовлюється їхньою відносною географічною близькістю, значним попитом на українську продукцію (насамперед металургії та сільського господарства, а також хімічної промисловості і машинобудування), можливістю диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, значним інвестиційним потенціалом. Україну і держави регіону пов'язує також людський фактор: на Близькому Сході проживають тисячі українських громадян, а в Україні у вищих навчальних закладах навчаються тисячі студентів з близькосхідних країн. Налагодженню міжлюдських контактів сприяють зроблені останнім часом Україною кроки з лібералізації візового режиму для громадян деяких країн регіону, до того ж у 2011 році було скасовано візовий режим з Ізраїлем. Між Україною та Ізраїлем, Йорданією, Ліваном та ОАЕ існує пряме авіасполучення. Останні події на Близькому Сході призвели до певного зниження активності політичних контактів і падіння обсягів товарообігу України з країнами цього регіону (2012 р. – 5,6 млрд. дол. США, 2013 р. – 4,1 млрд. дол. США) За результатами 2014 року відповідний товарообіг становив 5,5 млрд. дол. США, близько 90% якого припадає на український експорт. Разом з тим можна сподіватися, що ці негативні явища носять тимчасовий характер, а країни Близького Сходу і надалі залишатимуться для України одним з пріоритетних напрямів взаємовигідного співробітництва. Цьому покликана сприяти робота з усунення торговельних бар'єрів з країнами регіону. Зокрема, тривають переговори щодо укладення угоди про вільну торгівлю з Ізраїлем, започатковано контакти України з Генеральним секретаріатом Ради співробітництва арабських держав Перської затоки тощо. Розбудова широкомасштабного співробітництва з країнами Африки є важливим напрямком зовнішньої політики України. Важливість Африканського континенту для України обумовлюється як політичними, так і економічними інтересами. Протягом останніх років країни континенту значно посилили свою політичну вагу у міжнародних відносинах. На сьогоднішній день африканські країни демонструють готовність до подальшої політичної та економічної інтеграції у рамках континенту, створення спільних наддержавних органів у рамках Африканського Союзу. Відбувається активний розвиток інтеграційних регіональних тенденцій на Африканському континенті, зокрема створення зони вільної торгівлі між цілими блоками держав, зокрема Східноафриканського співтовариства (ЕАС), Співтовариства розвитку Півдня Африки (SADC) та Спільного ринку для Східної і Південної Африки (COMESA). Активно розвиваються країни Економічної Співдружності

Західноафриканських держав (ECOWAS). З економічної точки зору країни цієї частини світу є значним ринком збуту промислових, сільськогосподарських, військово-технічних товарів та послуг, важливим джерелом промислової та аграрної сировини, а також стратегічним міжнародним комунікаційним вузлом. В останні роки Африканський континент, населення якого вже перевищило 1 млрд. осіб, демонструє стійку динаміку економічного зростання, що має позитивний вплив на розвиток двосторонніх відносин країн Африки з Україною.

Розвиток співробітництва між Україною та країнами Африки на нинішньому етапі спрямований на активізацію політичного діалогу, співробітництва в міжнародних організаціях, а також пошук нових економічних партнерів і ринків збуту для товарів українського виробництва. Країни Африканського континенту є традиційними партнерами України у сфері військово-технічного співробітництва. 22 червня 2016 року Україна офіційно набула статусу держави-спостерігача в Африканському Союзі, який об'єднує усі держави африканського континенту, крім Марокко. Важливим чинником співпраці України з Африкою є зовнішня торгівля. Зокрема, у 2015 р. загальний обсяг торгівлі України з країнами Африки становив 4,4 млрд. дол. США, з яких експорт українських товарів склав 3,8 млрд. дол. США. Україна продовжує зберігати значне позитивне сальдо у торгівлі з Африканським континентом – 3,2 млрд. дол. США. В Африці започатковано діяльність одинадцяти Посольств України: в Алжирі, Анголі, Ефіопії, Єгипті, Кенії, Лівії, Марокко, Нігерії, Південно-Африканській Республіці, Сенегалі, Тунісі. Триває розширення мережі Почесних консульств України. Україна бере активну участь в операціях ООН з підтримання миру у п'яти країнах Африки у Ліберії, Кот-д'Івуарі, ДРК, Судані та Південному Судані. Професіоналізм українських військових льотчиків з врегулювання постелекторальної кризи у Республіці Кот-д'Івуар наприкінці 2010 року отримав високу оцінку світової громадськості. У вищих навчальних закладах України навчаються тисячі студентів з Африканського континенту.

Питання для самоконтролю

1. Чому Близькосхідний регіон залишається неінтегрованим?
2. У чому полягає ідеологія і практика панарабізму?
3. На чому заснована діяльність Організації Ісламська конференція?
4. Наскільки успішною була політика експорту ісламської революції?
5. Які інтеграційні процеси йдуть в зоні Перської затоки?
6. Чому США прагнуть до зміни іранського режиму?

Лекція 15. Тропічна Африка.

1. Структура Африканського регіону.
2. Конфліктність в Африканському регіоні.
3. Регіоналізація в Північній Африці.
4. Афганістан – буферна держава та джерело погроз.

З геополітичної точки зору Тропічну Африку, або Африку на південь від Сахари, можна розділити на кілька субрегіонів: Південну, Західну, Східно-Центральної Африки і Африканський Ріг. З них тільки Південна і Західна Африка щодо інтегровані (по всій видимості, тому, що там є регіональні гегемони - Нігерія на Заході і ПАР на Півдні), на Африканському Розі лише недавно почалися нестійкі інтеграційні процеси; Центрально-Східна Африка являє собою малоструктурований регіон. Більшість нинішніх держав Тропічної Африки штучно створені колонізаторами, які проводили ідеально прямі

кордону, об'єднавши які розділили племена та етнічні групи або о' тих, хто не прагнув жити разом. Тим самим була закладена основа для конфліктів ХХ і ХХІ століття.

Африку на південь від Сахари називають «втраченим континентом», континентом відчаю. Висока конфліктність регіону пояснюється відсутністю або нерозвиненістю сучасних соціальних структур, збереженням значного впливу родоплемінних відносин. Це спадщина колоніалізму, так як колонізатори не заохочує процесів модернізації. Держави Африки є «квазідержави», тобто, будучи формально визнаними на міжнародній арені, вони не мають урядового апарату, здатного проникнути в усі сфери життя суспільства, не забезпечують політичних і соціальних прав громадян, або навіть базових прав людини (права на життя). Центральний уряд, що представляє країну в міжнародних організаціях, контролює в кращому випадку урядову резиденцію.

«Квазідержавних природа африканських держави робить інші недержавні суб'єкти рівними їм суперниками. Предметом суперництва угруповань (однією з яких є так званий уряд) є ресурси і можливість продавати їх на зовнішньому ринку. Політична влада в квазідержави зазвичай означає особисту владу (не однієї людини, а всієї його сім'ї або племені), пов'язану з можливостями особистого збагачення. Для позначення багатьох африканських держав, встановився термін «клетократія», тобто «влада злодіїв».

Майже в кожній африканській країні продовжується або недавно завершений громадянський конфлікт або ряд конфліктів.

Ангола: недавно завершився конфлікт між урядом і організацією УНІА, що тягнувся з кінця 1960-х років / Лібєрія: в 1990 р вибухнув громадянський конфлікт. / Сєрра-Леоне: в 1991 р Об'єднаний революційний конфлікт почав громадянську війну. / Демократична Рєспубліка Конго (колишній Заїр): конфлікт з 1998 р під керівництвом Альянсу демократичних сил за Звільнення Конго. Чергове загострення відбулося в 2008 р / Рєспубліка Конго: громадянський конфлікт. / Ефіопія: конфлікт (1997) з відокремилася від неї в 1993 р Еритреєю, якій дісталися всі ефіопські морські порти. Судан: Конфронтація між північчю, населеним арабами-мусульманами і півднем, де проживають Нєгроїди, які сповідують християнство або анімізм. / Мозамбїк: конфлікт уряду і організацією РЕНАМО / ПАР: конфлікт правлячої партії АНК з білою меншістю і організацією зулусів «Інката». / Руанда: 1994 - геноцид народу тутсі народом хуту. / Сомалї: з 1991 р країна розділена і в нїй немає центрального уряду. Сєнегал: рух сєпаратистів в Казаманс. / Уганда: повстанські організації «Об'єднані демократичні сили» і «Армія опору Господа. / Нігерія: збройні зіткнення мусульман і християн.

Африканські конфлікти рідко представляють собою класичні міждержавні територіальні суперечки. Парадокс в тому, що африканські лідери одночасно проклинають проведені колонізаторами ідеально прямі кордону і визнають їх повну легітимність. Випадки розпаду африканських держав завжди пов'язані з колоніальним минулим. Наприклад, відділення Еритреї пояснюється тим, що до італійського завоювання вона не була частиною Ефіопії. Розпад Сомалї змушує згадати про кордон, що розділяла Італійську і Британську Сомалї і т. Д. Справжні територіальні суперечки в Африці можна буквально перерахувати по пальцях (наприклад, претензії Марокко на Західну Сахару).

Велика частина африканських конфліктів відбувається не між державами, а всередині держав. У країнах Тропічної Африки практично неможливо домогтися зміни влади законними методами (через вибори). Влада означає доступ до ресурсів - не тільки внутрішнім (до них може мати доступ і опполузіція, наприклад, в Сєрра-Леоне саме опозиція контролювала алмазні копальні), але і зовнішнім, так як зовнішні донори орієнтуються на формальне уряд. Які перебувають при владі племінні угруповання перетворилися в незмінні клетократичною режими. В результаті значна частина доходу багатьох держав витрачається не на розвиток, а на боротьбу з повстанцями (в ДРК майже весь, в Судані більше половини, Анголі і більш 3/4).

Нїчого дивного, що 37 з 48 держав Тропічної Африки належать до країн з низьким доходом на душу населення. На Африку на південь від Сахари припадає лише близько

1,5% світової торгівлі і 0,5% прямих іноземних інвестицій, з яких більша частина надходить в Нігерію. У Тропічній Африці існує величезна кількість регіональних організацій та ініціатив, велика частина з яких не функціонує. Близько третини держав регіону належать до трьох або більше регіональним організаціям. Це явище отримало назву «регіоналізації без інтеграції».

Події, що мали місце в 1990-і роки, продемонстрували, що світова спільнота, за великим рахунком, байдуже до Тропічній Африці. В першу чергу слід згадати геноцид в Руанді, який розпочався 7 квітня 1994 і тривав до юля. Його жертвами стали близько 800 тис. Чоловік, що належать до народності тутсі. Тутсі є в країні меншістю, хуту - більшістю, при цьому тутсі займають більшу частину керівних посад, з них формується інтелігенція. Геноцид здійснювався ополченців, збройними силами, цивільними особами. Списки підлягають вбивства представників народності тутсі і лідерів опозиції були складено заздалегідь. Засоби масової інформації, які розпалюють ненависть, також зіграли роль в мобілізації людей на підтримку вбивств і участь в них.

Захід намагався пояснити геноцид внутрішніми причинами (межплеменна ненависть), замовчуючи той факт, що громадянській війні передувала глибока економічна криза, що викликав масову бідність і спотер впевненості людей у своєму становищі. Етнічне напруження, звичайно, існувало, але саме по собі воно не мала б таких катастрофічних наслідків. На початку 1990-х років Руанда під егідою МВФ почала макроекономічні реформи, що включали девальвацію валюти, скорочення соціальних програм (в тому числі програм харчування дітей і боротьби з малярськими), введення плати за навчання в школі. Через дестабілізацію сільського господарства і руйнування традиційної галузі - вирощування кави в країні почався голод. Приватизація найбільших державних компаній привели до паралічу комунікацій і постачання населення електрикою і газом.

За збігом обставин в Руанді перебувала місія ООН з надання допомоги Руанді, розгорнута за згодою приймаючої країни. В рамках свого мандата вона не мала можливості запобігти геноциду (кілька миротворців були вбиті). Якби Рада Безпеки направив місії підкріплення, можна було б врятувати сотні тисяч життів, але замість того щоб зміцнити місії в цілях боротьби з геноцидом, ООН вивела її з країни. Нові миротворці прибули в Руанду тільки через три з половиною місяці після закінчення масових вбивств. У 1999 р Генеральний секретар ООН Кофі Аннан визнав, що ООН не змогла адекватно відреагувати на попередження, одержувані з місії в Руанді, а члени СБ відмовилися розширити її мандат.

У 1994 р ООН створила в Аруше (Танзанія) Міжнародний трибунал по Руанде для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення гуманітарного права, вчинені на території Руанди в період з 1 січня по 31 грудня 1994 г. З 1997 року, коли почалися перші судові розгляди, суд виніс більше 30 рішень, приблизно стільки ж справ перебуває у провадженні.

Ще одне свідчення байдужості ООН до африканських громадянська війна в Сомалі, що почалася в кінці 1980-х років. У 1991-1992 рр. система державного управління рухнула, гуманітарна допомога, що надходила каналами ООН, грабували місцевими бойовиками. Кілька десятків тисяч людей загинуло, ще більше померло від голоду. У 1992 р, коли число жертв голоду і бойових дій перевалило за 300 тис. Чоловік, була розгорнута миротворча місія ООН в Сомалі Юнас (United Nation Operation in Somalia), але успіху вона не мала. Тоді США домоглися прийняття нової резолюції ООН, передавала владу військовому командуванню США і давала миротворцям право забезпечувати доставку і розподіл гуманітарної допомоги будь-якими засобами. Нова місія спочатку називалася ЮНІТАФ (United Task Forces), потім була перетворена в Юнас-2.

Місія провалилася. Постійні напади на миротворців, що супроводжувалися жорстокими тортурами, були сприйняті американської громадськістю як ознака втягування США в сомалійську громадянську війну. До березня 1994 р американські війська повністю евакуювалися з Сомалі. Після цього місія ООН почала згортатися. У

березні 1995 року сили ЮНТАФ були виведені, і країна занурилася в ще більшу анархію. Сомалі перетворилася в базу піратів Індійського океану, там росте вплив ісламізму.

Очевидно, що ООН і західні держави мало цікавляться африканськими конфліктами. Африка повинна створити власні регіональні організації і миротворчі сили, однак цей процес йде з великими труднощами.

Найбільша на континенті Організація африканської єдності (ОАЄ, 1963) була створена на хвилі постколоніальних надій і ілюзій панафриканізму. Панафриканської рух розвивався з кінця XIX століття і ґрунтувалося на наступних принципах:

1. Усвідомлення загального історичного досвіду (критична втрата психології вільної особистості).

2. Усвідомлення спільності походження і долі.

3. Протистояння расової дискримінації і колоніалізму.

4. Рішучість створити нову Африку.

Керівник національно-визвольного руху Гани Кваме Нкрума (1909-1972) писав про необхідність створення Соединених Штатів Африки. При цьому суверенітет кожної окремої держави, стверджував він, повинен бути збережений, за винятком певних сфер спільних дій в інтересах безпеки і розвитку континенту. Але надії батьків-засновників єдиної Африки не здійснилися. У цього були принаймні три причини: 1) поділ африканських країн по лініях «холодної війни»; 2) перетворення більшості постколоніальних держав в диктатури; 3) крах африканських економік і погіршення умов життя населення в 1960-1990-х роках. Проекти ОАЄ залишалися на папері. Це пояснюється як браком ресурсів для їх реалізації, так і некомпетентністю відповідальних осіб.

У 1990-ті роки ситуація на континенті дещо змінилася. Закінчилася «холодна війна», відбулася демократизація багатьох африканських країн, з карти континенту зникли останні колонії. З 1999 р на зміну ОАЄ прийшов Африканський союз (явна імітація ЕС), який об'єднав 53 африканських держави. Головою АС був обраний президент Південно-Африканської Республіки Табо Мбсі (р. 1942). За словами прихильника панафриканізму лівійського лідера Муамара Каддафі, історична місія ОАЄ полягала в деколонізації регіону і ліквідації режиму апартеїду в Південній Африці. Тепер, коли на Африканському континенті не залишилося колоній, а в ПАР в результаті вільних виборів до влади прийшли представники чорного шинства, завдання ОАЄ можна вважати виконаною.

Основними завданнями АС проголошені ведення діалогу зі світовим співтовариством з єдиних позицій, захист суверенітету, територіальної цілісності держав-членів, сприяння підтримання миру, безпеки і стабільності на континенті, ефективне вирішення регіональних конфліктів.

Головна відмінність АС від ОАЄ в тому, що пріоритетом діяльності Новій організації проголошена економічна інтеграція, в той час як ОАЄ головним завданням вважала політичну інтеграцію. АС покликаний замінити не тільки ОАЄ, а й Африканське економічне співтовариство (АЕС). Ця організація була створена в 1991 р, щоб протистояти негативним аспектам глобалізації шляхом сприяння соціально-економічному розвитку Африки, але її діяльність не принесла практичних результатів.

АС має політичний вимір: створені Панафриканській парламент і Суд з прав людини і народів. Парламент має тільки консультативні повноваження, хоча в майбутньому планується надати йому законодавчі функції і обирати його все загальним голосуванням (як Європарламент). Африканський суд з прав людини і народів (The African Court on Human and People's Rights) створений у 2004 році, але його перше засідання відбулося в 2006-му. Жодної справи він поки не розглянув - можливо, тому, що не має права слухати справи, ініційовані індивідами або неурядовими організаціями без згоди держави, проти якого висувається позов. АС вважає, що африканські країни повинні бути ширше представлені в Раді Безпеки ООН і отримати два постійних і два непостійних місця. До участі в роботі АС не допускаються представники урядів, прийшли до влади

неконституційним Миротворчеством на континенті займалася ще ОАЕ (Чад, 1981-1982). Африкосоюз має право на підставі рішення Асамблеї глав держав і урядів, прийнятого 2/3 голосів, на пряме (в тому числі збройний) втручання у здійснюється геноцид, військові злочини або злочини проти людства. У 2002 р Африканський союз послав свої миротворчі сили в Бурунді, хоча вони не мали повним мандатом миротворців. У цій країні 10 років тривав конфлікт між повстанцями-хуту і армією, в якій переважали тутсі, які складають меншість населення. У 2004 р місія в Бурунді отримала статус миротворців ООН. У лютому 2005 р на референдумі в Бурунді була прийнята конституція країни, а потім пройшли загальні вибори. На початку 2007 р ООН успішно завершила миротворчу операцію.

У 2004 р з ініціативи Нігерії АС взяв на себе відповідальність за вирішення конфлікту між африканським населення південної частини країни і арабами північної частині в Дарфурі, на півдні Судану, жертвами якого стали 1,6 млн осіб, АС без мандата ООН ввів в Дарфур миротворчий контингент в кількості 3500 чоловік. Ситуація в Дарфурі стала черговим підтвердженням, що дозвіл африканських конфліктів є обов'язком самих африканців. Тільки 31 липня 2007 р СБ ООН заснував Змішану операцію Африканського союзу і ООН в Дарфур (ЮНАМІД). З'явилася поняття «афроміротворець». У лютому 2007 р почалося розгортання миротворчих військ Африканського союзу в Сомалі місія АМІСОМ. В її завдання увійшли охорона перехідних державних інститутів (перехідний федеральний уряд Сомалі) і безперебійна доставка гуманітарної допомоги. У зв'язку з нестачею коштів на утримання АМІСОМ АС звернувся в ООН з проханням змінити афроміротворцев на «блакитні каски». Однак ООН не поспішає це робити. У серпні 2008 року Рада Безпеки ООН в черговий раз продовжила мандат місії. У 2009 р в Сомалі пройшли «вільні і демократичні вибори», але ситуація на краще не змінилася.

З двома найбільшими регіональними організаціями Африки - Економічним співтовариством західноафриканських держав (ЕКОВАС) (Economic Community of West African States, EcoWAS) і Південноафриканським спільнотою розвитку (САДКО) (Southern African Development Community, SADC) - сталася метаморфоза: засновані як економічні організації, вони «явочним порядком» взяли на себе політичні повноваження.

ЕКОВАС засноване в 1975 р з ініціативи Нігерії як торговий союз, який об'єднав англо- і франкомовні західно-африканських країн. До субрегіону Західної Африки відносять Бенін, Буркіна-Фасо, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Гамбії, Гани, Гвінеї, Гвінея-Бісау, Ліберії, Малі, Мавританії, Нігеру, Нігерії, Сенегалу, Сьєрра-Леоне і Того. Ці держави належали різним колоніальним імперіям (Франції, Британії Португалії - крім Ліберії, заснованої американськими НЕ а штучні межі між ними проведені на Берлінській конференції 1884-1885 рр. Інтеграція між цими країнами слабка, враховуючи, що якщо французькі колоніальні влади не перешкоджали відносинам між своїми колоніями, британці їх не заохочували, а португальці забороняли. найсильнішим державою регіону є Нігерія.

ЕКОВАС прагнуло до ліквідації успадкованих від колоніалізму митних, валютно-фінансових, мовних та інших бар'єрів між країнами-учасниками в розрахунку на те, що за 15 років вони зможуть досягти стадії спільного ринку. Торговий союз залишився на папері (основні причини: суперництво на світових ринках і невисока конкурентоспроможність продукції). ЕКОВАС планує створити єдину валюту, парламент і суд справедливості. Дещо вже створено, але майже не функціонує.

Проте ю міру розростання регіональних конфліктів в Західній Африці ЕКОВАС змушене було виконувати роль миротворчої організації. У 1990 р миротворчі сили ЕКОВАС були розміщені в Ліберії (місія ЕКОМОГ) і Сьєрра-Леоне (паралельно з місіями ООН). У Ліберії вони знаходяться до сих пір. Цікаво, що ця операція отримала Мандат ООН тільки через три роки після її початку. Оскільки повстанці відмовилися скласти зброю, мандат сил ЕКОМОГ «на підтримку миру» було трансформовано в дії з «примусу воюючих сторін до миру».

Конфлікт в Ліберії став найбільшим збройним конфліктом на Африканському континенті після «холодної війни». Більшість країн Західної Африки визнали його внутрішньою справою країни. Однак Нігерія негайно почала робити дипломатичні кроки з метою перешкодити розростання конфлікту. Обстоюючи те, щоб африканці брали на себе відповідальність за вирішення власних проблем, Нігерія вважала, що така відповідальність передбачає готовність втрутитися в справи інших держав континенту при наявності там ситуації, яка загрожує миру і безпеці в регіоні.

Не слід перебільшувати значимість цих місій. Хоча ітервенція відбувалася під егідою ЕКОВАС, насправді обидві операції здійснювалися переважно Нігерією, яка несла і основні фінансові витрати. У Нігерії тоді правила військова диктатура, і її прагнення «встановлювати демократію» в інших державах викликало глузування. Можливо, за миротворчої активністю ховалися спроби посилити власну гегемонію. в Ліберії розшифровували назва місії ECOMOG (Ecowas Ceasefire Monitoring Group) як Every Commodity and Movable Object Gone («Всі товари і рухоме майно пропало»), натякаючи, що миротворці займалися грабежами і незаконною торгівлею.

Миротворча діяльність Нігерії виявилася затребуваною і в умовах іншого великомасштабного західноафриканської конфлікту в Республіці Сьєрра-Леоне, де військова хунта відсторонила від влади законно обраного президента. Торішнього серпня 1997 р ЕКОВАС прийняв рішення про економічну і військову блокаду Сьєрра-Леоне силами об'єднаного військового контингенту ЕКОМОГ. Війська ЕКОМОГ, основу яких склали нігерійські збройні сили, після запеклих боїв взяли під контроль столицю Фрітаун і більшу частину території країни. Влада законного уряду була відновлена. Мандат ЕКОВАС в Сьєрра-Леоне закінчився в 1999 році, коли його сили були замінені миротворчим контингентом ООН. Велика частина миротворців ЕКОВАС увійшла до складу місії ООН.

В актив Нігерії можна віднести участь у врегулюванні внутрішнього етнорелігійного конфлікту в Республіці Кот-д'Івуар між населяють північ мусульманами і південними християнами, в руках яких перебуває влада, що почався восени 2002 року ЕКОВАС направило в країну свій миротворчий контингент. У 2003 р Рада Безпеки ООН висловив довіру Франції та ЕКОВАС і схвалив їх дії в даній конфліктній Нігерії стала Республіка Сан-Томе і Прінсіпі, де конфлікт може бути вирішений шляхом переговорів.

Миротворча активність ЕКОВАС була б неможлива, якби Нігерія не отримувала доходів від продажу нафти. Нігерія - п'ятий найбільший постачальник нафти в США. Вона є членом ОПЕК, займаючи перше місце в Африці і восьме у світі за обсягом експорту нафти. При цьому понад 70% населення Нігерії живе за межею бідності.

Перетворенню Нігерії з протогегемона в субрегіонального гегемона перешкоджають не тільки соціально-економічні проблеми, а й нестабільна внутрішня ситуація. Нігерія є федерацією (федеративний поділ штучно створено колонізаторами), в якій постійно виникають сепаратистські настрої. Майже половина населення - мусульмани, третина - християни, інші дотримуються традиційних вірувань. У деяких Штатах Нігерії влада ввела закони шаріату. Відбуваються погроми на релігійному ґрунті. Наприклад, в лютому 2005 р хвилювання спалахнули в районі Сарбона, де мусульмани спалили кілька церков, а християни у відповідь спалили мечеть. Найбільш активно сепаратистський рух за створення на сході країни держави «Біафра». В кінці 1960-х років спалах сепаратизму в цьому регіоні привела до кривавої громадянської війни.

На території країни проживає понад 240 етнічних груп, між якими є серйозні суперечності. Головну роль у всіх політичних процесах відіграють представники найбільших етнічних громад хауса, йоруба і іґбо (бо). Кожен представник цих громад виступає від імені «етнічної більшості» в одній з трьох областей Нігерії - Північної, Південної та Східної. «Біафра» (схід) населена в основному бо.

До 1999 р при владі в Нігерії знаходилися військові диктатури. Її історія - ланцюг військових переворотів, що проводилися під гаслами боротьби з корупцією, яка прийняла

жахливі масштаби. Однак з часом корупція розквітала при цих режимах ще пишніше. Останній військовий режим характеризувався також жорстокістю по відношенню до опозиції. У 1994-1995 рр. США, Британської Співдружності і ЄС ввели в відношення Нігерії санкції. Членство Нігерії в Британській Співдружності було припинено. Санкції були скасовані тільки після початку демократизації.

Зовнішня політика Нігерії періоду диктатур визначалася прагненням грати роль лідера Західно-Африканського регіону і одного з провідних держав Тропічної Африки. Військові диктатури використовували гасло «Африка - центр нігерійської зовнішньої політики», розраховуючи, що інші країни континенту будуть підтримувати їх. Після демократизації нігерійська зовнішня політика стала менш регіоноцентричною. Нігерія заявляє про себе як про глобальну державу і веде кампанію за надання їй місця постійного члена СБ України.

У САДК, створене в 1992 р, входять ПАР (з 1994 р, коли рухнула система апартеїду), Ботсвана, Лесото, Намібія, Свазіленд, Ангола, Демократична Республіка Конго, Малаві, Маврікій, Мозамбик, Сейшельські острови, Танзанія, Замбія, Зімбабве. Частина цих держав належала різним колоніальним імперіям, Намібія до 1990 р була окупована ПАР. Перші регіональні організації Південної Африки ставили за мету зниження економічної залежності від ПАР, яка є безумовним регіональним гегемоном. Її ВВП в 4 рази вище, ніж сукупний ВВП всіх інших членів САДК, Після падіння апартеїду ПАР очолила процеси субрегіональної інтеграції. САДК ставить собі за мету створення зони вільної торгівлі та спільного ринку. Угода про зону вільної торгівлі було підписано у 2000 році, але його реалізація намічена на 2012 р

З 1996 р діє підрозділ САДК, яка охоплює політичні, безпеки і оборони. Цей орган називається Трійка і включає Свазіленд, Мозамбик і Анголу. «Трійка має мандат на розгортання постійних миротворчих сил, але перед цим вона повинна проконсультуватися з Афро союзом, ООН і країною, яка потребує інтервенції. Постійні миротворчі сили САДК брали участь у врегулюванні на Коморських островах, в Лесото і в Демократичній Республіці Конго. Вторгнення в Лесото (1998-1999) привело до значних жертв, що викликало суперечку в організації і показало її нездатність забезпечити безпеку регіону. Проте ситуація в Лесото була врегульована.

Ідеологи ПАР висунули концепцію «африканського ренесансу», в якому ПАР як єдина по-справжньому розвинена країна континенту повинна зіграти провідну роль. Авторство концепції пов'язують з ім'ям президента ПАР і лідера правлячої партії Африканський національний конгрес Табо Мбекі.

Для ПАР ця концепція стала новою «національною ідеєю». Завданнями «африканського ренесансу» оголошені:

- пошук рішення проблеми миру і безпеки в Африці;
- становлення і зміцнення демократії та справедливої системи влади,
- пошук виходу з глухого кута, в який зайшло розвиток Африки;
- збереження і захист африканської культури;
- підвищення ролі і значення Африки в світі.

Ренесанс також передбачає боротьбу проти ВІЛ-інфекції. У країнах Африки заражені ВІЛ понад 25 млн осіб, що становить 70% заражених по всьому світу. У 2000 р парламент ПАР заснував Фонд африканського ренесансу, мета якого - розширення міжнародного співробітництва з африканськими державами. Політичну сторону «ренесансу» відображає створення Африканського союзу, а економічну програма НЕПАД («Нове партнерство для розвитку Африки» - New Partnership for Africa's Development), розгорнута в 2002 р Головна мета НЕПАД скорочення бідності. ООН заснувала для підтримки НЕПАД Канцелярію Спеціального радника з Африці.

Центральна і Східна Африка відносяться до малоструктурованих регіонах. Однак вони не залишилися в стороні від африканського процесу «регіоналізації без інтеграції». Країни субрегіону (Камерун, Центральноафриканська Республіка, Чад, Конго,

Екваторіальна Гвінея, Габон) з 1999 р об'єднані в Економічне і валютне співтовариство Центральної Африки *Communauté Economique et Monétaire d'Afrique Centrale* (СЕМАС). Інтеграційні процеси в цій частині Африки (крім наслідування сусідам) обумовлені тим, що колишні французькі колонії зберегли єдину валюту: СФА-франк, який друкується двома емісійними централ (в Центральній і Західній Африці) і жорстко прив'язаний до євро. Конвертованість СФА-франка гарантується Французьким казначейством. На СФА-франку побудований також Західно-Африканський економічний і валютний союз (*Union Economique Monétaire de l'Ouest Africain*, УЕМОА). в Центральній Африці СФА розшифровується як *Cooperation Financière en Centrale* (Фінансове співробітництво в Центральній Африці), а Західної як *Communauté Financière Africaine* (Африканське фінансове співтовариство). Хоча всі ці організації носять виключно валютний характер, загальне прагнення до регіоналізації змушує їх шукати шляхи економічного і навіть політичного співробітництва. У Центральній Африці вже створені (папері) «Мережа парламентаріїв», Рада по світу і безпеки та Багатонаціональні сили. а Західної як *Communauté Financière Africaine* (Африканське фінансове співтовариство). Хоча всі ці організації носять виключно валютний характер, загальне прагнення до регіоналізації змушує їх шукати шляхи економічного і навіть політичного співробітництва. У Центральній Африці вже створені (папері) «Мережа парламентаріїв», Рада по світу і безпеки та Багатонаціональні сили. а Західної як *Communauté Financière Africaine* (Африканське фінансове співтовариство). Хоча всі ці організації носять виключно валютний характер, загальне прагнення до регіоналізації змушує їх шукати шляхи економічного і навіть політичного співробітництва. У Центральній Африці вже створені (папері) «Мережа парламентаріїв», Рада по світу і безпеки та Багатонаціональні сили.

На Африканському Розі немає значних регіональних організацій. Відносини в основному двосторонні. Однак в 1986 р там утворилася Міжурядова організація з розвитку (IGAD, *International Authority on Development*), що об'єднала Джибуті, Еритреї, Ефіопії, Кенії, Сомалі, Судан, Уганду.

Україна в тропічній Африці

Українські інтереси в Тропічній Африці на даний час концентруються навколо військово-технічного співробітництва. Присутність військових підрозділів у форматі миротворчих контингентів під егідою ООН концентрується в зоні найбільшої інтенсивності конфліктів, що викликано об'єктивними передумовами. Найбільше українці брали участь в миротворчих операціях в районі Гвінейської затоки, останніми роками діє вертолітний підрозділ на сході ДР Конго, окремі фахівці присутні на території Південного Судану. Це зона нестабільності центрально-західної частини континенту, про що згадувалось вище. В той же час. торгівельні відносини розвиваються з більш стабільними державами. Зокрема продаж озброєнь, поряд з країнами миротворчої активності, концентрований на поставках продуктів військово-промислового комплексу для Нігерії, продажі військової техніки Ефіопії та Кенії. Через початок україно-російського конфлікту та потребу в озброєнні для вітчизняної армії Україна зменшує обсяги військової торгівлі в регіоні. Натомість зростають об'єми торгівлі продукцією цивільного призначення, ведеться проникнення приватних компаній на ринки Африки. Це стосується передусім стабільних країн узбережжя Індійського океану та півдня континенту, де продовжується економічне зростання, та розвивається база для інвестицій – особливо це стосується Кенії та Танзанії. В центрі та на заході континенту цивільна присутність економічних агентів українського походження фокусується на Нігерії – найбільший торговельному партнеру України в Тропічній та Південній Африці.

У січні-вересні 2014 р. двосторонній товарообіг склав 230,7 млн. дол., експорт з України до Нігерії – 223 млн. дол., імпорт – 7,7 млн. дол. Позитивне для України сальдо – 215,3 млн. дол. За даними Державної служби статистики України, в 2013 р. обсяг двосторонньої торгівлі склав 340,7 млн. дол., з яких український експорт становив 331,1 млн. дол., імпорт – 9,6 млн. дол. США. Позитивне для України сальдо – 321,5 млн. дол.

Товарна структура експорту – чорні метали (68,3%) та добрива (27,3%), молоко і молокопродукти. Товарна структура імпорту – какао-масло та какао-жир (71%), палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки (13,5%), насіння і плоди. Хоч більшу частину нігерійського експорту складають нафтопродукти, Україна закуповує какао. Це викликано передусім монополізацією нігерійського ринку транснаціональними корпораціями європейського та американського походження, такими як ExxonMobil, Chevron, ConocoPhillips, Eni, Total (контролюють біля половини нігерійських нафтогазових концесій). Також з 2008 р. на місцевий ринок приходять російський «Газпром», що став одним з замінників корпорації Shell (що охоплювала біля 52 % нафтовидобутку разом з Національною нафтовою компанією Нігерії). Нігерія залишається ключовим економічним партнером у регіоні (14,6% від українського експорту сільськогосподарських товарів, 59% - металургії та машинобудування, 36,4% - продуктів хімічної промисловості у Західній Африці). У 2010 р. Україна постачала обладнання для модернізації Аджакутського металургійного комбінату (результат – різке переважає експорту над імпортом з Нігерії - 245,2 млн. дол., проти 13,5 млн. дол. відповідно). Вагомою проблемою стає присутність РФ - зокрема конкуренція російських фірм у модернізації вищезгаданого комбінату (зокрема діяльність компанії «Уралмаш»), участь російського капіталу в модернізації заводу «Алскон», поставки російської техніки, зокрема автомашин «КАМАЗ». Однак в нинішніх геополітичних реаліях збереження Нігерією позиції союзника і опори США в регіоні може сприяти поверненню української присутності, за умов вдалої дипломатичної політики. По інших країнах центру і заходу ситуація гірша – до прикладу, у січні – жовтні 2014 р. товарообіг з Чадом склав 13,55 млн. доларів США, що на 56% менше у порівнянні з аналогічним періодом 2013 р. Дана диспропорція потребує виправлення через посилення економічної присутності в зоні нестабільності, що може здійснюватись завдяки державним гарантіям і бути спрямована насамперед на допомогу в облаштуванні мирного життя. Великий недолік української політики – відсутність адекватного дипломатичного представництва.

Станом на березень 2015 р. тимчасовий повірений у справах України А. Грищенко очолював консульський округ, що опікувався справами Кенії, Бурунді, Малаві, Південного Судану, Сомалі, Союзу Коморських островів, Руанди, Танзанія та Уганди. Першорядна справа – забезпечити мінімальне представництво дипломатичної місії на чолі з послом у кожній країні (окрім одержання додаткової інформації, рекомендовані дії продемонструють рівень зацікавленості Києва). Низький рівень розгалуженості дипломатичного корпусу погіршує як можливості моніторингу інформації в епіцентрі важливих подій, так і призводить до зайвих витрат часу на взаємоузгодження рішень, переміщення працівників посольства і т.д., що зменшує маневреність і можливості вести переговори з представниками місцевих еліт в умовах швидкої зміни політичної ситуації в країні.

Регіоналізація в Північній Африці

Внутрішній розклад сил в субрегіоні Магрибу майже дзеркально відображає ситуацію в Південній Азії: «нерухомих» біполярний порядок, обумовлений суперництвом протогогемонів Алжиру і Марокко. У роки «холодної війни» Алжир (подібно Індії) тяжів до соціалістичного табору, намагаючись в той же час стати лідером «третього світу» (наприклад, через Рух неприєднання). Співпраця Алжиру з СРСР викликала настороженість і у США і європейських країн. На початку 1990-х років у Заході з'явилися підозри, що Алжир намагається створити ядерну зброю; про нього почали говорити як про «другий Кубі». Навпаки, Королівство Марокко (подібно Пакистану) залишалося вірним союзником США і найбільшим в Північній Африці (після Єгипта) одержувачем американської допомоги. Під час кувейтської кризи 1991-р королівство беззастережно підтримало Міжнародну інтервенцію і надало свої війська для об'єднаних сил. На початку 1990-х років Алжир виявився в стані Ліос і громадянської війни. Марокко на цьому тлі виглядало островом стабільності. США також високо оцінюють

лояльне ставлення королівства до Ізраїлю. Після закінчення «холодної війни» Алжир почав проводити політику неоліберальних реформ і його відносини з США істотно покращилися. Проте Марокко сприймається американцями як більш надійний союзник.

Роль Кашміру в Магрибі грає Західна Сахара. До 1975 вона була іспанською колонією, потім Іспанія передала цю територію Марокко і Мавританії. Алжир виступив проти і почав надавати підтримку боротьбі Західної Сахари за незалежність. Виникла Сахари Арабська Демократична Республіка (САДР), що поповнила число невизнаних держав, Зараз Західна Сахара розділена на територію під контролем Марокко і САДР, значна частина громадян живе в таборах біженців на території Алжиру. Майбутнє Західної Сахари має вирішити референдум, який так і не був проведений. В знак протесту проти визнання САДР африканськими країнами Марокко з 1984 р не бере участі в процесах панафриканської інтеграції.

Протистояння Алжир-Марокко значно ускладнює інтеграцію в магрибську субрегіоні. Проте в 1989 р країни Магрибу (Алжир, Лівія, Мавританія, Туніс, Марокко, з 1994 р приєднався Єгипет) об'єдналися в Союз арабського Магрибу (САМ). Метою організації заявлений митний союз, але взаємні торговельні зв'язки країн Магрибу вкрай слабкі; В майже вся їхня торгівля орієнтована на Євросоюз.

Регіон Магрибу географічно відноситься до Африки, але останнім часом зміцнюються згоди зв'язку з Європою. Спочатку діалог розвивався в форматі «5 + 5»-п'ять країн Магрибу та п'ять країн Південної Європи. У 1995 р розгорнута Ініціатива євро-середземноморського партнерства (Барселонський процес) з метою інтегрувати країни Північної Африки і Близького Сходу в загальний простір з Європою. Партнерство включає три рівні: політики і безпеку; економіка і фінанси; соціальна сфера і культура. Одна з проблем, які таким способом вирішить Європа, - контроль за міграцією з країн Північної Африки. Обійтися без мігрантів європейські країни не можуть, але намагаються надати міграції керований характер.

З геополітичної точки зору Середземноморський регіон, що безпосередньо примикає до південних кордонів Європи, я ся потенційним джерелом військових загроз. Середзем'я море дозволяє гіпотетичному ворогові завдати удару прямого підчерев'я «Європи, тому, з точки зору класичної геополітики, перетворення моря під внутрішнє європейське озеро» вважається однією з основних оборонних завдань Європи. НАТО з 1995 р, як і Євросоюз, веде «Середземноморський діалог».

З економічної точки зору значимість Середземномор'я різко зросла після відкриття каспійських нафтових родовищ для світового ринка. Для транспортування каспійської нафти існують три потенційних маршруту- північний (через Росію і Чорне море), південний (через Іран) і західний (через Туреччину і Середземне море). Останній найкращий для Заходу, так як дозволяє уникнути контролю Росії над нафтовими маршрутами і одночасно запобігти зростанню впливу Ірану в регіоні.

У відносинах західних країн з Північною Африкою головним партнером є Європа. США здійснюють кілька економічних партнерських ініціатив, в основному орієнтованих на Алжир, Марокко і Туніс. Якщо говорити про політичні аспекти інтеграції, то США хотіли б бачити Магриб інтегрованим і проамериканськи налаштованим.

Афганістан - буферна держава і джерело загроз

Афганістан не належить повною мірою жодному з навколишніх його регіонів, будучи одночасно буфером, що розділяє їх, і джерелом різних загроз: наркотрафіку, торгівлі зброєю, релігійного екстремізму.

В 1979 р надання військової допомоги просоціалістично арганському уряду повергло СРСР в тривалий збройний конфлікт, який сприяв зростанню антирадянських настроїв в усьому світі (в 1980р. США, Китай, багато західних країн бойкотували Олімпійські ігри в Москві). В Афганістані розгорнулася громадянська війна, яка привернула ісламських радикалів з різних країн світу. США, Саудівська Аравія і Пакистан

за таємними каналами фінансували Антильські партизанський рух. Саме в Афганістані напів- чи бойовий досвід лідери сучасного глобального ісламістського підпілля.

Після виведення радянських військ (1989) в 1992р. в була встановлена ісламська республіка, але громадянська війн тривала. Оскільки загроза поширення комунізму минула, США на той час фактично залишили Афгані, стан напризволяще. У країні запанувала анархія: польові командири воювали між собою і з урядом. Несподіваний, але для всього світу в 1994 р радикальний ісламістський рух «Талібан» захопило владу в місті Кандагар. Потім талібу рушили до Кабулу і до кінця 1996 р взяли його, проголосивши Ісламський Емірат Афганістан.

Велика частина країни об'єдналася під керівництвом талібів- за винятком півночі, де польові командири сформували так званий Північний альянс. Страх перед поширенням в Центральну Азію впливу «Талібану» змусив Росію і Узбекистан встати на сторону Північного альянсу. Йому також надавав підтримку Іран, так як іранське і Талібське уявлення про ісламській державі радикально різняться.

Спочатку таліби мали намір експортувати ісламську революцію, але вже в 2001 р керівництво Афганістану заявило, що прагне до мирного співіснування з сусідами і хоче бути офіційно визнаним іншими країнами. Однак ІЕА визнали тільки Саудівська Аравія, ОАЕ і Пакистан. Талібів звинувачували в тому, що вони сприяючи виробництву наркотиків. Щоб довести зворотне, в липні 2000 р. духовний лідер «Талібану» мулла Омар заборонив вирощування опійного маку на підконтрольній талібам території (в результаті виробництво маку скоротилося з 3656 тон в 2000 р. до 74 тон в 2001 г.). Однак це не справило враження на світову спільноту: ООН посилила санкції проти Афганістану, заклавши всі представники талібів за кордоном, в тому числі при ООН. В Афганістані знайшов притулок творець терористичної мережі «Аль-Каїда» Усама бен Ладен, вигнаний з Судану, з цього терористичний акт проти США 11 вересня 2001 року став приводом для американо-британської військової операції проти Афганістану. У цій операції була подвійна мета: з одного боку, покінчити з базами терористів, з іншого талібів, які, на думку США, є прикладом «плюс го уряду», яке жорстоко поводить з своїми громадянами. Перед нами, таким чином, антитерористична операція, яка супроводжується гуманітарною інтервенцією. Слід враховувати, однак, що багато ісламських норми життя, які шокували західних спостерігачів, наркотики, приписи жінкам закривати обличчя і т. Д.-були введені до приходу талібів.

Американо-британська операція проводилася без мандата, якої організації (тільки в 2003 р їй було надано статус операції НАТО). В Афганістані створений перехідний режим коаліційної характеру, безпеку якого забезпечують іноземні миротворці. Країна продовжує поширювати загрози і нестабільність в усі прилеглі регіони. Цілком ймовірно, Афганістан втратив досвід мирного життя і його можна віднести до «економікам війни», де військові дії ведуться не стільки для перемоги над ворогом, скільки для створення атмосфери хаосу і беззаконня, яка сприяє особистого збагачення заборона на алкоголь і вузького шару населення.

Питання для самоконтролю

1. Чому для Тропічної Африки характерна висока конфліктність?
2. У чому міжнародне значення подій в Руанді і Сомалі?
3. Яка суть ідеології панафриканізму?
4. Які миротворчі операції проводяться африканськими регіональними організаціями?
5. Яку еволюцію виконали ЕКОВАС і САДК?
6. Яка роль гегемонів в процесах африканської інтеграції?
7. Що означає «африканський ренесанс»?
8. Як взаємодіють Північна Африка і Європа?
9. У чому полягає роль Афганістану як буферної держави?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Закон України “Про стимулювання розвитку регіонів” від 8 вересня 2005 р. № 2850-IV
URL: www.ovu.com.ua
2. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / відп. редактор Б. О. Парахонський; Рада нац. безпеки і оборони України; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки. Київ: ПЦ Фоліант, 2008. 591 с.
3. Воронов І. О. Глобалізація і політика: реалії і перспективи соціальних трансформацій. Київ : Генеза, 2004. 287 с.
4. Глобалізація : навч. посіб. / М. Вотс, В. Босхард, Д. Хамелс та ін. ; пер. з англ. В. Алексахин ; адапт. Н. І. Гражевська. Київ: Амадей, 2007. 476 с.
5. Гарат Р. М. Роль та місце Організації договору про колективну безпеку в системі міжнародних регіональних організацій. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. 2011. № 20. С. 82-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnun_2011_20_19
6. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХІ століття: нові пріоритети / М. І. Долішній. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.
7. Звездова О. О. Де-факто держави Південного Кавказу як дестабілізаційний чинник регіональної системи міжнародних відносин. Політикус. 2016. Вип. 1. С. 210-214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_1_45
8. Зозуляк З. М. Фактор США у регіоні Латинської Америки на сучасному етапі. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. № 120. С. 173–181.
9. Особливості становлення регіональної компаративістики як наукового напряму політичної регіоналістики, Тетяна Стародуб. URL: https://iapiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/starodub_osoblyvosti.pdf
10. Регіон у системі міжнародних відносин, Зимогляд В.Я. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8382/1/Zimoglyad_160.pdf
11. Система міжнародних відносин: внутрішні зв'язки та регулюючі механізми, Лакішик Д. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/19882/47-Tolstov.pdf?sequence=1>
12. Регіональний вимір міжнародних інтеграційних процесів: теоретико-методологічні засади дослідження, Ковалик Зоряна. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/28214/1/009-035-039.pdf>
13. Щербина Т. В. Теорії регіональної економічної інтеграції в контексті розвитку міжнародних відносин. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. Вип. 38. С. 306-314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_38_32
14. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком країни: теоретико-методологічні засади. Державне будівництво : Електронне наукове фахове видання. 2010. № 1. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/Debu/2010-1/doc/1/02.pdf>
15. Сторонянська І. Регіони України: пошук моделі конвергентного розвитку. Львів: Арал, 2008. 144 с.

Додаткова література

16. Андерсон Б. Уявні спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Андерсон Б.; пер. з англ. Віктора Морозова. Київ: «Критика», 2001. 272 с.
17. Америка і Європа у сучасних міжнародних трансформаціях. Монографія. / Макаренко Є. А., Погорська І. І., Рижков М. М. та ін. Київ : Центр вільної преси, 2014. 472 с.
18. Бессараб Т. Особливості інтеграційних процесів в Латинській Америці: політико-ідеологічний аспект. URL: http://old.filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk03/articles/34.pdf

19. Воронов І. О. Глобалізація і політика: реалії і перспективи соціальних трансформацій. Київ : Генеза, 2004. 287 с.
20. Глобалізація : навч. посіб. / М. Вотс, В. Босхард, Д. Хамелс та ін.; пер. з англ. В. Алексашин ; адапт. Н. І. Гражевська. Київ : Амадей, 2007. 476 с.
21. Захарченко А. Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. статей / А. М. Захарченко. Одеса: Фенікс, 2009. 240 с.
22. Зінько С. Ю. Країни Близького Сходу в сучасних міжнародних інформаційних відносинах : монографія / С. Ю. Зінько. Львів : ЛігаПрес, 2009. 364 с.
23. Зазуляк З. Сучасний стан та чинники розвитку латиноамериканського мульти-летаралізму. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. № 37. С. 149–158.
24. Іваницька О. П. Історія міжнародних відносин (друга половина 1940-х – 1990-і роки): навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 732 с.
25. Їжак Олексій. Привілей демократичного світу. У США ухвалено нову Стратегію національної безпеки. Дзеркало тижня. 2018. № 2(348). 20 січня. с. 3.
26. Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти: навчальний посібник / М. Г. Капітоненко Київ : Либідь, 2009. 352 с.
27. Киридон А. М. Латинська Америка в сучасному світі: основні тенденції розвитку/ А. М. Киридон, О. Аладіна, О. Гусейнова // II Наук. вісник Інституту міжнар. відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2010. № 1. Том 1. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/2945/2906>
28. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системі / О. М. Майборода. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 408 с.
29. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацяк ; [4-те вид., перероб. і доп.]. Київ: Знання, 2011. 406 с.
30. Олійник Юлія. Співробітництво ЄС та МЕРКОСУР як приклад для подальшої інтеграції України. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів, 2015. Випуск 27. С. 129–135.

Бібліотеки України

1. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.kiev.ua/>
3. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького. URL: <http://www.odnb.odessa.ua/>